

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ BİLİM DALI

**KREDİ KARTI KULLANIMININ KAYIT DIŞI EKONOMİNİN
ENGELLENMESİNDEKİ ROLÜ**

Yüksek Lisans Tezi

MUHAMMED AKİF KARA

İstanbul, 2010

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ BİLİM DALI

**KREDİ KARTI KULLANIMININ KAYIT DIŞI EKONOMİNİN
ENGELLENMESİNDEKİ ROLÜ**

Yüksek Lisans Tezi

MUHAMMED AKİF KARA

Danışman: DOÇ. DR. GÜLAY AKGÜL YILMAZ

İstanbul, 2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

MALİYE Anabilim Dalı MALİYE TEORİSİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi MUHAMMED AKİF KARA'nın KREDİ KARTI KULLANIMININ KAYITDIŞI EKONOMİNİN ENGELLENMESİNDEKİ ROLÜ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 05.07.2010 tarih ve 2010-13/26 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

- Tez Savunma Tarihi : 13.07.2010
- 1) Tez Danışmanı : DOÇ. DR. GÜLAY YILMAZ AKGÜL
- 2) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. ERKAN AYDIN
- 3) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. AHMET YILMAZ

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	: Muhammed Akif Kara
Anabilim Dalı	: Maliye
Programı	: Maliye Teorisi
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Gülay Akgül Yılmaz
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Temmuz 2010
Anahtar Kelimeler	: Kayıt Dışı Ekonomi, Kredi Kartları

ÖZET

KREDİ KARTI KULLANIMININ KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ENGELLENMESİNDEKİ ROLÜ

Bankacılık sektörünün en etkili buluşlarından birisi para yerine kullanılabilen plastik kartlardır. Kredi kartları, kullanıcıya kısa süreli kredi imkanı sunmasından dolayı ülkemizde plastik kartlar içerisinde en çok rağbet gören kart türü olmuştur. Kredi kartlarının yaygınlaşan kullanımı ile ülke ekonomisinde önemli etkilere sahip olduğu görülmüştür. Söz konusu makro ekonomik etkilerden birisi kredi kartlarının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisidir.

Bu çalışmada kredi kartı kullanımı ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişki ve kredi kartı kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkileri incelenmektedir. İki unsur arasındaki ilişki önce kuramsal bir çerçevede ele alınmış, daha sonra bu ilişki ekonometrik bir analizle açıklanmaya çalışılmıştır.

Regresyon analizinde, 13 ülke için Schneider (2007) tarafından tahmin edilmiş kayıt dışı ekonomi oranları bağımlı değişken, aynı ülkeler için ödemelerde kart kullanımı bağımsız değişken olarak belirlenmiştir. Söz konusu ülkeler için kayıt dışı ve kart kullanımı verileri 2000-2004 dönemi yıllık verilerdir. Sabit etkiler modelinin kullanıldığı regresyon analizinin sonuçlarına göre kart kullanımının GSMH'ye oranındaki %1'lik artış, kayıt dışı ekonomi/GSMH'yi %0.33 oranında azaltmaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Muhammed Akif Kara
Field	: Public Finance
Programme	: Theory of Public Finance
Supervisor	: Assistant Professor Gülay Akgül Yılmaz
Degree Awarded and Date	: Master – July 2010
Keywords	: Underground Economy, Credit Cards

ABSTRACT

CREDIT CARDS USING ROLE OF DECREASING SIZE OF UNDERGROUND ECONOMY

Plastic payment cards which can be used instead of cash are one of the most effective inventions of the banking sector. Among plastic payment instruments, credit cards are the most appreciated by consumers in Turkey due to attractive short-term credit provided by those cards. Credit cards have important effects on the overall economy due to their increasing widespread usage. One of those effects is the effect of credit cards on the underground economy.

This study examines the relationship between credit card usage and the underground economy and analyzes the effects of credit card usage on the underground economy. The relationship between those two is first examined from a theoretical point of view, and then investigated using econometric analysis tools.

In the regression analysis, the dependent variable is the ratio of underground economy to the gross domestic product (GDP) for 13 countries, which were estimated by Schneider (2007). The independent variable is the ratio of card transactions volume to the GDP. The analysis employs yearly data for the time period between 2000 and 2004. The fixed effects panel data regression results show that 1 percentage point rise in ratio of card transactions volume to the GDP leads to a 0.33 percentage point decrease in the ratio of underground economy to the GDP.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM 1

PARA VE KREDİ PİYASALARI İÇİNDE KREDİ KARTLARI, İKTİSADİ VE HUKUKİ BOYUTLARI

1.1. Para Piyasası İşleyişi, Araçları ve Banka Kredileri.....	4
1.1.1. Para Piyasası ve İşleyişi.....	4
1.1.2. Para Piyasası Araçları.....	5
1.1.2.1- Hazine Bonoları.....	5
1.1.2.2. Finansman Bonosu.....	6
1.1.2.3. Ciro Edilebilir Mevduat Sertifikası.....	6
1.1.2.4. Geri Satın Alım Anlaşması.....	6
1.1.2.5. Banka Kabulü.....	7
1.1.2.6. Banka Bonoları.....	7
1.1.2.7. Eurodolarlar.....	7
1.1.2.8. Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler.....	8
1.1.3. Banka Kredileri.....	8
1.1.3.1. Ticari Banka Kredileri.....	9
1.1.3.2. Teminat ve Kefalet Mektupları.....	10
1.1.3.3. Tüketici Kredileri.....	10
1.1.3.3.1. Serbest Tüketici Kredisi.....	10
1.1.3.3.2. Bağlı Tüketici Kredisi.....	10
1.2. Kredi Kartları: İktisadi ve Hukuki Boyutları.....	11
1.2.1. Kredi Kartları.....	11
1.2.2. Kredi Kartlarının Makro Ekonomik Etkileri.....	13

1.2.2.1. Kredi Kartlarının Milli Gelire Etkisi.....	14
1.2.2.2. Kredi Kartlarının Enflasyona Etkisi.....	17
1.2.2.3. Kredi Kartlarının Parasal Etkileri.....	20
1.2.3.3.1. Paranın Tedavül Hızına Etkileri.....	22
1.2.3.3.2. Para Arzına Etkileri.....	23
1.2.3.3.3. Para Talebine Etkileri.....	25
1.2.2.4. Kredi Kartlarının İstihdama Etkisi.....	26
1.2.2.5. Kredi Kartlarının Faiz Oranlarına Etkisi.....	28
1.2.2.6. Kredi Kartlarının Ödemeler Bilançosuna Etkisi.....	30
1.2.3. Kredi Kartı Sisteminde Taraflar, Terimler ve Sistemin İşleyişi.....	32
1.2.3.1. Kredi Kartı Sistemi İşleyişinde Taraflar.....	32
1.2.3.2. Kredi Kartı Sistemi İşleyişinde Terimler.....	32
1.2.3.3. Kredi Kartı Sisteminin İşleyişi.....	33
1.2.4. Kredi Kartlarının Olumlu ve Olumsuz Etkileri.....	34
1.2.4.1. Olumlu Etkileri.....	34
1.2.4.1.1. Kart Hamili Yönünden.....	34
1.2.4.1.2. Üye İşyeri Yönünden.....	38
1.2.4.2. Olumsuz Etkileri.....	39
1.2.4.2.1. Kart Hamili Yönünden.....	39
1.2.4.2.2. Üye İşyeri Yönünden.....	40

BÖLÜM 2

KAYIT DIŞI EKONOMİ : KAVRAM, TANIM VE BOYUTLARI

2.1. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı.....	42
2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Tanımı.....	44
2.3. Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetler.....	46
2.3.1. Beyandışı Ekonomik Faaliyetler.....	47
2.3.2. Enformel Ekonomik Faaliyetler.....	48
2.3.3. Yasadışı Ekonomik Faaliyetler.....	51
2.4- Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları.....	53
2.4.1- Kayıt Dışı Ekonominin Boyutlarının Ölçülmesinde Kullanılan Tahmin Yöntemleri.....	53
2.4.1.1- Doğrudan Ölçme Yöntemleri.....	54
2.4.1.2- Dolaylı Ölçme Yöntemleri.....	55

2.4.1.2.1- Gayri Safi Milli Hasıla Yaklaşımı.....	55
2.4.1.2.2- İstihdam Yaklaşımı.....	55
2.4.1.2.3- Vergi İncelemeleri Yoluyla Ölçme Yaklaşımı.....	56
2.4.1.2.4- Parasalcı Yaklaşımlar.....	57
2.4.1.2.4.1- Sabit Oran Yöntemi (Nakit Talebi Yöntemi).....	57
2.4.1.2.4.2- Ekonometrik Yöntem.....	58
2.4.1.2.4.3- Mübadele (İşlem Hacmi) Yöntemi.....	59
2.4.1.2.5- Diğer Dolaylı Ölçme Yöntemleri.....	59
2.4.2- Kayıt Dışı Ekonominin Dünyadaki Boyutu.....	60
2.4.2.1- Gelişmiş Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları.....	61
2.4.2.2- Dönüşen Ekonomilerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları.....	62
2.4.2.3- Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları.....	64
2.4.2.4- Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları.....	69

BÖLÜM 3

BAZI ÜLKELERDE VE TÜRKİYE’DE KREDİ KARTI KULLANIMI VE KAYIT DIŞI EKONOMİ İLİŞKİSİ

3.1- Bazı Ülkelerde ve Türkiye’de Kredi Kartı Kullanımı.....	75
3.1.1- Bazı Ülkelerde Kredi Kartı Kullanımı.....	75
3.1.2- Türkiye’de Kredi Kartı Kullanımı.....	78
3.2- Kredi Kartlarının Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi.....	82
3.2.1- Kredi Kartlarının Hukuki Vasfı ve Vergilendirme İçin Delil Olma Niteliği.....	84
3.2.2- Kayıt Dışı Ekonominin Neden Olduğu Vergi Kaybı ve Kredi Kartları Kullanımı Yönünden İncelenmesi.....	86
3.2.2.1- Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi.....	86
3.2.2.2- Katma Değer Vergisi.....	89
3.2.3- Kredi Kartları ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisinin Araştırılması (Regresyon Analizi).....	92
3.2.3.1- Veri ve Yöntem.....	92
3.2.3.2- Ampirik Sonuçlar.....	94
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA.....	101

TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ

		Sayfa No
Tablo 1	Tüketim Harcamaları Milli Gelir İlişkisi (1992-2005).....	15
Tablo 2	Türkiye’de Enflasyon Oranları ve Kredi Kartı Sayıları Karşılaştırması (2002-2008).....	20
Tablo 3	Kartlı Ödeme Sistemi Döviz Girdi-Çıktısı (2002-2008).....	31
Tablo 4	OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı (1999-2005) (%).....	61
Tablo 5	Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ve Eski Sovyetler Birliği’ne Bağlı Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı (1999-2005) (%).....	63
Tablo 6	Afrika Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı (1999-2005) (%)	64
Tablo 7	Asya Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı (1999-2005) (%)	66
Tablo 8	Orta ve Güney Amerika Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı (1999-2005) (%)	68
Tablo 9	Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı Schneider Tahminleri 1999-2005 (%).....	71
Tablo 10	Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı Hesap Uzmanları Kurulu Tahminleri (1999-2005) (%).....	71
Tablo 11	Sabit Oran Yöntemi ile Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutu (1970-2004) (%)	72
Tablo 12	Bazı Ülkeler İçin Kart ve Çek Ödemeleri İşlem Sayıları Karşılaştırması (2004-2008) (Milyon).....	76

Tablo 13	Bazı Ülkeler İçin Kartlı Ödeme Tutarlarının GSMH'ye Oranları (2000-2008) (%).....	77
Tablo 14	Türkiye'de Kredi Kartı ve Banka Kartı Sayıları (1999-2009) (Milyon)	80
Tablo 15	Türkiye'de Kredi Kartları ve Bank Kartları ile Gerçekleştirilen Ödemelerin Cirosu (1999-2009) (Milyon TL).....	80
Tablo 16	Türkiye'de Kartlı Ödeme Tutarlarının GSMH'ye Oranı (1999-2009) (%).....	81
Tablo 17	Türkiye ve Çeşitli Ülkelerde Kartlı Ödeme Tutarları ve Kayıt Dışı Ekonominin GSMH'ye Oranları (2000-2004) (%).....	83
Tablo 18	Kanuni Oranlardan Hareketle Kayıt Dışı Ekonominin Doğurduğu Gelir Vergileri Kaybı (Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi) (1985-2004) (Bin TL).....	88
Tablo 19	Kanuni Oranlardan Hareketle Kayıt Dışı Ekonominin Doğurduğu KDV Kaybı (1985-2004) (Bin TL)	91
Tablo 20	Ampirik Sonuçlar.....	95
Şekil 1	Kredi Kartları Toplam Alışveriş Tutarları ve GSMH Karşılaştırması (2002-2008) (Milyon TL).....	16
Şekil 2	Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı (1970-2004) (%).....	74

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATM	: Automatic Teller Machine (Bankamatik)
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BKM	: Bankalar Arası Kart Merkezi
DTH	: Döviz Tevdiat Hesabı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
KBGSMHA	: Kişi başı Gayri Safi Milli Hasıla Artış Oranı
KDV	: Katma Değer Vergisi
KKTHAO	: Kredi Kartı ile Yapılan Tüketim Harcamaları Artış Oranı
MIMIC	: Multiple Indicator Multiple Causes (Çoklu Sebepler Çoklu Göstergeler)
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
ÖNTHAO	: Özel Nihai Tüketim Harcamaları Artış Oranı
POS	: Point of Sales (Satış Noktası)
PIN	: Personal Identification Number (Şifre)
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Paranın en temel fonksiyonu bir ödeme aracı olmasıdır. Bu doğrultuda gelişen bankacılık sektörünün en etkili buluşlarından birisi şüphesiz para yerine kullanılabilen plastik kartlardır. Plastik kartların kullanıcılara cazip gelmesini sağlayan özelliklerinin başında nakit taşımanın getirdiği riskleri ortadan kaldırması gelmektedir. Plastik kart tanımı, ödeme aracı olarak kullanılabilen kart türlerinin tamamını ifade etmektedir. Bu tip kartlar içerisinde ülkemizde bir ödeme aracı olarak en çok rağbet gören kart türü, kullanıcılarına kısa süreli kredi imkanı sağlayan ve adını da bu özelliğinden alan kredi kartlarıdır.

Gelişen ve yaygınlaşan kart kullanımıyla birlikte, kredi kartları kullanımının bireylere getirdiği avantajların yanında, ülke ekonomisi için de büyük etkilere sahip olduğu görülmüştür. Bu etkiler milli gelirden enflasyona, para arzından ödemeler bilançosuna, istihdamdan kamu gelirlerine kadar geniş bir yelpazede ele alınabilmektedir. Söz konusu makro ekonomik etkilerin en önemlilerinden birisi de kredi kartlarının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisidir. Kredi kartlarının, kartlı sistemin işleyişi dolayısıyla, kayıt dışı ekonomiyi doğrudan etkilediği öngörülmektedir.

Devletin bilgi ve denetimi haricinde gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin tümünü kapsayan kayıt dışı ekonomi, özellikle son çeyrek yüzyılda ekonomistlerin ilgisini çeken bir alan olmuştur. Bunun nedeni tahmin edilen kayıt dışı ekonominin birçok ülke için kayda değer boyutlarda olmasıdır. Kayıt dışı ekonomi, büyüklüğü doğrultusunda devletler için vergi kaybına neden olmakta, bu durum da ekonomik istikrarın sağlanmasında bozucu etkiler doğurmaktadır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomi, istikrar ve refahın sağlanmasının hedeflendiği her ülke için bir tehdit olarak algılanmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin engellenebilmesinin hangi yollarla mümkün olacağı konusunda birçok fikir öne sürülmektedir. Şüphesiz kayıt dışı ekonomiye neden olan unsurların yok edilmesi ya da azaltılması kayıt dışı ekonominin azalmasını beraberinde getirecektir. Literatürde, kayıt dışı ekonomi kapsamında gerçekleşen ekonomik faaliyetlerde ödeme aracı olarak nakit paranın kullanıldığı varsayılmaktadır. Öyleyse bir ödeme aracı olarak nakit kullanımının azaltılması, vergi idarelerinin doğrudan kontrolünde olan bankaların ödemelere aracılık etmesi, kayıt dışı ekonominin

azaltılmasında büyük rol oynayacaktır. Çalışmamızda ekonomik faaliyetlerden elde edilecek gelirin, vergi idarelerince gerekli görüldüğünde kontrol edilebilecek şekilde, banka üzerinden gerçekleşmesini sağlayan kredi kartlarının kayıt dışı ekonominin engellenmesindeki rolü incelenecektir.

Çalışmanın amacı, kredi kartı kullanımı ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkinin ve kredi kartı kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkilerinin analiz edilmesidir. İki unsur arasındaki ilişki önce kuramsal bir çerçevede ele alınacak, daha sonra bu ilişki ekonometrik bir analizle açıklanmaya çalışılacaktır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, para piyasası işleyişi ve araçları ile banka kredilerinden yola çıkılarak bir tüketici kredisi niteliği taşıyan kredi kartları; iktisadi ve hukuki boyutları ile incelenecektir. Kredi kartlarının makro ekonomik etkileri, kart sistemini oluşturan taraflar, kartlı sistemde kullanılan terimler, sistemin işleyişi, kredi kartlarının olumlu ve olumsuz yönleri bu bölümde ele alınacaktır. Makro ekonomik etkiler, milli gelir, enflasyon, parasal etkiler, istihdam, faiz oranları ve ödemeler bilançosu başlıkları altında incelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümü kayıt dışı ekonomiyi kavram, tanım ve boyutlarıyla ele almaktadır. Kayıt dışı ekonomi, daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla bir kavram olarak incelenecek, sonrasında kayıt dışı ekonomi teriminin ülkemiz için neyi ifade ettiği açıklanmaya çalışılacaktır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler; beyandışı, enformel ve yasadışı ekonomik faaliyetler olmak üzere üçlü tasnife tabi tutulacaktır. Çalışmanın ikinci bölümü kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemlerini ve kayıt dışı ekonominin Türkiye ve dünyadaki boyutlarını da içermektedir.

Üçüncü bölümde çeşitli ülkelerde ve Türkiye’de kredi kartı kullanımı ve kredi kartlarının kayıt dışı ekonomi ile ilişkisi incelenecektir. Öncelikle bir ödeme aracı olarak kredi kartı kullanımının son yıllarda Türkiye’de ve diğer ülkelerde ne derece yaygınlaştığı göstergeler aracılığıyla açıklanacak, sonrasında kredi kartlarının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi maksadıyla, kredi kartlarının hukuki vasfı ve vergi incelemelerinde delil olma özelliğinden bahsedilecektir. Bunun ardından ülkemizde kayıt dışı ekonominin neden olduğu vergi kaybının kredi kartları

yönünden incelenmesi yapılacaktır. Son olarak ödeme aracı olarak kart kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi bir regresyon analizine tabi tutulacaktır. Çeşitli ülkelere ait verilerin dahil edildiği sabit etki modeliyle, kredi kartı kullanımı ile kayıt dışı ekonomi arasında bir ilişki olup olmadığı, var ise bu ilişkinin hangi yönde ve ne derecede olduğu konuları araştırılacaktır.

Ekonometrik analizde kullanılan değişkenlere ait veriler, 13 ülke için kayıt dışı ekonominin GSMH'ye oranları ve aynı ülkeler için kartlı ödemelerin GSMH'ye oranlarından oluşmaktadır. Modelde kullanılan ülkeler Türkiye de dahil olmak üzere 12 OECD ülkesi ve Singapur'dur. Söz konusu ülkelerin tamamı için kayıt dışı ekonomi oranları Schneider (2007)'in tahminlerinden alınmıştır. Türkiye dışında kalan ülkeler için kart kullanım oranlarını gösteren veriler Bank For International Settlements'ın yayınladığı raporlardan derlenmiş, Türkiye'deki kartlı ödemelerin GSMH'ye oranı ise Bankalar Arası Kart Merkezi raporlarından ve Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden yola çıkılarak hesaplanmıştır. Modelde kullanılan veriler 2000-2004 dönemi yıllık verileridir.

BİRİNCİ BÖLÜM

PARA VE KREDİ PİYASALARI İÇİNDE KREDİ KARTLARI, İKTİSADİ VE HUKUKİ BOYUTLARI

1.1. Para Piyasası İşleyişi, Araçları ve Banka Kredileri

1.1.1. Para Piyasası ve İşleyişi

İktisadi açıdan piyasa, alıcı ve satıcıların birbirleri ile karşılıklı iletişim içinde oldukları ve mübadelenin meydana geldiği yer olarak tanımlanır. Piyasa kavramı genellikle teorik ve mekandan soyutlanmış bir kavramdır. Piyasa kavramı somut olarak düşünülürse, daha çok borsa olarak tanımlanabilir. Borsa hangi türde olursa olsun, arz ve talebin karşılaştığı bir mekandır. Bir ülkede fon kullananlar ile fon arz edenler arasında fon akımlarını düzenleyen kurumlar, akımı sağlayan araç ve gereçler ile bunları düzenleyen hukuki ve idari kurallardan oluşan yapıya mali piyasa denilebilir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi, mali piyasa para ve sermaye piyasalarından daha geniş ve bu piyasaları da kapsamına alan bir kavramdır.¹

Mali piyasalar, bu piyasalarda işlem gören finansal enstürümanların vade yapısına göre ikiye ayrılmaktadır. Vadesi bir yıldan kısa olan fon arz ve taleplerinin karşılaştığı piyasalara para piyasası denilmektedir. Bir başka deyimle, mali piyasanın bir alt piyasası olan para piyasalarını sermaye piyasasından ayıran temel özelliği kısa vadeli fonlardan oluşmasıdır.²

Para piyasalarında alım satıma konu olan finansal varlıkların bir diğer özelliği de devlet, devlet kurumları, bankalar ve çok büyük şirketler gibi finansal riski olmayan

¹ "Piyasa Kavramları Çeşitleri Özellikleri", **IMKB Eğitim Seti**,
(www.imkb.gov.tr/Libraries/Egitim_Setleri/piyasa_kavrami.sflb.ashx Erişim: 21.10.2009)

² İlker Parasız, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, 6.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1997, s.53.

kurumlar tarafından ihraç edilmeleri ve ödünçlerin paraya dönüştürülme maliyetlerinin düşük olmasıdır.³

Para piyasasında sistem, fon arz ve talepçilerinin karşılaştığı ve teminat karşılığı fonun el değiştirdiği bir şekilde işlemektedir. Oluşturulan piyasa organize olabileceği gibi, tezgahüstü olarak da işleyebilir. Piyasa oyuncuları, gösterge kur ve fiyatlarla pazara katılır ve karşı tarafın gösterge kurlarını görürler. Bu kur ve fiyatlar piyasayı oluşturur ve tüm potansiyel katılımcılara mevcut durum ile ilgili bilgi verirler. Piyasada oyuncular bir taraftan kendi durumlarını, ihtiyaçlarını, maliyetlerini ve projeksiyonlarını göz önünde bulundurarak fiyatlama yapmaya hazırlanırken, diğer taraftan da piyasadaki diğer oyuncuların durumlarını dikkate alırlar ve sistemin ne derece paraya ihtiyacı olduğunu tespit etmeye çalışırlar. Katılımcılar fon alım ya da satımına karar verdiklerinde, karşı taraflara telefon, faks gibi iletişim araçlarıyla bilgi geçer ve işlemi gerçekleştirirler. İşlemin gerçekleşmesi esnasında her ne kadar gösterge kurlar önemli olsa da işlemin büyüklüğü, piyasadaki belirsizlikler ve benzeri sebepler nedeniyle nihai kur genellikle farklı olur ve gerçek kur ve fiyat olarak kabul edilir. Ülkemizde üç ayrı para piyasası bulunmaktadır. Bunlar Merkez Bankası Para Piyasası, Bankalar Arası Para Piyasası ve Takasbank Para Piyasası'dır.⁴

1.1.2. Para Piyasası Araçları

Para piyasasında vadelerin kısa olması nedeniyle bu piyasada alınıp satılan borç araçlarının arz fiyatlarında fazlaca dalgalanma olmamaktadır. Dolayısıyla para piyasası araçlarının riski azdır.⁵ Başlıca para piyasası araçları aşağıda belirtilmiştir:

1.1.2.1. Hazine Bonoları : Devletin nakit açığını finanse etmek amacıyla ihraç ettiği kısa vadeli finansman araçlarıdır. Her yıl bütçe kanunlarına dayanarak çıkartılan hazine bonolarında, vadeler 3, 6, 9 ay olmak üzere bir yılın altındadır.

³ Alövsat Müslümov, "Finansal Piyasalar ve Kurumlar Ders Notları", **Doğuş Üniversitesi İİBF Ekonomi-Finans Ders Notları**, s.2. (<http://www3.dogus.edu.tr/amuslumov> Erişim: 02.11.2009)

⁴ Para Piyasaları, Ekodialog. (http://www.ekodialog.com/Konular/borsa_yatirim/para_piyasasi.html Erişim: 27.12.2009)

⁵ Parasız, a.g.e., s.59.

Üzerinde faiz kuponu bulunmayan bu kağıtlar iskonto edilerek satılmaktadır. Ödenmeme ve likidite riski sıfırdır.⁶

1.1.2.2. Finansman Bonosu : Büyük bankalar ve tanınmış şirketler tarafından çıkartılmış kısa vadeli borç aracıdır. ABD’de finansman bonosunun geçmişi 18. yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. Kısa vadeli tahvil ve emre yazılı senetlere benzer özellik taşıyan finansman bonoları, ülkemizde 1986 yılından itibaren kullanılmaktadır. Finansman bonolarında vade en az 3 ay, en çok 1 yıllıktır. Finansman bonoları da hazine bonoları gibi iskontolu olarak satılmaktadır.⁷

1.1.2.3. Ciro Edilebilir Mevduat Sertifikası : Bankalara belli bir vade için yatırılan paralar karşılığında, mevduat sahibine yatırdığı paranın tutarını ve vadesini göstermek üzere verilen hamiline yazılı bir belgedir. Mevduat sertifikaları en az 30 gün, genellikle daha uzun vadelidir. Mevduatın tutarı mudice değil, tahvillerde olduğu gibi, borç alanca (banka) belirlenmektedir. Sertifikanın üzerinde, yatırılan para tutarı, sertifikanın düzenlendiği gün, vade, yıllık faiz oranı açıkça gösterilmektedir.⁸

Devredilebilir olması bu mevduat sertifikalarının en önemli özelliğidir. Bu sayede mevduat sahibi bir parayı bankaya vadeli olarak yatırarak bir yandan bankaya fon sağlarken diğer yandan kendisine gelir sağlamaktadır. Gerekliğinde hesap sahibi vadesini beklemeden mevduat sertifikasını bankasına devredip parasını geri alabilmektedir. Böylece kişi hem vadeli mevduatın sağladığı faiz getirisinden hem de vadesiz mevduatın sağladığı fonlarını başkasına kolayca aktarabilme avantajından yararlanmaktadır. Ciro edilebilir mevduat sertifikaları uygulanan sıkı para politikalarına karşı 1960’lı yıllarda ortaya çıkmıştır.⁹

1.1.2.4. Geri Satın Alım Anlaşması (Repo) : Bir menkul kıymetin, belirli bir vade sonunda belirli bir faiz ya da fiyat üzerinden geri alma taahhüdü yapılarak satılmasını içeren sözleşmeye repo denilmektedir. Bir başka deyimle, belli bir finansal kuruluş ya da bir banka, yatırımcı kuruluşa ya da kişiye menkul değer satmakta ve bu menkul değerleri satış anında belirlenen fiyatı üzerinden belli bir süre sonra geri satın

⁶ Parasız, a.g.e., s.60.

⁷ Parasız, a.g.e., s.60.

⁸ Gürkan Çelebican, "Mevduat Sertifikaları", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 36 Sayı: 1, 1979, s.275.

⁹ Parasız, a.g.e., s.60.

almayı taahhüt etmektedir. Bu işlem para ödünç alan açısından repo, ödünç veren açısından ters repo olarak adlandırılmaktadır.¹⁰

Satılan menkul değer satın alana teslim edilebileceği gibi çoğu zaman da finansal kuruluş tarafından müşteri adına muhafaza edilmekte ve menkul değerlerin kararlaştırılan vadede geri satın alınacağına dair taahhüdü taşıyan bir makbuz müşteriye verilmektedir. TC Merkez Bankası yasasının 52. Maddesine göre ülkemizde repo işlemini yalnızca TCMB yapabilir. Ancak yabancı bankaların öncülüğüyle başlayan repo işlemleri Türkiye banka sektöründe de uygulanmaya başlamıştır.¹¹

1.1.2.5. Banka Kabülü : Banka akseptansı olarak da bilinen bu piyasa aracı, belli bir takım koşulların yerine getirilmesi durumunda belirli bir tarihte, belirli bir tutarı ödeme emridir. Genellikle uluslararası ticarete kullanılan banka kabüllerinde, banka poliçe üzerine kabul edildi kaşesi koyarak firma yerine kendi itibarını koymaktadır. Bankalar bu kağıtları bizzat kendisi için borç sağlamak amacıyla da düzenleyebilir, para piyasasında alıp, satabilir ve iskontoya tabi tutabilir. Banka kabülleri vadesinden önce paraya çevrilmek istenirse iskonto edilmiş fiyat üzerinden bankaya ve isteyen aracıya satılabilecektir.¹²

1.1.2.6. Banka Bonoları : Banka bonoları bir bankanın borçlu sıfatıyla düzenlediği emre muharrer senetlerdir. Vadeleri en az 90, en çok 360 gün olabilir. Satış anında geçerli faiz oranıyla iskonto edilmiş fiyat üzerinden satışa sunulur.¹³

1.1.2.7. Eurodolarlar : Eurodolar, ABD dışındaki yabancı bankalara ya da ABD bankalarının dış ülkelerdeki şubelerine yatırılan ABD dolarına denilmektedir.¹⁴ Eurodolar, ABD dışındaki bankaların zorunlu karşılık oranlarına tabi olmamaları sebebiyle önem kazanmıştır. ABD bankaları bu mevduatlardan gereksinim duyduğunda diğer bankalardan ya da kendi şubelerinden ödünç alabilmektedir. Ayrıca eurodolar

¹⁰ Müslümov, a.g.m., s.17.

¹¹ Parasız, a.g.e., s.60.

¹² Müslümov, a.g.m., s.15.

¹³ Ali Rıza Kiremitçi, "Yerel Yönetimlerin Para ve Sermaye Piyasalarından Fon Sağlama İmkanları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, 2007), s.58.

¹⁴ Ali Rıza Kiremitçi, a.g.m., s.59.

krediler, çokuluslu firmaların kısa vadeli finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla da kullanılmaktadır.¹⁵

1.1.2.8. Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler : Firmalar ve bankaların alacaklarını karşılık göstererek çıkardıkları, belirli bir faiz içeren ve alacakların vadesinden önce paraya çevrilebilmesine olanak veren menkul kıymetlerdir. ABD’de 1970 li yılların başında ortaya çıkmıştır. Bunu ilk çıkaran ABD Ulusal İpotek Kurumu’dur. Daha sonraları ticari bankalar, tasarruf ve kredi kurumlarıyla mevduat toplamayan çeşitli şirketler, ipotek kredilerini, ticari ipotek kredilerini, taşıt kredilerini, kredi kartı alacaklarını, finansal kiralamadan doğan alacakları konut kredilerini ve çeşitli alacaklarla diğer varlık türlerini de menkul kıymet haline dönüştürmüşlerdir. ABD’de varlığa dayalı menkul kıymetlerin üç tipi vardır.Bunlar ödeme aktarmalı sertifikalar (pass through), alacağa bağlı tahviller (asset-backed bonds), ve ödeme aktarmalı tahviller (pay through) dir.¹⁶

Ödeme aktarmalı sertifikaları satın alan yatırımcılar menkul kıymetin bağlı olduğu ipotekli alacaklardan aylık olarak tahvil eden faiz ve anapara ödemelerini almaktadır. Alacağa bağlı tahviller bir alacak portföyü ile teminatlandırılır. Ancak ödeme aktarmalı sertifikalardan farklı olarak bunlar ihraç eden kurumun borç senetleridir. Ödeme aktarmalı tahviller ise bir alacak portföyü ile teminatlandırılır ve ihraç eden kurumun bilançosunda borç olarak görülür. ¹⁷

1.1.3. Banka Kredileri

Bankalar tarafından firmalara ya da şahıslara belirli bir geri ödeme planı dahilinde karşılıklı sözleşmelere dayanılarak verilen ticari veya tüketim amaçlı kredilere banka kredileri denilmektedir. Gelişmiş ülkelerde bankalar teminatsız kredi kullandırırılar. Bunların teminatı, kredinin kullanılacağı yatırım projesinin ekonomik, teknik ve mali açıdan uygunluğunu ortaya koyan yapılabirlik (fizibilite) rapordur. Banka kredileri; ticari banka kredileri, teminat ve kefalet mektupları ve tüketici kredileri başlıkları altında incelenecektir.

¹⁵ Müslümov, a.g.m., s.19.

¹⁶ Parasız, a.g.e., s.61.

¹⁷ Parasız, a.g.e., s.61.

1.1.3.1. Ticari Banka Kredileri : Bankalarca verilen ticari kredi çeşitleri;

Avans kredisi (Spot) : Belli bir vadede, belli bir faiz oranı ile anapara ve faiz tutarı vade tarihinde ödenmek üzere kullandırılan kredilere spot kredi denmektedir. Spot kredilerde, kredinin vade tarihinde anapara ve faiz toplamının ödenmesi suretiyle kapatılması esas olmakla birlikte bazı banka uygulamalarında spot kredilere erken kapatma imkanı tanınmaktadır. Erken kapatma opsiyonlu spot kredilerin faiz oranları genellikle normal spot kredilerden daha yüksek olmaktadır. Kısa süreli finansman ihtiyaçlarına yönelik kullanabilecek olan spot krediler, kullanım aşamasında faiz oranı sabitlendiği için müşteriyi piyasadaki faiz dalgalanmalarından korur. Firmanın limiti dahilinde maksimum 90 güne kadar kredi kullanılabilir.¹⁸

Cari hesap kredisi (Rotatif) : Belirlenen vade ve limit içinde kalmak şartıyla, imza ve/veya maddi teminatlar (nakit, ipotek, menkul değerler, vadeli mevduat, çek/senet vb.) karşılığında, ihtiyaç ve kredibilite ölçüsünde nakit kredi kullanılmasına, istenildiği zaman ise krediyi kısmen veya tamamen kapatılmasına imkan veren, avans niteliğindeki (borçlu cari hesap şeklinde çalışan) kredi türüdür.¹⁹

Akreditif Kredisi : Akreditifli ithalat işlemlerinde; ithalatla ilgili şartları (yükleme vadesi, ödeme şekli, malın cinsi ve tutarı vb.) içeren akreditif mektubunun (küşat) bankaca yurtdışındaki ihracatçının bankasına gönderilmesi sonucunda, banka, ithalatçı müşterisinin mal bedelini ödememesi durumunda, bu bedeli, malın Türkiye'ye gönderilmesinin ardından ihracatçıya ödeme taahhüdü altına girmektedir. Dolayısı ile banka ithalatçı müşterisi lehine bir gayri nakdi kredi açmış olmaktadır. Buna ithalat akreditif kredisi denilir. Mal bedeli belli bir vade sonunda ödenecek ise, kredinin ismi "Vadeli Akreditif Kredisi" olmaktadır.²⁰

Açık Kredi : Hiç bir maddi teminatı olmayan bir kredi türüdür. Bu krediyi alan şahıs ile banka arasında bir sözleşme imzalanarak müşterinin belirli bir devrede belirli bir miktara kadar parayı sadece imzasıyla çekebilmesi konusunda anlaşmaya varılır.

¹⁸ Mustafa Beybur, "Girişimcilik-Kobi İlişkisi Bağlamında Banka Kredilerinin Girişimcilik(Kobi) Sektörü Üzerindeki Etkileri" (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dicle Üniversitesi, SBE, 2009), s.88.

¹⁹ Beybur, a.g.m., s.89.

²⁰ Beybur, a.g.m., s.93.

Kural olarak banka, sene dolmadan gerekirse müşterinin mali durumunun kötüye gittiği anda krediyi kesebilir.²¹

1.1.3.2. Teminat ve Kefalet Mektupları : Teminat mektupları, diğer kredi türlerinden farklıdır; bankanın fiilen para vermesi söz konusu değildir.²² Bir başka deyimle teminat ve kefalet mektupları, bankaların, müşterilerin yükümlülüklerini veya borçlarını zamanında ödeyeceklerine ilişkin üçüncü şahıslara taahütte bulunmasıdır. Banka bu durumda müşterisine bir yazı ile kefil olmaktadır, bu işlemde herhangi bir nakit çıkışı gerçekleşmemektedir.

1.1.3.3. Tüketici Kredileri : Bir mal ya da hizmetin satın alınması amacıyla bağli olarak ya da olmaksızın, ticari amaçlar dışında gerçek kişilere, belli faiz, taksit ve ödeme şartlarında geri ödenmek üzere kullanılan krediler tüketici kredisi olarak tanımlanmaktadır. Tüketici kredileri, ülkeler, bankalar ve banka dışı tüketici kredi kurumları, konu ve müşteri itibariyle farklılık arz etmektedir. Ancak esas itibariyle; doğrudan nakit şeklinde ve mal ve hizmet alımının finansman ihtiyacının karşılanması amacıyla kullanılan krediler olmak üzere iki tür tüketici kredisi tanımlanmaktadır.²³ Bunlar serbest ve bağli tüketici kredileri olarak açıklanacaktır.

1.1.3.3.1. Serbest Tüketici Kredisi : Serbest (nakdi) tüketici kredisi, kredi veren tarafından, tüketiciye, istediği mal veya hizmeti, istediği satıcıdan alması için doğrudan ve nakit olarak verilen kredidir. Örneğin taşıt kredisi bir serbest tüketici kredisidir, çünkü kredi veren kurum tüketicinin hangi satıcıdan hangi marka taşıtı satın alacağını belirlemeden krediyi vermektedir. İhtiyaç kredisi de keza serbest tüketici kredisidir. Serbest tüketici kredilerinde banka krediyi tek seferde verir ve tüketici de aldığı krediyi işleyen faiziyle birlikte belli bir süre içinde geri öder.²⁴

1.1.3.3.2. Bağli Tüketici Kredisi : Bağli tüketici kredisinde, serbest tüketici kredisinden farklı olarak üçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bağli tüketici kredisinde, satıcı ve tüketici arasında satış sözleşmesi, banka ve tüketici arasında tüketici kredisi sözleşmesi,

²¹ Zeyyat Hatiboğlu, **Para Kredi ve Bankacılık**, Alagöz Yayınları, İstanbul, 1967, s.77.

²² Hatiboğlu, a.g.e., s.83.

²³ Sedat Yetim, **Kredi Kartları ve Tüketici Kredileri**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, No:69, Ankara 1997, s.59.

²⁴ Selçuk Öztekin, "Genel Olarak Tüketici Kredileri ve Tüketici Kredilerinde Kişisel Teminatlar", **Bankacılar Dergisi**, Sayı:67, 2008, s.8. (<http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Dergiler/Dokumanlar/467.pdf> Erişim:27.06.2010)

banka ile satıcı arasında da çerçeve sözleşme vardır. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 10. Maddesine göre, bağlı tüketici kredisi, belirli bir kişi ile veya belirli marka bir mal hakkında sözleşme yapılması şartıyla verilir. Örneğin banka, tüketici kredisini, tüketici tarafından belirli bir marka otomobil satın alınması veya belirli bir satıcıdan beyaz eşya satın alınması için verirse, bağlı tüketici kredisinden söz edilir. Mekanizma şu şekilde işlemektedir: Kredi verenle satıcı arasında bir çerçeve sözleşme imzalanmaktadır; satıcı ile tüketici arasında mal veya hizmet bedelinin kredi verenden alınması şartıyla bir satış sözleşmesi imzalanmaktadır; nihayet, tüketici ile kredi veren arasında tüketici kredisi sözleşmesi imzalanmaktadır. Tarafların iradelerinin birbirinden bağımsız bu sözleşmelerle birleşmesi üzerine de kredi veren satış bedelini bizzat satıcının kendisine ödemektedir.²⁵

Bu bağlamda bakıldığında, kredi kartları da kart çıkaran kurum, kart sahibi ve kartlı sisteme üye olan işyeri arasında üçlü bir ilişki kurmakta ve bu özelliğiyle bağlı tüketici kredilerinin bir enstrümanı olarak nitelik kazanmaktadır. Kredi kartı sisteminde söz konusu üç taraf içerisinde kart çıkaran kurum ile üye işyeri arasında ve kart çıkaran kurum ile kart hamili arasında sözleşmeler imzalanmaktadır. Kısa süreli bir tüketici kredisi özelliği taşıyan kredi kartları, aynı zamanda banka aracılığıyla kaydi paranın oluşmasını sağlayarak mevduat oluşumunu artırmaktadır. Kredi kartlarının, bir tüketici kredisi niteliği taşımasını sağlayan ve kartlı sistemin işleyişini düzenleyen hukuki boyutları ile kredi kartlarının ve kartlı sistemin kullanılması sonucu oluşan mevduat birikiminin para piyasasındaki etkileri ve diğer makro ekonomik etkileri kredi kartlarının iktisadi ve hukuki boyutları başlığı altında ayrıntılı olarak incelenecektir.

1.2. Kredi Kartları: İktisadi ve Hukuki Boyutları

1.2.1. Kredi Kartları

Latince'de "Credere" kelimesi genel olarak bir kimseye emniyet ve itimat etmek anlamına gelmektedir. Buna koşut bir anlayışla yapılan bir tanımlama ile kredi kartını çıkaran kuruluşun, hakkında gerekli incelemeleri yapıp ödemeleri zamanında yerine getireceğine inanıp güvenden sonra müşterisine verdiği karta "itibar kartı", "güven kartı" anlamında "kredi kartı" terimi yaygın ve kullanılır bir tanım halini

²⁵ Öztekin, a.g.m., s.8.

almıştır.²⁶ Kredi kartı, taşıyana açılmış bir krediyi anlatır. Taşıyana belirlenmiş bir sınıra değin mal ve hizmet alabilmesini ya da para sistemini olanaklı kılar. Bu biçimde kullanılan tutar belli bir dönem sonuna değin tamamen ya da kısmen ödenebilir, kalan tutar ise, kullanılan kredi olarak dikkate alınır.²⁷

Bu tanımlardan hareketle, mülkiyeti bir bankaya veya finansal bir kuruma ait olmakla birlikte, müşterilerin belli limitlerle yurtiçinde ve yurtdışında mal ve hizmet satın alabilmesini, nakit ödeme birimleri veya ATM'lerden nakit çekebilmesini sağlayan kartlara kredi kartı denmektedir. Başka bir ifadeyle kredi kartı, kartı çıkaran kuruluş tarafından yapılan düzenlemeler çerçevesinde; sahibine alışveriş anında nakit veya çek kullanmaya gerek kalmaksızın mal ve hizmet satın alma olanağı veren ödeme aracıdır.²⁸

Kredi kartlarının nakit kullanım aracı olmasından yola çıkılarak bu kartlar piyasada "plastik para" olarak da adlandırılmaktadır. Kart sahibi, cebinde nakit para taşımadan, nakit paranın sağlayacağı avantajlara kredi kartları aracılığıyla büyük ölçüde ulaşabilmektedir. Tüketiciler sahip oldukları kredi kartları ile alışveriş yapabilmenin yanında, nakit avans çekme, taksitli alışveriş, elektronik ortamda alışveriş gibi kolaylıklardan da faydalanabilmektedirler. Dönem içerisinde kart aracılığıyla harcanan paranın tamamının dönem sonunda bankaya ödenmesi durumunda kart sahibine herhangi bir maliyet oluşturmaması sebebiyle kredi kartları, günümüzde en yaygın başvuru tüketici finansman araçlarından biri olmuştur.

Mal ve hizmet alımı amacıyla kullanılan kredi kartına benzer başka kart türleri de bulunmaktadır. Bunların içinde en yaygın olarak kullanılanı, bankadaki mevduat hesabı veya özel cari hesapların kullanımı gibi bankacılık hizmetlerinden yararlanmanın yanında alışveriş yapabilme imkanı da sağlayan "banka kartları"dır. Banka kartlarında kart sahibinin alışverişte kullanabileceği miktar mevduat hesabındaki tutar ile sınırlı kalmaktadır. Banka kartını alışverişte kullanan kişinin, hesabındaki para üzerinden harcama yapıyor olması sebebiyle bu kartlar herhangi bir kredilendirme özelliği taşımamaktadır. Diğer kart türleri olarak transfer kartı, çek kartı, garantili çek kartı,

²⁶ Cevdet Okan Bahar, "Banka ve Kredi Kartlarının Hukuki Vasfı, Kartlı Harcama Sisteminin Kayıt Dışılığı Önlemeye Etkileri", **Yaklaşım Dergisi**, Sayı:170, Şubat 2007, s.268.

²⁷ Mehmet Baydemir, **Her Yönüyle Kredi Kartları**, İstanbul 2004, s.4.

²⁸ Hakan Aygören ve Süleyman Uyar, "Alternatif Ödeme Araçları Muhasebeleştirilmesi", **Analiz Dergisi**, Sayı :16, Ekim 2006, s.3.

(<http://www.tmsk.org.tr/makaleler/Diger/ALTERNATIF%20ODEME%20ARACLARI.doc> Erişim : 26.11.2009)

ortak kart, akıllı kart, sanal kart gibi finansman araçları sayılabilir. Ancak bu kartlar işleyişin karmaşıklığı, tanıtım eksikliği gibi sebeplerle kredi kartları ve banka kartları kadar yoğun ilgi görmemektedir.

1.2.2. Kredi Kartlarının Makro Ekonomik Etkileri

Son yıllarda ülkemizde tüketicilere sağladığı avantajlardan ötürü kartlı ödeme sisteminin kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Kart sahiplerinin belirli bir süre için sahip olmadıkları bir varlığı harcamaya dönüştürüyor olmaları, vaktinde ödeme yapıldığı takdirde herhangi bir ek maliyet yüklenmemeleri ve taksitli alışveriş imkanı sunması ile tüketicinin ödeme potansiyelini genişletmesi gibi sebeplerle kart kullanımı tüketim eğilimini artırmakta ve bu da toplam talepte artı yönünde hareketlenme meydana getirmektedir. Bu yönüyle kredi kartı kullanımının milli gelire olumlu katkı yapacağını söylemek mümkündür. Peki toplam talepteki bu artış aynı zamanda enflasyona neden olmakta mıdır?

İktisadi literatürde kredi kartı kullanımı para arzı artışı olarak algılanmaktadır. Piyasadaki para miktarında yapılan değişiklikler para politikası uygulaması anlamına gelmektedir. Para miktarının artırılması, para fiyatı olan faiz oranının düşmesine yol açar. Faiz oranlarının düşmesi ise tüketim ve yatırım harcamalarını artırır. Para miktarının kısılması ise faiz oranlarının artmasına ve dolayısıyla tüketim ve yatırım harcamalarının daralmasına yol açar. Kısacası para miktarının artırılması toplam talebin artmasına, kısılması ise toplam talebin azalmasına yol açar.²⁹ Kredi kartlarının neden olduğu para arzı artışı ve bunun makro ekonomik sonuçları kredi kartlarının parasal etkileri başlığı altında incelenecektir.

Kredi kartı sistemi teknoloji yoğun bir sektör olduğu için, bu sektörde daha çok nitelikli ve teknik personele gereksinim duyulmaktadır. Ancak teknik yönü dışında, kredi kartı kullanımının artmasıyla bankalarda yeni çalışma alanları ve iş pozisyonları ortaya çıkmıştır. Kartların hazırlanması, pazarlanması, teslimi, hesap ekstrelerinin, mektupların ve armağanların dağıtımı yeni istihdam alanları yaratmıştır.³⁰ Fakat kredi kartının getirdiği kolaylıklardan biri olan elektronik ticaret sayesinde tüketicilerin mağazaya gitmeden evlerinden alışveriş yapabiliyor olmasının istihdamı azaltıcı nitelikte bir etki

²⁹ Feridun Kaya, **Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, 2009, s.100.

³⁰ Baydemir, a.g.e., s.87.

yapacağı söylenebilir. Bu durumda kredi kartlarının istihdam üzerine etkisi tam olarak nasıl yansiyacaktır?

Kredi kartı kullanımı genel ekonomik gelişmelerden etkilendiği gibi, milli gelir, istihdam, enflasyon, parasal büyüklükler gibi bazı temel iktisadi değişkenleri de etkileyebilmektedir.³¹ Çalışmamızın bu bölümünde kredi kartlarının makro ekonomik etkileri; milli gelir, enflasyon, istihdam, parasal etkiler, faiz oranları ve ödemeler bilançosuna etkileri başlıkları altında incelenecektir.

1.2.2.1. Kredi Kartlarının Milli Gelire Etkisi

Milli gelir bir milletin, ülkenin maddi refahını yani yıl içinde üreteceği mal ve hizmetleri gösterir.³² Milli gelir, bir ülkede bir yıl içerisinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin parasal değeri olup, milli gelir seviyesini toplam arz ve toplam talep belirlemektedir. Toplam arz ile toplam talebin eşit oldukları seviye milli gelir düzeyidir.³³ Kredi kartı kullanımının yaygınlaşması sonucu tüketim eğilimi ve dolayısıyla toplam talep artacaktır. Toplam talep artışı eğer arz artışı ile karşılanamaz ise, fiyatlar genel seviyesinin artması -enflasyon- kaçınılmazdır. Ancak toplam talepteki artış, arz artışı ile karşılandığında üretim ve milli gelir seviyesi artacaktır. Üretim artışı, dolaylı olarak yatırımlarda artış yapılmasını gerektireceği için, milli gelir üzerindeki etki hem tüketim hem de yatırım artışı yoluyla gerçekleşecektir.³⁴

Kredi kartlarının ulusal gelire etkisi iki açıdan ele alınabilir. Bunlar, kredi kartlarının tüketim istemine ve yatırım istemine etkisidir. Tüketim istemi açısından kredi kartı işlemlerinin kredi kartı taşıyanlarının harcama eğilimlerini artırdığı bir gerçektir. Bu nedenle kredi kartları tüketim eğilimini artırarak toplumun harcama miktarını artırmakta ve toplam sununun aynı düzeyde kalması durumunda fiyat artışlarına yol açabilmektedir. Ancak, artan isteme karşılık üretim miktarının artırılması durumunda ulusal gelir düzeyi de artırılmış olmaktadır. Dolayısıyla ticaret de canlanacaktır.³⁵ Konu yatırım talebi açısından ele alındığında, kredi kartı sahiplerinin banka hesaplarında

³¹ Nevin Uzgören, Gülçin Ceylan ve Ergin Uzgören, "Türkiye'de Kredi Kartı Kullanımını Etkileyen Faktörleri Belirlemeye Yönelik Bir Model Çalışması", **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 2007, Sayı:14, s.248.

³² Hatiboğlu, a.g.e., s.119.

³³ Eyyüp Yılmaz, **Türkiye'de Kredi Kartı Uygulaması ve Ekonomik Etkileri**, Türkmen Kitabevi, İstanbul 2000, s.57.

³⁴ Uzgören v.d., a.g.m., s.248.

³⁵ Baydemir, a.g.e., s.86-87.

bulunan kısa vadeli fonlar, bankalar tarafından düşük maliyetli kredi verilebilir fon olarak kullanılmakta ve kolaylıkla plase edebilmektedir. İhtiyacı olan yatırımcılara nispeten düşük maliyetle sunulan krediler, kredi kullanımının artması suretiyle milli gelir üzerinde de olumlu etkiler yaratmaktadır.³⁶

Kredi kartları kişilerin gösteriş tüketimini finanse ederek harcama eğilimlerini artıran önemli bir araçtır. Kredi kartı ile harcama eğiliminin artışı, efektif talebi körüklemekte, bu da koşulların uygun olması durumunda üretim artışına neden olmaktadır. Tüketim harcamalarındaki artış çarpan etkisi ile diğer koşullar sabitken istihdamı ve üretimi artırmakta, neticede milli geliri olumlu yönde etkilemektedir. Tablo 1’de de görüldüğü gibi özel nihai tüketim harcamaları, kredi kartı ile yapılan tüketim harcamaları ve kişi başına düşen milli gelirdeki artış oranları yıllar itibari ile paralellik göstermektedirler.³⁷

Tablo 1

Tüketim Harcamaları Milli Gelir İlişkisi

(1992-2005)

YILLAR	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ÖNTHAO (%)	69	81	92	113	82	97	84	55	59	44	44	30	17	11
KKTHAO (%)	42	136	125	150	150	213	141	102	104	64	78	60	64	32
KBGSMHA (%)	72	73	93	98	88	96	80	44	38	52	52	28	17	12
ÖNTH/GSYİH (%)	72	72	72	71,5	71,2	71	67	68,5	69,7	68,3	66,4	66,8	66,6	66,6

Kaynak: Altan ve Göktürk, (2007), s.30. ÖNTHAO: Özel nihai tüketim harcamaları artış oranı, KKTHAO: Kredi kartı ile yapılan Tüketim harcamaları artış oranı, KBGSMHA: Kişi başı GSMH artış oranı

Tablo 1’e göre, kredi kartı ile yapılan tüketim harcamaları 1992 yılından 1997 yılına kadar katlanarak artarken, 1998 yılından sonra yavaşlamış olsa da artışını sürdürmüştür. Aynı şekilde, özel nihai tüketim harcamaları ve kişi başına gayri safi milli hasıla 1997 yılına kadar artış oranlarını yükselterek devam etmiş, 1998’den itibaren

³⁶ Uzgören v.d., a.g.m., s.248.

³⁷ Mikail Altan ve İbrahim Emre Göktürk, "Türkiye’de Kredi Kartlarının Toplam Özel Nihai Harcamalara Etkisi :Bir Çoklu Regresyon Analizi", 2007, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:18, s.30. (<http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/dergi> Erişim: 28.11.2009)

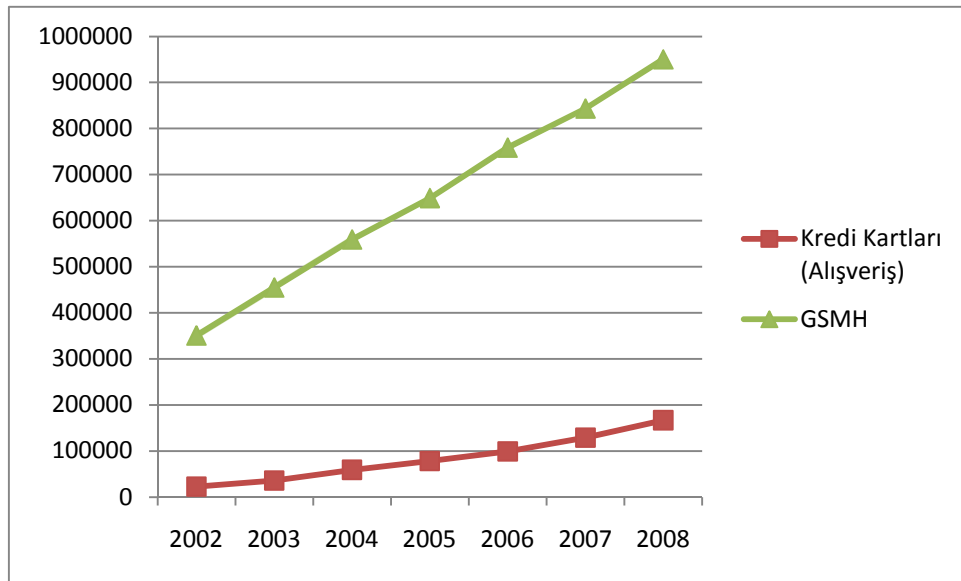
artış hızlarında bir gerileme görülmüştür. Bu durum tüketim harcamaları, kredi kartı ile yapılan tüketim harcamaları ve GSMH arasında bir paralellik olduğunu göstermektedir.

Bankalararası Kart Merkezi Genel Müdürü Sertaç Özinal'a göre yapılan araştırmalar göstermektedir ki, kredi kartı harcamalarındaki 1000 TL'lik bir artış, GSMH'yi 0,0142 TL artırmakta, aynı şekilde GSMH'de meydana gelecek bir azalma da kredi kartı harcamalarını 60,850 TL azaltmaktadır.³⁸

Aşağıdaki grafikte Türkiye'de üretim yöntemi ile hesaplanan yıllık GSMH ile yurtdışında kredi kartları ile gerçekleştirilen toplam alışveriş tutarları verilmiştir. Şekilde görüldüğü üzere 2002-2008 yılları arasında GSMH'deki artış ve yurtdışında kredi kartı ile yapılan harcamaların toplam tutarı arasında paralel bir ilişki bulunmaktadır.

Şekil 1

Kredi Kartları Toplam Alışveriş Tutarları ve GSMH Karşılaştırması (2002-2008) (Milyon TL)

Kaynak : TÜİK GSMH verileri (www.tuik.gov.tr Erişim: 18.11.2009) ; BKM Raporlar (www.bkm.com.tr Erişim: 15.12.2009)

Şekil 1'e göre 2002 yılında 350.476 milyon TL olan GSMH, 2005 yılında 648.932 milyon TL, 2008 yılında ise 950.098 milyon TL olarak gerçekleşirken, buna

³⁸ "Ekonomiye Büyük Katkı", **Capital Dergisi**, Kredi Kartı ve Ekonomi Özel Sayısı, Şubat 2008 s.6.

karşılık yurtiçinde Visa, Mastercard ve diğer kredi kartlarının alışverişte (nakit avans kullanımı toplama dahil edilmemiştir) toplam kullanım ciroları, 2002 yılında 22.567 milyon TL, 2005 yılında 78.042 milyon TL, 2008 yılında ise 166.725 milyon TL tutarında gerçekleşmiştir. Bu verilerden hareketle, Türkiye’de kredi kartı kullanımı artışının, GSMH artışını desteklediğini söyleyebiliriz.

1.2.2.2. Kredi Kartlarının Enflasyona Etkisi

Enflasyon deyince akla ilk gelen günlük hayatta çokça kullandığımız mal ve hizmetlerin fiyatlarının artmasıdır. Ancak mal ve hizmetlerin fiyatları zaman içinde artabilir veya azalabilir. Enflasyon sadece belli bir malın veya hizmetin fiyatının tek başına artması değil, fiyatların genel düzeyinin sürekli bir artış göstermesidir. Diğer bir deyişle, sadece bazı malların fiyatlarının sürekli artması ya da tüm malların fiyatlarının bir sefer artması enflasyon değildir. Örneğin aylık enflasyon oranının yüzde 1 olması, o ay içinde fiyatlar genel seviyesinin bir önceki aya göre yüzde 1 oranında arttığını gösterir. Yıllık enflasyonun yüzde 30 olması da, fiyatların bir önceki yıla göre ortalama yüzde 30 oranında arttığını, örneğin geçen yıl 20 milyon TL’ye alınan bir mal sepetinin bu yıl ancak 26 milyon TL’ye alınabileceğini ifade eder.³⁹

Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli bir artış bir çok nedenden kaynaklanabilir. Ancak temel nedenler göz önünde bulundurularak yapılacak bir ayrıma göre toplam talebin artması sonucunda oluşan enflasyon türüne talep enflasyonu, piyasadaki arz yetersizliğinden ya da bir başka deyimle üretim maliyetlerinin artmasından kaynaklanan enflasyona ise maliyet enflasyonu denilmektedir.

Kredi kartının kullanımı, özellikle kartın bilinçsiz kullanımı mal ve hizmetlere olan istemi artırır. Artan istem, yeterli kaynak olması durumunda üretimi artırır. Ancak, üretim olanakları yetersiz ya da üretim sistemi tam kapasitede çalışıyorsa enflasyonist eğilimler artacaktır. Enflasyonist ortamlarda, artan istem, fiyatları yükselterek enflasyonun daha da artmasına neden olur.⁴⁰ Bir başka deyimle, kredi kartlarının kullanımı, borçlanma imkânlarını genişlettiği için toplam talebin artmasına neden olmaktadır. Artan talebin ise üretimi artırması beklenir. Fakat enflasyonist ortamlarda,

³⁹ **Enflasyon Kitapçığı**, TCMB Yayınları, 2004, s.3.

(<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/enflasyon.pdf> Erişim: 18.12.2009)

⁴⁰ Baydemir, a.g.e., s.88.

artan talep fiyatlar genel düzeyinin de artmasına etken olabilmektedir. Bunun başlıca nedeni, kredi kartlarının dolayısıyla tüketici kredilerinin efektif talebi körükleyerek kaydi para yarattığı, bunun da enflasyon artırıcı etkiye sahip olduğu görüşünden kaynaklanmaktadır. Fakat tüketim artışı, makro ekonomik olarak enflasyonu arttırmakla beraber, talebi de artıracak, arz yeterli olduğunda piyasa, optimum fiyatlarda dengelenecektir.⁴¹

Talep enflasyonunun yaşandığı bir ortamda, kredi kartı ile yapılan işlemlerin enflasyona etkileri arz ile ilişkili olacak, arz tıkanmadıkça sorun yaşanması beklenmeyecektir. Toplam talebi kısımaya yönelik önlemlerden biriside kredi kontrolüne yöneliktir. Kredilere üst sınır getirilebilir. Hane halkının fazla kredi alıp harcama yapması engellenir. Bazı tüketim harcamaları için kredi verilmesi yasaklanabilir. Kredi kartlarına yapılacak taksit sayısı azaltılabilir, kredi kartı limitleri düşürülebilir. Kredilerin seçilmiş belirli sektörlerdeki üreticilere verilmesi sağlanabilir. Gerek ABD’de gerekse Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş ve kredi kartının yoğun olarak kullanıldığı ülkelerde enflasyon oranı istikrarlı ve düşük seyretmektedir. Türkiye’de fiyat istikrarsızlıklarının başlıca nedenleri üretim yetersizliği ya da aşırı talepten kaynaklanmaktan çok, üretim girdi maliyetleri ile ithal edilen mamul, ham madde, yarı mamul, yatırım malları ve enerji fiyatlarının yüksek olması gibi birçok konuda dışa bağımlılıktan kaynaklanmaktadır.⁴²

Genel olarak iktisadi literatürde kredi kartlarının kullanımı para arzı artışı olarak algılanmakta ve yine literatürde para arzı artışı, enflasyon hızını artıran bir unsur olarak görülmektedir. Türkiye’de kredi kartı kullanımı ile enflasyon arasında son yıllarda ilk bakışta ortak hareket eğilimi göze çarpmaktadır. 1992-2007 yılları arasında enflasyon ile kredi kartı artış oranlarına bakıldığında özellikle 1996 yılından itibaren bu iki değişken arasında ortak bir trend eğilimi göze çarpmaktadır. Kimi yıllarda farklı bir eğilim ortaya çıkmış olsa da genel itibarıyla her iki seri de azalmıştır. Yani fiyatlar genel düzeyindeki artış eğilimi ile kredi kartı harcamalarının artış eğilimi yıllar itibarıyla azalmıştır.⁴³

Gazi Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Cem Kılıç’a göre yaptıkları bir araştırma sonuçları kredi kartıyla yapılan alışverişin 6 ay sonra enflasyon üzerinde kısmi

⁴¹ Kaya, a.g.e., s.95.

⁴² Kaya, a.g.e., s.96.

⁴³ "Ekonomiye Büyük Katkı", **Capital Dergisi**, Kredi Kartı ve Ekonomi Özel Sayısı, Şubat 2008, s.8.

de olsa düşürücü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Kredi kartı harcamalarında meydana gelen olumlu yöndeki gelişim, yani artış, sanıldığı gibi aksine enflasyonu artırmamakta, tam tersi azalmasına neden olmaktadır. Enflasyon etkisi, özellikle 6 ay sonra kendini göstermektedir. Yani kredi kartıyla alışveriş yapıldıktan 6 ay sonra fiyatlar üzerinde etkisini göstermektedir. Yapılan analizde, kredi kartı kullanımıyla enflasyon arasında negatif yönlü bir ilişkinin olabileceği bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgulara göre yıllık bazda kredi kartı harcamaları 10 lira arttığında, enflasyon 0.2 birim, 3 aylık bazda ise 0.04 birim azalmaktadır. Kredi kartı harcamalarında ortaya çıkacak bir artış sonucunda enflasyon, harcamanın yapıldığı ilk dönemde bir miktar artacak, ancak takip eden 3 dönem içerisinde azalacaktır. Aynı şekilde 3 aylık bazda, kredi kartı harcamalarında ortaya çıkacak bir artış sonucunda enflasyon, takip eden ilk 3 dönem boyunca azalacak daha sonra ise etki önemsizleşecektir.⁴⁴

Kredi kartının ürün veya hizmet fiyatlarına etkileri ile ilgili araştırmalardan birisi de Interbank Research Organisation tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada kredi kartı kabul eden ve etmeyen iş yerleri arasında önceden belirlenen mal grubundaki fiyatlar karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda fiyatlarda önemli farklılıklar tespit edilmesine karşılık, farklılığın kredi kartı kullanımından kaynaklandığına dair açık bir eğilim tespit edilememiştir. Yine ABD’de Federal Reserve System tarafından yapılan bir araştırmada, kredi kartlarının fiyatlar üzerindeki etkisinin % 1’den daha az olduğu tespit edilmiştir.⁴⁵

Ülkemizde kredi kartları sayısı ile enflasyon arasındaki ilişki incelendiğinde 2002 yılından sonraki dönemde enflasyonda genel olarak bir düşüş yaşanırken kredi kartı sayısının bunun tam aksine sürekli olarak arttığı görülmektedir.

⁴⁴ Sibel Köklü, "Kredi Kartı Enflasyonu Düşürür Mü?", **Capital Dergisi**, Kredi Kartı ve Ekonomi Özel Sayısı, Şubat 2008, s.30-31.

⁴⁵ Kaya, a.g.e., s.97.

Tablo 2

**Türkiye’de Enflasyon Oranları ve Kredi Kartı Sayıları Karşılaştırması
(2002-2008)**

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Kredi Kartı Sayıları (Adet)	15.705.370	19.863.167	26.681.128	29.978.243	32.433.333	37.335.179	43.394.025
Enflasyon Oranları (%)	29,7	18,4	9,3	7,7	9,6	8,4	10,06

Kaynak : TCMB Enflasyon Verileri (www.tcmb.gov.tr Erişim: 20.12.2009) ; BKM Raporlar (www.bkm.com.tr Erişim: 15.12.2009)

Sonuç olarak, tablo 2’de de görüldüğü üzere ülkemizde yıllar itibariyle kullanılan kredi kartı sayısı sürekli artmakta iken enflasyon 2002’den 2005 yılına kadar hızlı bir düşüş göstermiş 2006 ve 2008 yılları arasında ise düzeyini korumuştur. Yani toplam kredi kartı sayısı, tüketicilerin alışverişte kart kullandıklarını gösteren bir veri olarak ele alındığında, literatürdeki varsayımın aksine, Türkiye’de kredi kartı kullanımının enflasyon oranlarını yükseltmediği görülmektedir.

1.2.2.3. Kredi Kartlarının Parasal Etkileri

Para; mallar, hizmetler, aktifler ve borç ödemeleri için herkesçe kabul edilen bir değişim aracı olarak işlev yapan her türlü araca verilen ortak isimdir. Bu zorunlu işlevine ek olarak, para aynı zamanda hesap birimi, servet saklama ve borç ödeme aracı olarak da hizmet görebilir. Bilindiği üzere dünyada para; ürün ve hizmet alımlarında kullanılan en önemli değişim araçlarından birisidir. Parasal göstergelerdeki değişimler piyasalarda faiz, mal ve hizmet fiyatları, döviz kuru ve menkul kıymet borsalarında hisse senedi fiyatları üzerinde değişimlere neden olabilmektedir.⁴⁶

Literatürde paranın tanımı yapılırken genellikle fiziksel özelliklerinden çok fonksiyonlarına önem verilmektedir. Nitekim para tarih boyunca değişik şekillere girmiş, örneğin deniz kabuğundan buğdaya, altından baskılı kağıda dönüşmüştür. Ancak paranın ana fonksiyonu olan ödeme aracı olma özelliği her zaman geçerliliğini korumuştur. Bu tanımlardan da görüleceği üzere paranın fiziksel şekli değil, ödeme

⁴⁶ Kaya, a.g.e., s.99.

aracı olarak kullanılabilir ve herkes tarafından kullanımı benimsenebilecek bir araç olması önemlidir. Dolayısıyla kredi kartı, banka kartı gibi elektronik ödeme araçlarının, paranın genel tanımına uyum sağladığı, ancak yaygınlaşp kabul görme sürecini başarıyla kat etmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.⁴⁷

TCMB Terimler sözlüğüne göre para politikası, ekonomik büyüme, istihdam artışı ve fiyat istikrarı gibi hedeflere ulaşabilmek için paranın elde edilebilirliğini ve maliyetini etkilemeye yönelik olarak alınan kararları ifade etmektedir.⁴⁸ Bu çerçevede, para politikası, merkez bankasının banka ve banka dışı kesimlere olan yükümlülüklerini değiştirmek yolu ile ekonomik faaliyetin seyrini etkilemesi şeklinde de tanımlanabilir.⁴⁹ Piyasadaki para miktarı üzerinde yapılan oynamalar, faiz oranlarını dolayısıyla yatırımları ve tüketim harcamalarını etkilemekte, bu etkiler de toplam talebin artmasına ya da azalmasına neden olmaktadır.

Kredi kartları işyerlerinden mal ve hizmet satın alınmasında kullanılırken aynı nakit gibi kullanılmakta ve kabul görmektedir. Kredi kartı bir bakıma para yerine kullanılan ödeme aracıdır. Ekonomide parasal göstergelerdeki değişimler piyasalarda faiz, mal ve hizmet fiyatları, döviz kuru ve menkul kıymet borsalarında hisse senedi fiyatları üzerinde değişimlere neden olmaktadır. Bilindiği gibi ekonomide likidite fazlası yani ekonomide gereğinden fazla para bulunması, enflasyon ve dış ticaret açığı nedeniyle devalüasyon yani döviz kurlarının Türk Lirası karşısında değer kazanması beklentilerine yol açmakta bu da dövize aşırı talep olmasına sebep olabilmektedir. Buradan da görülüyor ki ekonominin likiditesini ayarlamak ve kontrol etmek son derece önem taşımaktadır. Plastik paraların parasal göstergelere etkisi de bu açıdan bakıldığında yine son derece önem taşıyan bir konu olma özelliği arz etmektedir.⁵⁰

Kredi kartlarının çokça başvurulan bir nakit kullanım aracı olmasından dolayı plastik para olarak adlandırıldığını belirtmiştik. Bu özelliği ile kredi kartları, sahibine henüz sahip olmadığı bir parayı harcamaya çevirebilme imkanı tanımaktadır.

⁴⁷ Pelin Neval Tuncer, **Elektronik Paranın Banknot Kullanımına Olası Etkileri**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 2004. (<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/pelinnevaltuncer.pdf>, Erişim 12.12.2009)

⁴⁸ TCMB Terimler Sözlüğü, (www.tcmb.gov.tr/yeni/gen_sek/sozluk.htm, Erişim : 10.12.2009)

⁴⁹ Timur Önder, **Para Politikası : Amaçları, Araçları ve Türkiye Uygulaması**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 2005. (<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/timuronder.pdf>, Erişim : 10.12.2009)

⁵⁰ Yılmaz, a.g.e., s.63-64.

Kart sahibi kredi kartının son ödeme tarihinde nakti olarak borcunu ödüyor olsa dahi geçen bu süre içerisinde kredi kartı para yerine işlev görmektedir. Bu durumda piyasadaki likit oranları incelenirken kredi kartlarının da göz önünde bulundurulması gerekliliği önem kazanmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde kredi kartlarının parasal etkileri; paranın tedavül hızına etkileri, para arzına etkileri ve para talebine etkileri başlıkları altında incelenecektir.

1.2.2.3.1. Paranın Tedavül Hızına Etkileri

Her hangi bir işlem neticesinde bir şahsın eline geçen para, o şahsın elinde sonsuza kadar kalmayacaktır; her an birşey almaya hazırdır. Satın alındığı anda yok olan hizmetler ve bunların yanında diğer mallar sınırlı olarak elden ele geçerler. Halbuki para sonsuz olarak tedavülde kalacaktır.⁵¹

Belirli bir zaman içerisinde bir para biriminin elden ele geçme sayısı, o para biriminin tedavül hızıdır. Mevcut para stoku için yıl içerisinde ortalama tedavül hızını bulmak mümkündür. Bu hız, bir yıl içinde para ile yapılan ödemeler toplamının, tedavülde bulunan ve bu ödemelerde kullanılan paraların ortalama miktarına bölünmesi ile bulunur.⁵² Diğer bir deyişle paranın tedavül hızı, bir birim paranın kaç birim mal veya hizmetin el değiştirmesine imkan sağladığını gösterir. GSMH / Para Stoğu ile ifade edilir.⁵³

Kredi kartları yaygın kullanım alanı ile bireylerin paraya ihtiyaç duydukları anda para yerine kullanabilecekleri bir finansman aracı olmuştur. Yani kart kullanıcıları mal ve hizmet alışverişlerinde nakit kullanmamakta bu sebeple para talebinde bulunmamaktadırlar. Bu durum paranın piyasada tekrar kullanım oranlarını etkilemektedir. Dolayısıyla kredi kartları, banka kartları ve internet üzerinden alışverişte kullanılan sanal kartlar, çek, senet, bono gibi vadeli ödeme araçları ile birlikte piyasadaki paranın dolaşım hızını azaltıcı etki yapmaktadır.

⁵¹ Hatiboğlu, a.g.e., s.136.

⁵² Hatiboğlu, a.g.e., s.136.

⁵³ TCMB Terimler Sözlüğü, (www.tcmb.gov.tr/yeni/gen_sek/sozluk.htm, Erişim : 18.12.2009)

1.2.2.3.2. Para Arzına Etkileri

Kredi kartlarının para arzına etkilerini incelerken öncelikle ülkemizde kullanılan para arzı tanımlarını açıklamak gerekli olacaktır. Para arzı, piyasada bulunan mal ve hizmet alımlarında kullanılabilen veya kullanılacak kadar likit olan araçların toplamıdır. Buna "dar para arzı" tanımı diyoruz ve M1 olarak adlandırıyoruz;

$M1 = \text{Dolaşımdaki Para} + \text{Bankalardaki Vadesiz Mevduat} + \text{Merkez Bankasındaki Mevduat}$

Eğer, vadeli mevduatların da likit olduğunu varsayarsak, ikinci bir para arzı, "geniş para arzı" tanımına ulaşırız. Bu da M2 olarak adlandırılmaktadır;

$M2 = M1 + \text{Mevduat Bankalarındaki Vadeli Mevduat}$

Daha geniş para arzı tanımları;

$M2Y = M2 + \text{Yurtiçi Yerleşiklerin DTH'ları}$

$M3A = M2 + \text{Mevduat Bankalarındaki Resmi Mevduat}$

$M3 = M3A + \text{Merkez Bankasındaki Diğer Mevduat}$

$M3Y = M3 + \text{DTH'lar}$

Ülkemizde, M3A, M3 ve M3Y para arzı tanımları pek popüler değildir.⁵⁴

Günümüzde para tanımları yapılırken ekonomide sirkülasyonda olan ve potansiyel talep yaratan kredi kartlarının da gerçek durumun yansıtılabilmesi yani bazı problemlerin çözümüne katkı sağlanabilmesi için hesaba katılması gerekmektedir. Para arzı hesaplarına hızla gelişen bu ödeme araçlarının katılmaması bu göstergelere bakılarak verilen diğer ekonomik kararların da yanlış olmasına neden olacaktır.⁵⁵ Ekonomiye yön verebilmek için fiziki para stokuna ilave edilen ve para yerine geçen diğer para benzeri değerlerin tespit edilebilmesi gereklidir, bunun için ise öncelikle para

⁵⁴ Önder, a.g.m., s.46.

⁵⁵ Yılmaz, a.g.e., s.72.

arzındaki artışların nedenlerinin irdelenmesi gerekmektedir. Para arzındaki artışların başlıca nedenleri şunlardır.⁵⁶

- Para arzı, gelirlerdeki artış (ücretlerdeki artış, elde edilen kârlar veya faiz gelirlerindeki artış gibi) veya kredi faizlerindeki düşüş nedeniyle artabilir.

- Hazineye olan avansların, para arzı üzerinde etkisi vardır. Kamu iç borçlanması kısa vadede para arzını azaltabileceği gibi, Hazine tahvillerinin (veya bonolarının) vadeleri dolduğu zaman anapara ve faizlerle birlikte doğan yükümlülük ya yeni vergilerle ya da daha yüksek oranda bir sürüm (emisyon) aracılığı ile karşılanacaktır. Kısacası bütçe açıkları para arzını artırır.

- Özel sektörün kredi taleplerindeki artışı, bankaların kredi arzını artırır, bu da doğal olarak para arzını artırır. Bu yöntemle para arzının artışı bankaların topladıkları mevduat hacmine bağlıdır. Bankaların mevduat hacimleri artıkça daha fazla kredi verebilme imkânına sahip olacak dolayısıyla para arzı artacaktır. Kullandırılan kredilerin bir kısmı mevduat halinde tutulduğundan, mevduattan kullandırılan krediler marjinal artışlar (kaydi para yaratma yöntemi) ile para arzını artırır.

Özellikle 1980'lerin ikinci yarısından başlayarak, mevduata alternatif repo, yatırım fonu gibi yeni finansal araçların gelişmesi, kredi kartı, ATM gibi yeni ödeme araçlarının ve teknolojilerin ortaya çıkması, finansal liberalleşme gibi birçok faktör, para talebi tahminini zorlaştırmış, bu çerçevede, para arzının tanımlanması zorlaşmış ve para arzı tanımlarının enflasyon üzerindeki belirleyiciliğinin şiddeti ve istikrarı azalmıştır.⁵⁷ Son yıllarda ülkemizde kredi kartı kullanımının yaygınlaşması sonucu, piyasadaki para arzına kredi kartlarının yaptığı katkı da her geçen gün artmaktadır. Ekonomide istikrarın sağlanabilmesi için kredi kartlarının piyasadaki fiziki para miktarına yaptığı bu etki göz önünde bulundurulmalıdır.

Kredi kartları mal ve hizmet alım satımında nakit gibi kullanılmakta ve bu yönüyle para yerine geçtiği söylenebilmektedir. Harcama yapan kimseler nakit yerine kredi kartları kullandıkları için paraları bankalarda mevduat olarak kalmakta, üye işyerleri ise kredi kartı cirolarını talep edene kadar bu tutar yine bankalarda

⁵⁶ Kaya, a.g.e., s.101.

⁵⁷ Önder, a.g.m., s.39.

kalmaktadır. Bankalarda bu şekilde bekleyen para, bankaların kredi verecek fonlarını artırır. Bu şekliye dolaylı olarak para arzı da artmış olur.⁵⁸

1.2.2.3.3. Para Talebine Etkileri

Klasiklere göre faiz, ödünç verilebilir fonların belli bir süre için kullanma bedelidir. Faiz oranları ekonomideki fon arz ve talebinin kesiştiği noktada (tasarruf - yatırım dengesi) oluşur. Keynezyen görüşte ise faiz likiditeden vazgeçmenin bedelidir. Likidite tercihi paranın nakit olarak tutulmasını ifade etmektedir. Tasarruf kavramı irdelenirken vurgulandığı üzere, Keynezyen görüşte bireylerin elde para tutma güduları farklıdır. Ekonomideki faiz oranlarının oluşmasında özellikle spekülasyon güdüsü ilk faktör olarak ortaya çıkar. Faiz oranları düştüğünde bireyler elde tutulacak nakit miktarını artırma yönünde hareket ederler. Diğer bir ifadeyle, ekonomide likidite tercihiyle para talebi yükselir. Ters durumda ise, yani, ekonomideki faiz oranlarının yükselmesi elde para tutmanın maliyetini artıracığından ters etki yaparak likidite tercihini azaltır. Sonuçta, faiz oranları belirli bir anda para talebinin para arzına eşitlendiği noktada oluşur. Keynes bu hareketi likidite tercih eğrisi ile açıklamaktadır.⁵⁹

Plastik kartların kullanımı kişilerin nakit para bulundurma, yani likidite tercihini olumsuz yönde etkilemiştir. Likidite tercihi teorisi atıl kaynakların ne kadarının faiz haddi yardımı ile ödünç verilebilir fonlar halinde yatırımlar için kullanılabileceğini gösteren bir kuramdır. Plastik kartlar yoluyla kişiler nakit paralarını bankalardan çekmemekte ya da gelecekte elde edeceklerini bugünden harcamaktadırlar. Kişi dilediği zaman ihtiyacı olan parayı 24 saat hizmet veren ATM'lerden alabilmekte ya da paraya hiç dokunmadan kart sistemleri ile mal ve hizmet alımları gerçekleştirebilmektedir.⁶⁰

Kredi kartları, işlem tarihinden sonra borcun ödenmesi için 10 ile 40 gün arasında bir vadeyi faizsiz olarak kart hamiline sunmaktadır. Başka bir ifade ile faizsiz kredi imkânı sağlamaktadır. Bu nedenlerle kredi kartları likit para talebinin azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca kart sahiplerinin borçlarını mevduat hesaplarından ödeyebilmeleri de yine likit talebini düşürmektedir. Kredi kartlarının son ödeme tarihleri ile müşterilerin maaş günü yani gelirlerinin elde edildiği tarihler kesiştirilmektedir.

⁵⁸ Altan ve Göktürk, a.g.m., s.33.

⁵⁹ Mustafa Çıkrıkçı, **Finansal Kurumlar ve Piyasalar**, Akademi Kitabevi, 2005, s.86-87.

⁶⁰ Yılmaz, a.g.e., s.77.

Bireyler mevduat hesaplarına otomatik ödeme talimatı vererek kart borçlarını ödeyebilmektedirler. Bu uygulamaların hızla yaygınlaşması para talebinin daha da azalmasına etken olmaktadır.⁶¹

Plastik kartların yaygınlaşması kişilerin ihtiyat saiki ile para tutmalarına gerek bırakmamıştır. Para talebini etkileyen faktörlerden birisi olan ihtiyat amaçlı nakit tutma zihniyeti plastik kartlarla azalmıştır. Kişiler bankadaki paralarına gece gündüz demeden her an ulaşabildiklerinden yanlarında büyük tutarlarda para bulundurmamaktadırlar. Ya da plastik kart sistemi gerek tüketiciler gerekse tüm işyerleri açısından benimsenip yaygınlaştıktan sonra ihtiyat güdüsü ile para talebi sıfır seviyesine inebilecektir.⁶²

Sonuç olarak kredi kartlarının parasal etkilerini, paranın dolanım hızına etkisi, para sunusuna etkisi ve para istemine etkisi olmak üzere sıralayabiliriz. Bu etkilere bakıldığında, kısaca kredi kartları; paranın dolaşım hızını yavaşlatıcı, para sunusunu artırıcı ve para istemini azaltıcı yönde etkide bulunmaktadır.⁶³

1.2.2.4. Kredi Kartlarının İstihdama Etkisi

İstihdam, bir ülkede ekonomik etkinliklerde eylemli olarak kullanılan insan gücü anlamına gelir. İstihdam sözlük anlamıyla "hizmette kullanmak, kullanılmak" daha kısası "hizmete kabul" demektir. İstihdam sözcüğü ekonomi ve toplumsal siyasi dilinde de, çalışma ve gelir sağlama kararında olan kişilerin hizmetlerinden yararlanmak üzere çalıştırılmaları anlamına gelir. İstihdam sözcüğü Türkçe'de "çalıştırma" olarak kullanılır.⁶⁴

İşsizlik türlerinden birisi olan yapısal işsizlik, ekonominin yapısal özelliklerinden kaynaklanan işsizlik türüdür. Yapısal işsizliğe tüketim kalıbındaki değişiklikler, transfer ödemeleri ve üretim yöntemlerindeki değişiklikler neden olabilmektedir. Yapısal işsizliğin oluşum nedenlerinden biriside üretim ya da hizmet sunum yöntemlerindeki teknolojik yeniliklerdir. Teknolojik yenilikler, daha az işçi istihdamına yol açtığına, işsiz

⁶¹ Kaya, a.g.e., s.106.

⁶² Yılmaz, a.g.e., s.78.

⁶³ Baydemir, a.g.e., s.86.

⁶⁴ Baydemir, a.g.e., s.87.

sayısı artar. Teknolojik işsizlik, "emek tasarrufunu gerekli kılan teknolojilerin kullanımı sonucu, ortaya çıkan işsizlik" şeklinde tanımlanabilir.⁶⁵

Kredi kartı sistemi teknoloji yoğun bir işkolu görünümündedir. Buna rağmen plastik kart sektöründe yan sanayiler de dahil olmak üzere 10.000 kişinin üzerinde istihdam olanağı yaratılmıştır.⁶⁶ Özellikle, nüfusu kontrolsüz ve plansız şekilde artan ülkelerde, yeni teknolojilerin işsizliği artıracığı düşünülmektedir. Ancak yeni teknoloji yeni iş alanı demektir. Şunu da belirtmek gerekir ki, yeni teknolojiler nitelikli personele iş imkanı yaratırken, vasıfsız işçiler sistem dışında kalmaktadır.⁶⁷ 21. yüzyılda görev yapacak işgücünde aranan nitelikler, bugüne kadar işgücünde aranan niteliklerden oldukça farklıdır. Bu yüzyılda rekabet edebilmenin başlıca şartı verimli ve esnek bir iş gücüne sahip olabilmektir. Bu durum, teknolojiyi anlayan, uygulayabilen verimli ve kaliteli hizmet üretebilen iş gücüne ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bankalar bu koşullar altında rekabet edebilmek için bilgi çağının gerektirdiği iş gücüne sahip olmak zorundadır.⁶⁸

Kredi kartlarının ülkemizde yaygınlaşmasının ulusal gelire olumlu etki yaptığını belirtmiştik. Ülke ekonomisiyle birlikte gelişen ve büyüyen kredi kartları sektöründe de kartların pazarlaması ve ödemelerin takibi gibi alanlarda çalışacak nitelikli işgücüne ihtiyaç doğmuştur. Özellikle bankalar arası kredi kartı satışında yaşanan rekabet, bankaların bu alanda çalışan personel sayılarını artırmalarına neden olmaktadır. Bunun yanında kredi kartları sayesinde kartların basımı, kart sahiplerine teslimi, kartların ve kart ekstrelerinin dağıtımı gibi bir çok alanda yeni iş imkanları doğmuştur.

Öte yandan kredi kartları ile birlikte yaygınlaşan internet, radyo, televizyon veya telefon gibi iletişim araçları üzerinden gerçekleştirilen elektronik ticaret sayesinde, büyük marka ve firmaların kendi e-ticaret sistemlerini oluşturarak elektronik ortamda web sayfaları üzerinden satış yapıyor olmaları ve tüketicilerin fiyat ve güvenilirlik açısından bu sistemler üzerinden alışveriş yapmayı tercih etmeleri, fiili bir alışveriş esnasında söz konusu olabilecek birçok aracıyı ortadan kaldırarak istihdama olumsuz etki yapabilecek bir gelişme olarak görülebilir. Ancak elektronik ticaretle birlikte

⁶⁵ Kaya, a.g.e., s.97.

⁶⁶ Yılmaz, a.g.e., s.61.

⁶⁷ Belgin Çırpan, **Kredi Kartları**, İstanbul, 2000, s.100.

⁶⁸ Kaya, a.g.e., s.97-98.

şirketler, internet tabanlı alışveriş portallarının alt yapısını oluşturacak ve işlerliğini sağlayacak bilgisayar programcılarına, web yöneticilerine ve benzeri teknik elemana ihtiyaç duymaktadır. Amerika'da 1999 yılı Ocak ayı itibariyle internet dağıtımı ve web arama portallarında çalışan insan sayısı 61.000 dolaylarındayken bu rakamın yaklaşık %36 lık bir artış göstererek 2009 Kasım ayı itibariyle 83.000'e yükseldiği, aynı şekilde radyo, televizyon ve diğer elektronik mağazalarda çalışan personel sayısı 1999 başında 213.300 iken bu rakamın %45 artarak 2009 sonunda 311.400'e ulaştığı görülmektedir.⁶⁹

Kredi kartları gerek tüketim talebi gerekse yatırım talebi açısından ele alındığında ülkede istihdam düzeyinin artmasına katkıda bulunduğu bir gerçektir. Kredi kartlarının gerek harcamaları teşvik ederek ek mal ve hizmet arzının artmasına aracılık ettiği, gerekse bankalara ilave kaynak sağlaması açısından yine yatırımlara katkıda bulunduğu dikkate alındığında istihdam üzerinde olumlu etkileri olan bir alışveriş aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁰ Sonuç olarak kredi kartlarının talep edilen iş gücünün niteliğini yükseltmekle birlikte, genel olarak istihdama olumlu etkide bulunduğunu söylemek mümkündür.

1.2.2.5. Kredi Kartlarının Faiz Oranlarına Etkisi

Kredi kartları kullanımının yaygınlaşması nedeniyle kart kullanıcılarının nakit (likit) tercihleri her geçen gün azalmakta ve bankalara giren fonlar sadece hesap bazında değişiklik görerek bankalarda uzun süre mevduat olarak tutulabilmektedir. Bu maliyeti düşük fonları çekebilmek için bankalar, çeşitli kampanyalar düzenlemektedirler. Çalışanların maaşlarının ödendiği banka olabilmek için katlandıkları maliyetlere rağmen bu mevduat hesapları plasman (yatırım) maliyetlerini düşürmektedir. Düşen maliyetler bankaların kârlarını artırmakla birlikte ilerleyen süreçte kredi faiz oranlarının düşmesine neden olabilmektedir.⁷¹

Kredi kartları banka için yüksek finansal risk taşımaktadır. Bu nedenle kredi kartı faiz oranları diğer borçlanma faiz oranlarından daha yüksektir. Bu da kredi kartı kullanımını olumsuz etkileyebilmektedir. Ancak bankalar rekabetçi bir piyasada uygun

⁶⁹ USA Çalışma Bakanlığı, Çalışma İstatistikleri Müdürlüğü web sitesi. (<http://data.bls.gov/data/> Erişim : 08.01.2010)

⁷⁰ Yılmaz, a.g.e., s.61.

⁷¹ Kaya, a.g.e., s.106.

müşterilere çeşitli teşvikler sağlayarak onları faiz ödeyen müşteriler haline getirebilmektedirler. Çünkü kredi kartlarının bankaya olan getirisi oldukça yüksektir. Örneğin ABD’de 1983–88 döneminde kredi kartı ihraç edenlerin sıradan banka getirisinden 3 ile 5 kat daha fazla kazandıkları tespit edilmiştir.⁷²

Kredi kartı sistemi ya da plastik kartlar ekonomik yapıda kullanıldıklarında elde tutulan atıl paranın büyük bölümü finansal sisteme yani bankalara girmekte, bankada bulunan para ise kişi ya da firmaların kasalarına daha az girmektedir. Plastik kart faaliyetlerini yapan bankaların temel amacı kart hamillerinin ve üye işyerlerinin vadesiz mevduatını bankada tutabilmektir. Bankalar bu konuda oldukça başarılı bir çalışma içerisindeyler. Son yıllarda tüm bankalar bireysel bankacılık işlemlerine özellikle plastik kart çıkarma çalışmalarına katılmaya başlamışlardır. Burada temel amaç düşük maliyetli vadesiz ticari ve tasarruf mevduatına ulaşabilmektir. Bankaların toplam vadesiz mevduatları içerisinde plastik kartlardan kaynaklanan vadesiz mevduatın toplam vadesiz mevduatlar içerisinde %30’lar seviyesinde olduğu tahmin edilmektedir. Bu şekilde ortaya çıkan ucuz maliyetli fonlar bankaların plansman maliyetlerini daha aşağı seviyelere düşürmekte, dolayısıyla kredi faizlerinin daha aşağı seviyelerde gerçekleşmesine neden olmaktadır.⁷³

Aynı zamanda kredi kartları, vadeli borçlanmayı kolaylaştırarak tüketim harcamalarını artırmaktadır. Bu borçlanma yönündeki talebin artması, ilerleyen süreçte faiz oranlarının yükselmesine neden olabilmektedir. Fakat ürün ve hizmet satışı yapan işletmeler arasında rekabetin artması, TL’nin değerlenmesi nedeniyle ithalat girdilerinin düşmesi ve teknolojiye dayalı olarak maliyetlerin düşüş eğilimi göstermesi nedeni ile vadeli satışlarda, faiz oranlarını düşürebilmektedir. Dolayısıyla kredi kartlarının faiz oranlarına etkisi, yukarıda açıklanmış olan vadeli borçlanma talebi artışının faizleri artırma derecesi ile rekabet artışının vadeli satışların faiz oranlarını aşağıya çekme eğiliminin gücüne ve dünyadaki genel ekonomik konjonktüre bağlıdır.⁷⁴

Sonuç olarak kredi kartlarının piyasa faiz oranları üzerinde doğrudan bir etkisinin olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak kredi kartı kullanıcılarının nakit taleplerinin düşmesi sonucunda, atıl olan paralarının vadesiz mevduat hesaplarında

⁷² Altan ve Göktürk, a.g.m., s.27.

⁷³ Yılmaz, a.g.e., s.83-84.

⁷⁴ Kaya, a.g.e., s.106.

birikerek bankalara düşük maliyetli fon oluşturmasının, bankaların verecekleri kredilerdeki faiz oranlarını düşük tutmalarına neden olarak genel faiz oranlarının düşmesine neden olduğu söylenilebilir.

1.2.2.6. Kredi Kartlarının Ödemeler Bilançosuna Etkisi

Ödemeler dengesi, geniş anlamıyla, bir ekonomide yerleşik kişilerin (Merkezi hükümet, parasal otorite, bankalar, gerçek ve tüzel kişiler), diğer ekonomilerde yerleşik kişiler (yurtdışında yerleşikler) ile belli bir dönem içinde yapmış oldukları ekonomik işlemlerin sistematik kayıtlarını elde etmek üzere hazırlanan istatistiki bir rapordur. Ekonomik işlemler; mal, hizmet ve gelire ilgili işlemleri, finansal varlık ve yükümlülüklerle ilgili işlemleri ve bir ekonomide yerleşik kişilerden diğer bir ekonomide yerleşik kişilere karşılıksız olarak reel ya da finansal kaynakların sağlandığı transferleri kapsar.⁷⁵

Kredi kartlarının, ödemeler bilançosu içerisinde dış ticaret işlemleri kalemlerinden ithalat ve ihracat üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Bu kapsamda bakıldığında öncelikli olarak kredi kartları sisteminin kurulmasında ve işleyişinde gerekli olan POS cihazlarının ve ATM'lerin yurtdışından ithal edilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda kartların ve ekstrelerin basımında kullanılan çeşitli matbaa makineleri de yurtdışından ithal edilmektedir.

Ülkemizde 2008 yılı itibariyle 21.970 adet ATM, 1.632.639 adet POS cihazı bulunmaktadır.⁷⁶ Bugün bir ATM'nin maliyeti ortalama 30.000 ABD doları, bir POS cihazı ise 600 ABD Doları seviyesindedir. Sayıları verilen cihazların verimli kullanıldığını söylemek mümkün değildir. Özellikle büyük şehirlerde her caddede onlarca ATM cihazı bulunmakta, bir mağazada 4-5 POS cihazı atıl şekilde kullanılmaktadır. Ülkemizde kurulu bulunan ATM ve POS cihazlarının üçte biri verimsiz yatırımlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sadece bu makinelerde ülkemizin 100 milyon dolara yakın kaynak israfı söz konusudur.⁷⁷ Bu yönüyle kredi kartları, ithalatı artırarak ödemeler dengesine olumsuz yönde etki etmektedir.

⁷⁵ Ödemeler Dengesi İstatistikleri Tanım ve Türkiye Uygulaması, TCMB İstatistik Genel Müdürlüğü (<http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf> Erişim : 07.01.2010)

⁷⁶ Bknz: BKM İstatistikler (<http://www.bkm.com.tr/yillara-gore-istatistiki-bilgiler.aspx> Erişim : 15.12.2009)

⁷⁷ Yılmaz, a.g.e., s.86.

Kredi kartı ve banka kartlarının kullanımı ülkenin ödemeler dengesine olumlu ya da olumsuz etkide bulunmaktadır. Ülke yurttaşlarının başka ülkelerde kartlarını kullanmaları yurtdışına döviz çıkışı, yabancı turistlerin ülkemizde kartlarını kullanmaları durumunda ise ülkemize döviz girişi olmaktadır.⁷⁸ Günümüzde insanlar yurtdışına çıkarken çeşitli tehlikelerden dolayı yüksek miktarlarda nakit taşımak yerine kredi kartlarını kullanmayı tercih etmektedirler. Özellikle turistik seyahatler dahilinde ülkemize gelen yabancılar, kredi kartları ile döviz üzerinden harcamalarını yapmakta, bu durumda ödemeler bilançosuna döviz girdilerinin artması şeklinde olumlu yönde etkide bulunmaktadır.

Tablo 3

Kartlı Ödeme Sistemi Döviz Girdi-Çıktısı

(2002 – 2008)

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Döviz Girdisi (Milyon USD)	1.261	1.373	1.663,52	2.077	1.935	2.845	3.463
Döviz Çıktısı (Milyon USD)	543	726	948,41	1.177	1.443	1.823	2.217

Kaynak : BKM Kredi Kartı İstatistikleri (www.bkm.com.tr Erişim: 15.12.2009)

Tablo 3'te görüldüğü üzere kredi kartları sistemi ile ülkemize 2008 yılında girmiş olan döviz miktarı 3.463 Milyon ABD Doları iken, Türk vatandaşlarının yurtdışında kart kullanımı ile ülkemizden çıkmış olan döviz miktarı 2.217 Milyon ABD Dolarıdır. Sonuç olarak kredi kartlarının ödemeler bilançosu üzerindeki etkisi yabancıların ülkemizde yaptığı harcamalara ve yurttaşlarımızın yurtdışında yaptığı harcamaların tutarına göre değişebilmektedir.

⁷⁸ Baydemir, a.g.e., s.90.

1.2.3. Kredi Kartı Sisteminde Taraflar, Terimler ve Sistemin İşleyişi

1.2.3.1. Kredi Kartı Sistemi İşleyişinde Taraflar

Kredi kartı sistemi, kartı çıkaran kurum merkezde olmak üzere sözleşmeler dahilinde kart sahibi ve üye işyeri olarak üç taraflı bir şekilde işlemektedir. Kredi kartı sistemindeki taraflar şu şekildedir⁷⁹:

Kredi Kartını Çıkaran Kurum : Kredi kartı ihracı genelde bankalarca yapılmakla birlikte, bankaların dışındaki kredi kartı kuruluşları da faaliyet göstermektedir. Zira kart sahibinin ödeme gücünü saptamak, mevduat hesabını tutmak, kart ödemelerini tahsil etmek için bankalar en uygun kuruluşlardır.

Üye İş Yeri : Satıcı da diyebileceğimiz iş yeri için en önemli konu, kart kullanan müşteriye malını satabilmektir. Bu nedenle iş yerleri, satışların gerçekleşmesi için kendilerine yardımcı olan kart kuruluşları ile çalışmak istemektedirler.

Kredi Kartı Sahibi (Hamil) : Kredi kartı kurumunun mal veya hizmet alımında bir sözleşmeye bağlı olarak kart verdiği kişidir. Kart sahibi için önemli olan konu kart kullanımının maliyetidir. Dünyada ve Türkiye’de bankalar kart vermek için, güvenilir, gelir sahibi, ödemelerine sadık kart sahibi arayışı içindedirler. Kart sahibi de çok sayıda banka arasından, kendi ihtiyaçlarına en uygun hizmeti en düşük maliyetle sunan bankanın kartını seçmektedir.

1.2.3.2. Kredi Kartı Sistemi İşleyişinde Terimler

Kredi kartı sistemindeki cihazlar ile harcama bedellerinin tahsil ve takibinde kullanılan işlemleri ifade eden terimler ve açıklamaları şu şekildedir⁸⁰:

POS (Point of Sales) Cihazı : İşyerlerinin kredi kartı kabul ederken kullandıkları cihaz.

⁷⁹ Mustafa Fedai Çavuş, "Bireysel Finansmanın Temininde Kredi Kartları Türkiye’de Kredi Kartı Kullanımı Üzerine Bir Araştırma", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:15, 2006, , s.176

⁸⁰ Aygören ve Uyar, a.g.m., s.3.

Satış Belgesi (Slip) : Kartla yapılan işlemlerle ilgili olarak, üye işyeri tarafından düzenlenen, kart hamilinin işlemde doğan borcunu ve diğer bilgileri gösteren belge.

Imprinter : İşyerinin kredi kartı kabul ederken kullandığı, kredi kartının ön yüzündeki bilgileri satış belgesi üzerine geçiren cihaz.

Şifre (Pin) : Kredi kartının gerçek hamili tarafından kullanılıp kullanılmadığını tespit etmek amacıyla kişiye özel olarak oluşturulan, kart sahibinin hesabına ulaşmasını sağlayan numerik değerler.

Provizyon : Kartın geçerli olup olmadığı, limitinin yeterli olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan otomatik işlemdir.

1.2.3.3. Kredi Kartı Sisteminin İşleyişi

Kredi kartı sistemi, kart sahibinin, önceden kart dağıtıcı firma ile yaptığı anlaşmayla POS cihazı bulunduran ticari işletmelerden yaptığı alışverişin ödemesini bu anlaşmalara istinaden kart ile yapması esası üzerine kurulmuştur. Buna göre, kredi kartı çıkaran kurumlar, bir yandan kart sahibi olmak isteyen kişilerle, bir yandan da mal veya hizmet sunan ticari işletmelerle üyelik sözleşmesi imzalamak suretiyle sistemi organize etmektedir. Kartı çıkaran kurum, bir banka veya finans kurumu olabileceği gibi sistemi organize etmek amacıyla kurulmuş bir kredi kartı şirketi de olabilir.

Kart çıkaran kurumların kart sahibi kişilerle yapmış olduğu sözleşmelere "Kredi Kartı Üyelik Sözleşmesi", POS cihazı verilen ticari işletmelerle yapmış olduğu sözleşmelere ise "Üye İşyeri Sözleşmesi" denilmektedir.

Üye işyeri sözleşmesi, ticari işletmenin kurum tarafından belirlenecek kişilerin yapacağı alışverişlerde nakit istemekten vazgeçip kredi kartını kabul etmek ve kredi kartı kurumunun ise, kart verdiği kişiler tarafından yapılacak alışveriş bedellerini ödemekle yükümlü olduğu tam iki taraflı bir sözleşme olarak tanımlanabilir. Kredi kartı üyelik sözleşmesi ise, kredi kartı kurumunun diğer tarafa kartla nakit ödemeksizin

alışveriş olanağı sağlamak ve kart hamilinin de bu işin görülmesinden doğan masrafları kuruma ödemekle yükümlü olduğu her iki tarafa borç yükleyen bir sözleşmedir.⁸¹

Kredi Kartı ile gerçekleşen bir satış işleminde süreç aşağıdaki şekilde işlemektedir:⁸²

- 1) Kredi kartının hamile teslimi,
- 2) Alışveriş,
- 3) Kredi kartı ile ödeme,
- 4) Harcama belgesinin ibrazı (otorizasyon),
- 5) Harcama tutarının ödenmesi,
- 6) Komisyon ödeme,
- 7) Hesap özeti gönderilmesi,
- 8) Borcun bankaya ödenmesi.

1.2.4. Kredi Kartlarının Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Çalışmamızın bu bölümünde kredi kartlarının kart sahipleri ve üye işyerleri açısından olumlu ve olumsuz yönlerine yer verilecektir.

1.2.4.1. Olumlu Etkileri

1.2.4.1.1. Kart Hamili Yönünden

Kredi kartı sahibi olmak başlı başına kişi açısından prestij kaynağıdır. Bankalar her kredi kartı talep eden müşteriye kredi kartı vermemektedirler. Kart taşımak özellikle batı toplumlarında kart hamili açısından bir güven unsuru sayılmaktadır. Kredi kartı taşıyan kart sahibi yanında para olmadığı için ödeme güçlüğü çeken bir kişi olarak değil

⁸¹ Levent Demirdağ ve Mehmet Baydemir, "Kredi Kartları ve Uygulaması", **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı:41, 1997, s.50.

⁸² Kaya, a.g.e., s.59.

de, kredibilitesi olan bir şahıs olarak görülmektedir.⁸³ Bu yönüyle kredi kartının kart hamiline sağladığı ilk avantaj olarak saygınlık sayılabilir.

Kredi kartı nakit para taşıma ihtiyacını ortadan kaldırır.⁸⁴ Kredi kartı taşımanın kolay olması, kart taşıyanını, para taşıma zorluğundan ve para taşımanın getirdiği olası tehlikelerden kurtarmaktadır. Gerçekten kart taşıyanı yanında hiç ya da yeterli parası bulunmasa bile, sisteme katılan işletmelerden kartını göstererek hizmet satın alabilmektedir.⁸⁵

Ekonomik sıkıntı yaşayan tüketicilere, vade avantajı sağlayarak ekonomik açıdan destek olur dolayısıyla, geçici finansal sıkışıklık dönemlerinde kişilerin yaşam standartlarını sürdürbilmesine olanak sağlar.⁸⁶

Kredi kartı ile kartın geçerli olduğu tüm işyerlerinden vade farkı ödemeksizin mal ve hizmet alımı yapılmaktadır. Kredi kartı ibraz edilmesi durumunda müşterilerden ilave bir ücret ya da komisyon alınması söz konusu değildir. Kart sahibi harcama yaptığı tarih ile kredi kartı borcunu ödediği son ödeme gününe kadar geçen gün sayısı kadar faizsiz kredi olanağından yararlanır. Bankalar belirli bir ekstre döneminde yapılan alışverişler için kart müşterisinden ödemesini zamanında yaptığı müddetçe herhangi bir komisyon ya da masraf almamaktadır.⁸⁷ Bu yönüyle kredi kartları kart hamillerine faizsiz kredi kullanma avantajı sağlamaktadır. Kredi kartlarının bu özelliği, kart sahiplerine harcamalarını yaptıkları tarihten ödeme tarihine kadar geçen süre içerisinde mevduatlarını bankada değerlendirerek bundan faiz getirisi sağlamalarına da olanak tanır.

Ülke dışına çıkıldığında ise kart her yerde kabul gören bir ülke parası işlevine sahip olduğundan, taşıyan yurt dışına döviz çıkarma, orada bunu bozdurma işlemi ile uğraşmamaktadır.⁸⁸ Kredi kartı sahipleri kartlarının yurt dışında geçerli olması sayesinde döviz alım ve bozdurma işlemlerinden doğabilecek zararlardan kurtulmakta aynı

⁸³ Yılmaz, a.g.e., s.24.

⁸⁴ Çırpan, a.g.e., s.45.

⁸⁵ Baydemir, a.g.e., s.40.

⁸⁶ Osman Tuğay ve Nermin Başgöl, "Önemli Bir Finansman Kaynağı Olarak Kredi Kartları: Kredi Kartlarının Kart Sahiplerinin Harcamaları Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Burdur İlinde Bir Araştırma", **Süleyman Demirel Üniv. İİBF Dergisi**, 2007, Cilt:12, Sayı:3, s.218.

⁸⁷ Yılmaz, a.g.e., s.26.

⁸⁸ Baydemir, a.g.e., s.40.

zamanda yurt dışında tüm gün hizmet veren ATM cihazlarından kolaylıkla para çekme imkanına kavuşmaktadırlar.

Kredi kartları alışverişlerde nakit yerine kullanılabilmesinin yanında, kart sahiplerine gerektiğinde nakit avans çekme fırsatı da sunmaktadır. Kart hamilleri banka ve ATM'lerin yanı sıra bankaların anlaşma yaptıkları bazı özel işyerlerinden de (döviz büfesi, benzin istasyonu, otel gibi) nakit avans çekebilmektedirler.⁸⁹

Kredi kartları ile yapılan harcamalar dönem sonunda hesap bildirim cetvellerinde toplam olarak görülebildiğinden, kart hamiline bütçe yapma olanağı sağlar.⁹⁰ Ayrıca kartla yapılan harcamalar hesap ekstrelerinde harcama türlerine göre sınıflandırılarak sunulmaktadır. Bu sayede kart sahipleri toplam harcamalarının bileşenlerini inceleyerek gelecek dönemlerde yapacakları harcamalar hakkında daha geniş bilgi sahibi olabilmektedirler.

Bankalar, üye iş yerleri ile yapmış oldukları anlaşmalar çerçevesinde kart hamillerinin yapmış oldukları alışverişleri gerek faiz karşılığında gerekse faizsiz olarak taksitlendirmektedirler.⁹¹ Taksitli alışveriş imkanı sayesinde tüketiciler, düzenli gelirleri doğrultusunda almaları mümkün olmayan mal ve hizmetleri satın alabilmektedirler.

Kart hamili sadece sisteme dahil üye işyerlerinden alışveriş yapmak zorunda olduğundan ve bu işyerlerini de kart ihraç eden kurum titizlikle seçtiğinden satın alınan mal ve hizmet ile üye işyeri konusunda hamilin fazla endişe duyması gerekmemektedir.⁹² Ancak son dönemlerde ülkemizdeki POS cihazı sayısının hızla artması⁹³ sonucunda kredi kartlarının bu avantajının geçerliliğinin giderek azaldığını söylemek mümkündür.

Günümüzde iletişim araçları ve bilgisayar sisteminin gelişim sürecinde olması, ürün ve hizmetlerin alışverişinde uzaktan erişim yöntemiyle gerçekleştirilen elektronik ticaretin payını her geçen gün artırmaktadır. İnternet erişimine sahip herhangi bir

⁸⁹ Yılmaz, a.g.e., s.29.

⁹⁰ Çırpan, a.g.e., s.45.

⁹¹ Kaya, a.g.e., s.120.

⁹² Sedat Yetim, **Kredi Kartları ve Tüketici Kredileri**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları No:69, Ankara 1997, s.21.

⁹³ Bknz : BKM İstatistikler (<http://www.bkm.com.tr/yillara-gore-istatistiki-bilgiler.aspx> Erişim : 08.01.2010)

bilgisayar ile günün 24 saati dünyanın her yerinden alışveriş yapılabilir. ⁹⁴ İnternet ortamının yanısıra kredi kartları ile radyo ve televizyon üzerinden satışı yapılan ürünleri satın almak da mümkün olmaktadır. Bu durumda kart sahipleri kredi kartı numaraları, son kullanma tarihi ve kartın üzerinde yazılı olan güvenlik kodunu satıcı firmaya sözlü veya yazılı şekilde ulaştırarak ödeme yapabilmektedir.

Kredi kartının taşıyan yönünden bir diğer yararı, kartı çıkaran kuruluşun taşıyanlara sunduğu özel hizmetlerden yararlanma olanağıdır. Bunlara süreli ve ücretsiz yayın edinme, hava limanlarında özel hizmet, üye işyerlerinde sunulan hizmetlerden indirimli yararlanma, bankaların harcama tutarına bağlı olarak belirlenen puanlara göre verdikleri ödül ya da armağanlar, kolay ve ucuz otel ve araba kiralaması, ücretsiz iletişim araçlarından yararlanma örnek olarak gösterilebilir. Kredi kartı taşıyanı, ayrıca, kart ile yaptığı harcamalar oranında puan toplamakta ve ücretsiz armağanlar kazanmaktadır. Ancak kart taşıyanı, kredi kartını veren bankanın POS aygıtında kullanılması durumunda puan aldığından, kredi kartı ile POS aygıtının uygunluğuna dikkat edilmelidir. ⁹⁵

Firma kredi kartları, belirli bir işletmenin temsil ve harcama yapma yetkisine sahip üst düzey yöneticilerinin, ek kartlar ise asıl hamil dışında eş ve çocuklarının nakit kullanmadan alışveriş yapabilmelerini ve harcamaların tek elde toplanıp denetlenmesini mümkün kılmaktadır. ⁹⁶ Firma kredi kartı taşıyanı, iş dolayısıyla yaptığı temsil giderlerini kartı kullanarak doğrudan doğruya firmaya ödeyebilecek, öte yandan, ilgili firma ile de yöneticilerinin temsil giderlerini daha kolay denetleyebilecektir. ⁹⁷

Kart sahipleri, özellikle yurtiçi ya da yurtdışı seyahatlerde kredi kartlarının kaybedilmesi ya da çalınması halinde çok büyük maddi ve manevi zarar ile karşılaşabilmektedirler. Kart hamilinin ağır ihmali veya kastı olmaksızın, kartın kayıp olması ve çalınması halinde kart hamili, yapacağı bildirimden önceki 24 saat içinde gerçekleşen hukuka aykırı kullanımdan doğan zarardan 150 TL ile sınırlı olmak üzere sorumludur. Kredi kartları, kayıp/çalıntı ya da sahtecilik hallerinde tüketicinin sorumluluğunu sınırlandırmaktadır. Şayet kart hamili bu 150 TL'lik sorumluluktan da

⁹⁴ Kaya, a.g.e., s.120.

⁹⁵ Baydemir, a.g.e., s.44.

⁹⁶ Yetim, a.g.e., s.21.

⁹⁷ Baydemir, a.g.e., s.45.

kaçınmak istiyorsa, kartı çıkaran kuruma prim yatırarak kartın sigortalanmasını talep etmek zorundadır. Kartı çıkaran kuruluş bu 150 TL tutarındaki sorumluluğu sigortalamakla yükümlüdür.⁹⁸

1.2.4.1.2. Üye İşyeri Yönünden

Üye işyeri, sisteme dahil olmakla, müşteri sayısını artırarak, iş hacmini genişletmektedir. Müşteri, cebinde nakit parası bulunmasa bile kartla ödeme yapabilmek imkanına sahip olduğundan, sisteme üye işyerinden alışveriş yapmayı tercih etmektedir.⁹⁹ Ayrıca üye işyerleri kredi kartı çıkaran kurumların ya da bankaların düzenledikleri kampanyaların reklamlarında yer alabilmekte, bu sayede müşteri potansiyellerini daha da genişletebilmektedirler.

Perakende satış yapan işyerlerinden alışveriş yapan çalışan kesim, ücret ve maaşlarını ay başlarında aldığından özellikle ayın ikinci yarısında satış cirosunda bir azalma görülmesi ihtimali söz konusudur. Bu nedenle kredi kartı sisteminde üye işyeri piyasa koşullarının getireceği bazı kısıtlamalardan kurtulabilmekte ve istikrarlı bir talebi diğer koşullar veriyken koruyabilmektedir. Bu şekilde bir müşteri portföyü işyerinin nakit akışının düzenli olmasına ve stok kontrolünü doğru takip etmesine neden olmaktadır.¹⁰⁰

Üye işyeri, satış hacminin büyük çoğunluğunu kredi kartı ile yaptığı kredi kartı ile yapılan satışların bedeli, işlemi izleyen gün, eğer komisyon yerine belli gün hesapta bloke para tutmak biçiminde çalışıyorsa bu sürenin bittiği gün cari hesabına geçmektedir. Bu nedenle işyerinde parayı saklama ve çalınma riski ortadan kalkmış olmakta ve para bankada değerlendirilmektedir.¹⁰¹ Ayrıca üye işyeri temsilcileri, sahte para kabulünde yaşanan sıkıntılar, para sayma külfeti ve nakit paraların muhafaza edilmesinden dolayı çalınabilme riskinden kurtulmuş olmaktadır. Bunlara ilaveten kredi kartı kabulü envanter (döküm) işlemlerinde ve muhasebe işlemlerinde büyük kolaylık sağlamaktadır.¹⁰²

⁹⁸ Kaya, a.g.e., s.124.

⁹⁹ Yetim, a.g.e., s.21.

¹⁰⁰ Yılmaz, a.g.e., s.32.

¹⁰¹ Baydemir, a.g.e., s.45-46.

¹⁰² Kaya, a.g.e., s.125.

Kredi kartlarının üye işyerlerine sağladığı en önemli avantajlardan biri de şüphesiz risksiz taksitli satış imkanıdır. Kredi kartı çıkaran kurumların yaptığı taksit kampanyaları tüketiciler tarafından çokça rağbet görmekte, bu durumda üye işyerlerinin iş hacminin genişlemesine neden olmaktadır. Üstelik kredi kartı ile yapılan taksitlendirmelerde, üye işyerleri harcama bedelinin tamamını gerekli komisyon bedelini ödedikten sonra bankadan tahsil edebilmektedirler. Bu durumda üye işyerleri taksitli satışlarla satış cirolarının artmasını sağlarken vadeli satış yapmanın risklerinden de kurtulmuş olmaktadır.

Son olarak, kredi kartı sisteminden yabancı ülke yurttaşlarının da yararlanması nedeniyle yapılan alışverişten hem üye işyeri hem kredi kartı kuruluşu hem de ülke ekonomisi yarar sağlamaktadır.¹⁰³

1.2.4.2. Olumsuz Etkileri

1.2.4.2.1. Kart Hamili Yönünden

Kredi kartının ilk olumsuz yönü, kişinin harcama eğilimini artırmasıdır. Bunun sonucu olarak, yalnızca aydan aya alışveriş ya da ikramiye dönemlerinde alışveriş yapabilen bir kişi, kredi kartının sağladığı kolaylıkla gereksiniminin ve gelirin üzerinde bir harcama yapma eğilimi ortaya çıkmaktadır. Kredi kartı ile gereksiz alışveriş yapılması ve ödeme gücünün üzerinde harcama yapılması özellikle dar gelirli tüketiciler için olumsuzluk oluşturmakta ise de, bu olumsuzluk kredi kartının limiti ile sınırlıdır.¹⁰⁴

Kredi kartlarının mal ve hizmet fiyatlarını artırdığı ve bu nedenle müşterilerin cebinden daha fazla para çıktığı iddia edilmektedir. Kart kabul eden kuruluş bankaya ödediği komisyonu çıkarabilmek için fiyatlara zam yapmakta bu da nihai tüketiciye yansımaktadır.¹⁰⁵ Yani üye işyerleri bankalara ödedikleri komisyon bedellerini ürün fiyatlarının üzerine ekleyerek aslında bu bedeli kart sahiplerine ödetmektedirler.

Kredi kartı almak belirli bir yıllık ödenti ve daha donra da yenileme ücretini gerektirdiğinden hamilin bunlara katlanması gerekmektedir.¹⁰⁶ Ancak, kredi kartının bir

¹⁰³ Baydemir, a.g.e., s.47.

¹⁰⁴ Baydemir, a.g.e., s.49.

¹⁰⁵ Yılmaz, a.g.e., s.36.

¹⁰⁶ Yetim, a.g.e., s.23.

saygınlık aracı olduğu ve karta sahip bulunmanın bir bedeli olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Bilindiği gibi, bugün kart pazarındaki yarışma nedeniyle kredi kartı kuruluşları anılan ücretleri düşük tuttuğundan kredi kartı taşıyanları için maliyeti düşmüştür.¹⁰⁷ Bunun yanında Zonguldak'ta bir kart hamilinin Zonguldak Tüketici Sorunları Hakem Heyetine banka tarafından alınan kart bedelinin yasal olmadığı gerekçesiyle başvurması, Heyetin paranın iadesine ilişkin kararına itiraz eden bankanın Zonguldak 1. Asliye Hukuk Mahkemesine başvurarak bu kararı iptal ettirmesi sonucunda Yargıtay 13. Hukuk Dairesi mahkemenin verdiği bu kararı bozarak davacı bankayı haksız bulmuştur. Yargıtay'ın bu kararının kart sahiplerinin açacakları davalara emsal teşkil edeceği söylenmektedir.¹⁰⁸

Kredi kartı taşıyanının asıl katlanması gereken maliyet, satış belgelerinin zamanında ödenmemesi dolayısıyla ortaya çıkan yüksek faiz giderleridir. Taşıyan, kredi kartıyla bir ay boyunca alışveriş yapıp, hesap kesim tarihinden belirli bir süre (7-10 gün) sonra kredi kartı kuruluşuna yaptığı harcama tutarını ödemekle yükümlüdür.¹⁰⁹ Kredi kartı borç faizlerinin yüksek olması sonucunda borç sarmalına düşen bir çok tüketicinin psikolojik sorunlar yaşadığı, kimi borçluların bu sorunlar nedeniyle intihara kadar sürüklendiği bilinmektedir.

Kredi kartı sistemi ile ilgili yasal mevzuatın birçok ülkede yetersiz olması veya oluşturulamamış olması, hak ve sorumlulukların genelde kredi kartı çıkaran kurum lehine ve onun tarafından konulması, anlaşmazlık durumunda riskin önemli bir bölümünü hamilin üzerine bırakmaktadır. Aynı zamanda kart sahipleri kredi kartlarının çalınması, kaybolması ya da taklit edilmesi durumlarına karşın dikkatli olmalıdırlar.¹¹⁰

1.2.4.2.2. Üye İşyeri Yönünden

Bankaların anlaşma yaptıkları işyerlerinden komisyon almaları ya da yapılan işlem tutarlarını belli bir süre hesapta bulundurma zorunluluklarından dolayı düşük kar marjı ile çalışan işyerleri zor durumda kalabilmektedirler.¹¹¹ Bir başka deyimle, üye

¹⁰⁷ Baydemir, a.g.e., s.50.

¹⁰⁸ "Bankalar Kredi Kartı Ücreti Alamayacak", **Yenişafak Gazetesi**, 13.07.2008, (<http://yenisafak.com.tr/Ekonomi/?i=128639> Erişim : 08.01.2010)

¹⁰⁹ Baydemir, a.g.e., s.50.

¹¹⁰ Yetim, a.g.e., s.24.

¹¹¹ Yılmaz, a.g.e., s.37.

işyerleri kredi kartı sisteminin getirdiği avantajlardan yararlanmak amacıyla sisteme dahil olduklarında, yapılan her satış üzerinden belirli bir komisyon ücreti ödeyerek paranın hesaplarına derhal aktarılmasını sağlamakta, ya da belirli bir süre paranın banka tarafından bloke altında tutulmasını beklemek durumdadırlar. Bu durum üye işyerleri açısından kredi kartının olumsuz etkilerinin başında gelmektedir.

Kredi kartı piyasasında çok sayıda kredi kartı kurumu faaliyet göstermektedir. Kredi kartı kurumlarının bazen sistemlerine üye olmak isteyen işyerlerine sadece kendi kredi kartlarını kabul etmeye zorlayan şartlar ileri sürdükleri görülmektedir. Bu ise pazarı, dolayısıyla kârı kısıtlayan bir durumdur.¹¹²

Kredi kartları üye işyerleri açısından, alışverişten paranın tahsil edilmesine kadar geçen sürede zaman ve işgücü kaybına neden olmaktadır.¹¹³ Ayrıca, bazı üye işyerleri kart taşıyanının bir iade istemine dayanarak aldığı malın bedelini ödememesi rizikosuna katlanmaktadır. Çünkü kredi kartını çıkaran kuruluş ile üye işyeri arasında yapılan sözleşmelerde, kuruluş işyerine ödediği bedeli geri alma hakkını saklı tutmaktadır.¹¹⁴

¹¹² Yetim, a.g.e., s.24.

¹¹³ Çırpan, a.g.e., s.47.

¹¹⁴ Baydemir, a.g.e., s.52.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ: KAVRAM, TANIM VE BOYUTLARI

2.1. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı

Kayıt dışı ekonomi konusu ekonomik büyüme, gelir dağılımı, vergi gelirleri, rekabet, istihdam, kamu yatırımları vb. üzerindeki ciddi etkilerinden dolayı, özellikle son 25-30 yıldan beri, iktisatçıların ve hükümetlerin dikkatini çekmektedir. Yüksek vergi oranı, durgunluk, artan işsizlik, sosyal güvenlik yükü, kayıtlı ekonomideki kanunî düzenlemelerin çokluğu, özellikle işgücü piyasalarında mesaide kısıtlama, erken emeklilik, birden fazla işte çalışmanın yasaklanması, hükümet politikaları ve vergi oranlarından kaynaklanan hoşnutsuzluk gibi faktörler kayıt dışı ekonomi, vergi kaçırma ve vergiden kaçınmaya yol açmaktadır. Büyük ölçekli bir kayıt dışı ekonominin varlığı, yüksek vergi oranları, kamu hizmetlerinde azalma, haksız rekabet ve dürüst ticaret erbabı için elverişsiz bir iş ortamı ile sonuçlanmaktadır.¹¹⁵

1960'ların sonundan itibaren kayıt dışı ekonomi faaliyetleri tüm dünyada artmış ve ekonomilerin temel sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu sürecin temel özelliklerinden biri, bunun dünya genelinde, piyasanın gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın, hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde görülmesidir. Kayıt dışı ekonomi insanları hiçbir sosyal güvenliği olmadan çalışmaya itmekte ve ekonomik ajanlar arasında haksız rekabet yaratabilmektedir. Ayrıca, bunlar özellikle, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde büyük vergi kayıplarına ve bütçe açıklarına, kamusal harcamaların azalmasına ve mevcut sosyal güvenlik sisteminin bozulmasına neden olmaktadır. Diğer yandan ise, kayıt dışı ekonominin bireylerin refahını arttırdığı, yeni

¹¹⁵ Hakan Erkuş ve Kadir Karagöz, "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini", **Maliye Dergisi**, Ocak-Haziran 2009, Sayı:156 , s.127.

ekonomik faaliyetleri teşvik ettiği ve böylece toplam geliri, istihdamı ve üretimi artırdığı ileri sürülmektedir.¹¹⁶

Kayıt dışı ekonominin çok boyutlu, değişik faaliyetleri kapsayan oldukça karmaşık bir olgu olması nedeniyle kayıt dışı ekonomi ile ilgili olarak ortaya çıkan ilk zorluk, bu kavramın tanımlanmasında ortaya çıkmaktadır. Bu nedendir ki tanımı kadar, adlandırılmasında da değişik görüşler ortaya çıkmıştır. Kayıt dışı ekonomi; kara ekonomi, nakit ekonomisi, gizli ekonomi, saklı ekonomi, yasadışı ekonomi, informal sektör, yeraltı ekonomisi, gözlenemeyen ekonomi gibi farklı adlar almaktadır. Ancak kayıt dışı ekonominin adlandırılmasındaki bu çeşitlilik, kayıt dışı ekonomiyi oluşturan faaliyetlerin içeriğindeki çeşitlilikten kaynaklanmaktadır.¹¹⁷ Örneğin, kayıt dışı ekonomi ile yer altı ekonomisi, kara ekonomi, gizli ekonomi, gölge ekonomi, görünmeyen ekonomi aynı olguyu ifade etmektedirler. Kayıt dışı ekonominin bir bileşeni olan enformel ekonomi ile aynı özellikteki faaliyetleri ifade eden diğer terimler; hane halkı ekonomisi, kural dışı ekonomi, gayri resmi (unofficial) ekonomidir. Yasadışı ekonomi terimi ile de yine kayıt dışı ekonomi içinde yer alan fakat yasalara aykırı olan faaliyetler kastedilmektedir. Bu, Türkçe literatürde mafya ekonomisi, kurşun ekonomisi gibi tabirlerle kimi zaman ifade edilmiştir.¹¹⁸

Bir başka deyişle, kayıt dışı ekonomi tanımı içerisinde yer alan faaliyetin gizliliği vurgulanmak isteniyorsa, gölge ekonomi, gizli ekonomi, saklı ekonomi, yeraltı ekonomisi, kara ekonomi, alacakaranlık ekonomisi; faaliyetin yasadışılığı vurgulanmak isteniyorsa kara ekonomi, gri ekonomi, illegal ekonomi veya yasadışı ekonomi; faaliyetin devletin bilgisi dışında tutuluyor olması vurgulanmak isteniyorsa gayri resmî, resmî olmayan, enformel veya kayıt dışı ekonomi ve son olarak faaliyetin önemsiz olması sebebiyle resmî GSMH kayıtlarında tutulmayışı vurgulanmak isteniyorsa marjinal ekonomi, ikinci ekonomi, ikincil ekonomi gibi ifadelerle karşılaşmak mümkündür.¹¹⁹

¹¹⁶ Mustafa Durmuş, "Kayıt dışı Ekonominin Bazı Mali Yönleri: Türkiye Örneği", **TİSK Akademi Dergisi**, Cilt:1 S:1, 2006 s.141.

¹¹⁷ **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın no:87, Ankara-2009, s.3.

¹¹⁸ Gülay Akgül Yılmaz, **Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları**, ISMMMO, İstanbul, 2006, s.25.

¹¹⁹ Vuslat Us, "Kayıt dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği", **Türkiye Ekonomi Kurumu**, Tartışma Metni, Haziran 2004 s.3.

Dünyanın değişik bölgelerinde, kayıt dışı ekonomi ifade edilirken farklı kavramların kullanılıyor olması, kayıt dışı ekonomi kavramı altında incelenen alanların veya araştırmacıların konuya bakış açılarının ülke veya bölgelere göre değişkenlik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin ülkemizde kayıt dışı ekonomi ile kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin neden olduğu vergi kaybı boyutu vurgulanırken, bu kavramın yabancı literatürde neredeyse hiç kullanılmadığı görülmektedir. Olgunun adlandırılmasındaki karmaşıklık farklı tanımlamalara da neden olmaktadır. Kayıt dışı ekonominin tanımı bir sonraki bölümde yapılacaktır.

2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Tanımı

Otoritelerin bilgi ve denetiminden kaçılarak gerçekleştirilen kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kapsamının oldukça geniş olması, kayıt dışı ekonominin kapsamlı bir tanımının yapılmasına engel olmaktadır. Kayıt dışı ekonomi incelemenin yapıldığı bölgenin, ülkenin ekonomik yapısından, kültüründen etkilenen, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak değişen bir kavramdır.¹²⁰ Diğer yandan kayıt dışı ekonomi kavramının çeşitli bilim dalları tarafından incelenmiş olması da tanımlamada farklılıklara neden olmaktadır.¹²¹

Kayıt dışı ekonominin, ismi gibi tanımı hususunda da bir konsensüs yoktur. Amaca bağlı olarak çok farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Ancak, genelde kayıt dışı ekonominin tanımlanmasına yönelik iki yaklaşım bulunmaktadır. İlk yaklaşım, kayıt dışı faaliyetleri, basitçe kayıtlı olmayan ekonomik faaliyetler olarak tanımlamaktadır (betimsel yaklaşım). İkinci yaklaşım ise kayıt dışı ekonomiyi, kayıt dışı ekonomik faaliyetin davranışsal karakteristiklerine göre tanımlar (davranışsal yaklaşım). Davranışsal yaklaşım kayıt dışı ekonomik faaliyeti teorik bir temelde açıklamaya çalışırken, diğer yaklaşım ise tamamen betimseldir. Sonuç olarak, bu tanımlamalara dahil edilen unsurlar da ister istemez biraz değişken olmaktadır.¹²²

¹²⁰ Yusuf Kıldış, "Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal – Uluslar Arası Boyutu ve Çözüm Önerileri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2000, Cilt:2, Sayı:2, s.35.

(<http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi05/kildis.htm>, Erişim : 23.11.2009)

¹²¹ G.A. Yılmaz, a.g.e., s.25.

¹²² Hakan Çetintaş ve Hasan Vergil, "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı:4, 2003, s.16.

Kayıt dışı ekonomi kısaca kamunun denetimi dışındaki ekonomik faaliyetler olarak tanımlanabilir.¹²³ Kayıt dışı ekonominin yaygın olarak kullanılan bir tanımı; resmi olarak hesaplanmış GSMH'ya katkıda bulunan ancak kayıt altına alınmamış tüm cari ekonomik faaliyetler şeklindedir.¹²⁴

Genel kabul görmüş diğer bir yaklaşım, kayıt dışı ekonomiyi, kamusal düzenlemelerden, vergilemeden veya gözlemden uzak bir şekilde ortaya çıkan gelir ve ekonomik faaliyetlerin belirlediği ekonomiler olarak tanımlamaktadır.¹²⁵ Bu tanımlardan hareketle, devletin bilgisi dışında gerçekleşen ve dolayısıyla resmi GSMH rakamlarına dahil edilemeyen gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği ekonomik alana kayıt dışı ekonomi denilmektedir.

Kayıt dışı ekonomi, sosyal boyutları ve sınırları, tartışmalara son verecek mükemmel bir tanımla kavranması mümkün olmayan, ancak tecrübe ile bilinen bir olgudur. Onu bir obje olarak değil, bir süreç olarak algılamak gerekir. Kayıt dışı ekonomi başlı başına bir şey değil, benzer faaliyetlerin bir yasal ve sosyal çevrede düzenlenmesine rağmen, toplumun kurumları tarafından düzenlenmemesi temel özelliği ile karakterize edilen gelir yaratıcı bir süreçtir.¹²⁶

Devletin bilgisi dışında gerçekleşen ekonomik faaliyet, gelir yaratıcı ise kayıt dışı ekonomik faaliyettir. Yeni gelir yaratmıyor, olanı transfer ediyorsa, kayıt dışı ekonomik faaliyet olarak kabul edilmez. Nitekim, yasadışı ekonomik faaliyetlerden, yasadışı uyuşturucu üretimi veya ticareti gelir yaratıcı oldukları için kayıt dışı ekonomi içinde kabul edilirken, hırsızlık, gasp veya yasa dışı kumar oynamak bu faaliyetleri gerçekleştirenlere gelir sağlasa da, katma değer başka deyişle yeni gelir yaratmadığı ve sadece olan gelirin el değiştirmesine sebep oldukları için kayıt dışı ekonomik faaliyet sayılmazlar. Bununla beraber, yasa dışı kumarhane işleten kişi bu faaliyet dolayısıyla katma değer yarattığı için faaliyetin gizliliği kayıt dışı ekonomi içinde yer almasına sebep

¹²³ Yusuf Kıldış, "Kayıt Dışı Ekonomi", (http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/maliye-genel/diger-yazilar/kildis-kayit-disi.pdf Erişim: 21.12.2009)

¹²⁴ Durmuş, a.g.m., s.142-143.

¹²⁵ Durmuş, a.g.m., s.142-143.

¹²⁶ Nihat Işık ve Mustafa Acar, "Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri Boyutları Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme", **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:21, Temmuz-Aralık 2003, s.119.

olur. Kısaca, bir faaliyetin katma değer yaratıcı özellikte olması kayıt dışı ekonomik faaliyet olarak nitelendirilmesi bakımından önemlidir.¹²⁷

Gayri safi milli hasıla kavramından yola çıkılarak tanımlanan kayıt dışı ekonomi; GSMH hesapları içinde olmasına rağmen kapsanamayan üretim ve gelirlerin büyüklüğünü, vergi açısından; vergilenmesi gerektiği halde, çeşitli sebeplerle vergi yetkililerinden gizlenen ve denetlenemeyen gelirleri, istihdam açısından; sosyal güvenlik kurumlarına kayıtlı olmadan çalışan kesimleri ve toplam istihdam kayıtlarında gözükmeyen ve işsiz olduğu kabul edilen eksiklikleri ifade etmektedir.¹²⁸

Kayıt dışı ekonomi, yasadışı ekonomik faaliyetleri olduğu kadar, yasal olup kayıtlara yansımayan ekonomik faaliyetleri de kapsamaktadır. Bu sebeptir ki, kayıt dışı ekonomi ifadesi, hem hiçbir kimse ya da sektörü hedef almaması hem de muğlak bir içeriğe sahip olmaması sebebiyle, Türkiye için 1980'li yılların sonlarından itibaren boyutları hesaplanıp tartışılmaya başlanan bu sektörü adlandırmada tercih edilir bir ifade türü olmuştur. Bu çerçevede, hatırlanması gereken bir husus, meşru olmayan ve cezai yaptırımlar gerektiren faaliyetlerin olduğu kadar tamamen geçim sağlamaya yönelik masum olarak nitelendirilebilecek faaliyetlerin de kayıt dışı ekonomik faaliyetler çerçevesinde incelenmesi gerektiğidir.¹²⁹ Yani kayıt dışı ekonomi, yasal ya da yasal olmayan bir çok ekonomik faaliyeti bünyesinde bulundurmaktadır. Kayıt dışı ekonominin daha iyi anlaşılabilmesi için kayıt dışı ekonomiyi oluşturan ekonomik faaliyetlerin sınıflandırılarak incelenmesi gerekmektedir.

2.3. Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetler

Kayıt dışı faaliyetler denince akla ilk olarak yasalara, ahlaki normlara ve ekonomik sisteme aykırı faaliyetler geldiğinden, genel olarak kayıt dışı ekonominin etki ve sonuçları ile ilgili olumsuz bir tutum vardır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin neler olduğu konusu, çok geniş hayal gücü gerektirmektedir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, yasal yapıya, ahlaki normlara ve ekonomik sisteme göre çok geniş bir faaliyet yelpazesi oluşturur. Bu geniş yelpaze içerisinde gayri meşru (illegal) ve cezai yaptırımları

¹²⁷ G.A. Yılmaz, a.g.e., s.26.

¹²⁸ Yılmaz Ilgın, "Kayıtdışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye'de Durum", **Planlama Dergisi**, Özel Sayı DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı, s.145-146.(<http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/ilginy/kayitdis.pdf> Erişim : 29.12.2009)

¹²⁹ Us, a.g.m., s.3.

gerektiren (criminal) faaliyetler olduğu gibi, tamamen nafaka teminine yönelik masum faaliyetler de bulunmaktadır. İşte bu faaliyetler kesin hatları ile birbirinden ayrılmalı; üretim artırıcı, istihdam yaratıcı faaliyetler ile narkotik, fuhuş, tefecilik vb. faaliyetler ayrı ayrı değerlendirilmelidir.¹³⁰

Kayıt dışı ekonominin kapsamına giren faaliyetler çalışmamızda üçlü bir tasnife tabi tutulacaktır. Bu tasnif, beyandışı ekonomik faaliyetler, enformel ekonomik faaliyetler ve yasadışı ekonomik faaliyetlerden oluşmaktadır.¹³¹

2.3.1. Beyandışı Ekonomik Faaliyetler

Beyandışı ekonomik faaliyetler, bir ülkede "milli gelir" olarak tanımlanan kavram ile fiilen beyan edilen gelir arasındaki alanı kapsamaktadır. Bu alan, dar anlamda, yasal ekonomik faaliyetler alanında yürütülen, ancak vergi idaresine beyan edilmeyen gelir kalemlerinden oluşmaktadır. Beyandışı ekonomik faaliyetler alanında aykırılık sadece vergi yasaları açısından söz konusudur. Üretilen mal, üretim ve dağıtım kanalları yasaldir. Ancak vergi veya diğer mali yük getiren mevzuattaki mali yüklerden kaçınmak için ilgili kamu otoritelerine bildirilmesi gerekli rakamlar olması gerekenden daha düşük beyan edilir. İdareye bildirilmeyen gelirler ya da gerçek değerlerinin altında beyan edilen gelirler, dar anlamdaki kayıt dışı ekonomik faaliyetleri oluşturmaktadır.¹³²

Fiege'e göre beyandışı ekonomi, vergi yasalarıyla konulmuş mali yükümlülükleri atlatmak veya bunlardan kaçınmak amacıyla gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerden oluşmaktadır. Dar anlamda beyandışı ekonomik faaliyetlerde vergi idaresine bildirilmesi gereken miktar olduğu gibi bildirilmemektedir.¹³³ Beyandışı ekonomi geniş anlamda tanımlanmak isteniyorsa "vergi boşluğu" (tax gap) terimi söz konusu olmaktadır ki, bu vergi idaresinin toplamı beklediği vergi gelirleri toplamı ile gerçekte toplanmış vergi gelirleri arasındaki farkı ifade etmektedir.¹³⁴ Vergi boşluğu

¹³⁰ Ahmet Fazıl Özsoylu, **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi**, Bağlam Yayınları, 1996 s.103-104.

¹³¹ İzzettin Önder, "Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:23-24. (<http://kayitdisiekonomi.com/makale/detay.asp?id=24> Erişim: 14.01.2010)

¹³² Hasan Aykın, "Kayıtdışı Ekonominin Yaygın Olduğu Ortamda Kara Para İle Etkin Mücadele Mümkün Mü?", **Yaklaşım Dergisi**, 2008, Sayı:183. (<http://www.mmd.org.tr/eserler> Erişim: 12.01.2010)

¹³³ Edgar L. Fiege, "Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economics Approach", **World Development**, Vol:18, No:7, 1990. (<http://129.3.20.41/eps/dev/papers/0312/0312003.pdf> Erişim:12.01.2010)

¹³⁴ Gülay Akgül Yılmaz, "Yeraltı Ekonomisi ve Vergi Kaybı", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 1996), s.7.

ölçütü, uygun marjinal vergi oranlarının yanı sıra beyan edilen gelire yapılan ayarlamaları ve indirimleri belirleyen kurallarla olan uyumsuzlukları da dikkate alır.¹³⁵

Diğer bir deyişle, dar anlamda beyandışı ekonomi, vergi yasalarınca muafiyet veya istisna kapsamına alındığı için beyan edilmesi gerekmeyen, bu sebeple de mükellefler tarafından vergi idaresine beyan edilmeyen gelirleri içermemektedir. Bu gelirlerin beyan edilmemesi de bir vergi kaybına neden olmaktadır fakat bu durum yasalar tarafınca konulmuş haklardan kaynaklandığı için bir vergi kaçırma olayı söz konusu olmamaktadır. Dar anlamda beyandışı ekonomi yalnızca vergi yasalarına göre beyan edilmesi gerekip de beyan edilmeyen gelirleri içermektedir. Servet ve harcamalar da geniş anlamda beyandışı ekonominin kapsamında kalmaktadır.¹³⁶

Ülkemizde kayıt dışı ekonomi tanımlanırken, resmi GSMH hesaplarına dahil edilmemiş gelirler söz konusu olduğu için, beyandışı ekonominin tanımı dar tutulmuş ve yasalara göre beyan edilmesi gerektiği halde beyan edilmeyen gelirler kapsama alınmıştır. Kısacası Kayıt dışı ekonomi kapsamında dikkate alınacak olan dar anlamda beyandışı ekonomidir.¹³⁷

Beyandışı ekonomik faaliyetlere birkaç örnek verecek olursak;

- Fatura veya fiş düzenlemeden yapılan mal ve hizmet satışları,
- Herhangi bir menkul varlığın kiralanmasından elde edilen gelirlerin beyan edilmemesi,
- Yapılan ek işlerden elde edilen gelirlerin beyan edilmemesi,
- Serbest meslek erbaplarının makbuz düzenlemeden yaptıkları işler.

2.3.2. Enformel Ekonomik Faaliyetler

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin ikinci grubunu oluşturan enformel faaliyetler, formel olarak kayda geçmeyen ve formel ekonomik üretim ve değişim süreçlerine

¹³⁵ Fiege, a.g.m.

¹³⁶ G.A. Yılmaz, a.g.e., s.29.

¹³⁷ G.A. Yılmaz, a.g.e., s.29.

sahne olmayan faaliyetlerdir. Bu alanda, piyasa ortamı kullanılmaz ve para mübadelesi hakim değildir.¹³⁸

Enformel ekonomi, yasalarda konulmuş resmi kurallarca tanımlanmamış veya belirlenmiş olan kuralların dışında kalan ekonomik faaliyetlerden oluşmaktadır. Enformel kelimesi devlet kontrolünün eksikliğini ifade etmek için kullanılır, devletin düzenleyici kurallarından kaçınan, kurumsal kuralları takip etmede başarısız olan ve devlet tarafından korunmayan faaliyetleri kapsar.¹³⁹

Fiege'e göre enformel ekonomi, yasaların yanısıra mülkiyet ilişkileri, ticari sözleşmeler, iş akitleri, tazminatlar, finansal kredi ve sosyal güvenlik sistemlerinin yönetsel kurallarının getirdiği maliyetlerin atlatıldığı veya hak ve yararlardan yoksun kaldığı ekonomik faaliyetlerden oluşmaktadır.¹⁴⁰

Formel ve enformel ekonomi arasındaki farkı inceleyen üç ana düşünce okulu bulunmaktadır. Bunlara göre;

- Dualistler, enformel ekonominin formel ekonomiyle doğrudan bir bağlantısı bulunmayan ve fakirler için gelir veya emniyet ağı oluşturan marjinal bir ekonomi,
- Yapısalcılar, enformel ekonominin formel ekonomiye tabi olan ve ayrıcalıklı kapitalistlerin üretim maliyetlerini düşürmek maksadıyla kullandıkları kendilerine bağımlı küçük üretici ve tüccarlardan teşekkül eden bir ekonomi,
- Legalistler, enformel ekonominin, mikro girişimcilerin bürokrasinin aşırı yüklenmesine rasyonel bir yanıt olarak oluşturdukları ekonomi olduğunu savunmaktadırlar.¹⁴¹

Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere enformel ekonomiyi oluşturan küçük girişimciler devletin koruması dışında kalan, çoğunlukla kendi emeklerine dayanan yasal ya da yasal olmayan faaliyetler gerçekleştirmektedirler. Bu ekonomik faaliyetlerin bir

¹³⁸ İ.Önder, a.g.m.

¹³⁹ G.A. Yılmaz, a.g.e., s.32.

¹⁴⁰ Fiege, a.g.m.

¹⁴¹ Kristina Flodman Becker, **The Informal Economy**, Sida Fact Finding Study, Mart 2004 s.10 (<http://rru.worldbank.org/Documents/PapersLinks/Sida.pdf> Erişim: 02.01.2010)

kısmında mübadele aracı olarak para kullanılırken diğer kısmında kişilerin kendileri için veya aile içinde gördükleri karşılıksız işler ile takasın söz konusu olduğu faaliyetler bulunmaktadır.

Enformel sektör, devletin kontrol ettiği formel ekonominin dışında kalan üretim ve değişim ilişkilerinin tümünü kapsar. Sosyal sigorta primlerinin ödenmediği ve vergilendirilmeyen bu sektördeki faaliyetler önceleri geleneksel küçük ölçekli ekonomik faaliyetleri kapsarken, günümüzde modern ölçekli ekonominin sürekli olarak değişen taleplerine hitap etmekte, modern sektörün giremediği alanlarda iş imkanları açabilmektedir.¹⁴²

Enformel sektör faaliyetleri, özel mal ve hizmetlerin sunumu şeklinde gerçekleşir. Üretim genellikle emek yoğunudur ve kalifiye işgücü gerektirir. Ürünlerin sunumunda ise kalifiye olmayan işgücü önem kazanır. Yani kalifiye işgücü gizli olarak üretmekte, kalifiye olmayan işgücü de bu ürünleri piyasada pazarlamaktadır. Bu sebeple enformel sektör faaliyetleri "emek gizli ekonomisi" ya da "emek kayıt dışı ekonomisi" şeklinde de isimlendirmek mümkündür.¹⁴³

Enformel ekonomi değişik nitelikteki faaliyetleri bünyesinde bulundurur. Bu faaliyetlerin bir kısmı pazar içinde cereyan eder ve para bir araç olarak kullanılarak yapılır. Burs alan öğrencilerin aynı zamanda çalışmaları, emeklilerin çalışmaları, ikinci iş olarak yapılan faaliyetler, marjinal işler denilen türde gerçekleştirilen faaliyetler, küçük ölçekli işletmelerde kayıtsız faaliyetler, yasadışı göçmenlerce gerçekleştirilen faaliyetler, küçük çocukları çalıştırarak gerçekleştirilen faaliyetler, büyük firmalarla gerçekleştirilen alt sözleşmeye dayalı mal veya hizmet üretimi, kadınların evlerde üretimin belli aşamalarını gerçekleştirmeleri gibi faaliyetleri bu grupta saymak mümkündür. Enformel ekonominin bir kısmındaysa faaliyetler pazar içerisinde gerçekleşmez ve para mübadele aracı olarak kullanılmaz. Enformel ekonomide piyasa dışında kalan paranın mübadele aracı olarak söz konusu olmadığı faaliyetler "hane halkı ekonomisi", "sosyal ekonomi" ve "yerel ekonomi" olarak sınıflandırılır.¹⁴⁴

¹⁴² Özsoylu, a.g.e., s.91.

¹⁴³ Özsoylu, a.g.e., s.92.

¹⁴⁴ G.A. Yılmaz, a.g.e., s.33.

Enformel ekonominin büyük bir kısmını oluşturan hane halkı ekonomisinde genellikle hane içerisinde üretilen mal ve hizmetler, yine bu hane içerisinde tüketilmektedir. Bu sektörün diğerlerinden ayırdedici özelliği, üretimin ticari faaliyete konu olmaması ve bu nedenle piyasa işlemlerinin, dolayısıyla da fiyatlamasının yapılamamasıdır. Fiyatların olmaması, burada yapılan üretimin değerlendirilmesine, bu da yapılan ekonomik faaliyetlerin milli gelir hesaplarına dahil edilmemesine yol açmaktadır.¹⁴⁵

Ev ekonomisinin bazı iktisatçılar tarafından gayri resmi faaliyetlerin büyümesine bağlanan kısmı, kendin-yap diye bilinen sahayı oluşturur. Analiz yapan bu kişiler, işçi sınıfı ailelerinin eşya ve hizmet satın alımı yerine, bu ihtiyaçları mümkün olduğu her seferinde kendi başlarına temin etme yoluna gitmek suretiyle iktisadi krizlere karşı bir çeşit tepki verdiklerini görmüşlerdir. Bir bakıma bu, eski ev işi biçimlerine dönüş anlamına gelmektedir.¹⁴⁶ Bu tip faaliyetlere örnek olarak kırsal kesimde sadece kendilerine yetecek kadar üretim yapan köylülerin durumu verilebilir. Bunun yanında ailenin ev içerisinde bozulan bir aleti kendisi tamir etmesi, ev hanımlarının aile bireyleri için giysi dikmeleri veya çocuklarını kreşe göndermek yerine kendileri bakmaları ya da ailenin tüketimi için konserve, turşu vb. gıda maddeleri üretmesi hane halkı ekonomisine örnek olarak gösterilebilir. Hane halkı ekonomisinde faaliyetler çoğunlukla yasadır.

Enformel ekonomik faaliyetlerde, hane halkı ekonomisi türünün dışında kalan faaliyetler ise genellikle belirli bir çevre veya topluluk içerisinde yaşayan insanların ihtiyaçlarını kendi aralarında değiş-tokuş yöntemiyle veya yardımlaşma usulüyle gidermeleri şeklinde gerçekleşmektedir. Bu faaliyetler parasal değer üzerinden yürütülmemekte bu sebeple GSMH verileri üzerindeki etkileri göz ardı edilmektedir.¹⁴⁷

2.3.3. Yasadışı Ekonomik Faaliyetler

Kayıt dışı ekonominin diğer bir şekli olan yasadışı faaliyetler toplumun zararlı ve ahlak dışı olarak gördüğü, kötü olarak nitelendirdiği kanunen yasaklanmış faaliyetlerdir. Ekonomik faaliyetlerden bir kısmının çeşitli sebeplerle yeraltına kayması

¹⁴⁵ Serap Özdemir, "*Kayıtdışı Ekonominin Tanımları*", (http://www.malihukuk.net/pdf/kayitdisi_ekonomi_tanim.pdf Erişim: 02.01.2010)

¹⁴⁶ Osman Altuğ, **Kayıtdışı Ekonomi**, Türkmen Kitabevi, 2. Baskı, 1999, s.24

¹⁴⁷ Altuğ, a.g.e., s.24.

vergilendirilebilir kaynakların da yeraltına kayması anlamına gelmekte ve sonuçta vergi kaybı doğmaktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin tespit edilmesi halinde ilgililer sadece vergi cezaları ile cezalandırılırken, yasa dışı faaliyetleri yapanlar vergi cezalarından ayrı olarak ilgili kanunlardaki hapis ve para cezaları ile cezalandırılırlar.¹⁴⁸ Yasadışı ekonomik faaliyetlere örnek olarak uyuşturucu üretimi ve ticareti, hırsızlıkla elde edilen malların ticareti, kadın ticareti, fahişelik, çek-senet mafyalığı, kalpazanlık, silah, maden ve tarihi eser kaçakçılığı, sahte pasaport temini, insan kaçakçılığı, organ ticareti gibi kanunlar çerçevesinde suç sayılan faaliyetler sayılabilir.

Yasadışı ekonomide katılımcılar, üretim ve dağıtım yasak olan mal ve hizmetleri üretmekte ya da bunların ticaretini yapmaktadırlar. Yasadışı faaliyetlerin boyutunu, gelişimini ve sosyal sonuçlarını izlemek kriminologların ve emniyet sorumlularının doğal görevidir. Ekonomik kalkınma perspektifinden bakıldığında ise dikkate alınması gereken yasadışı faaliyetler, özellikle yasaklanmış maddelerin üretimi (uyuşturucu trafiği vb.) ve bunların yasadışı piyasalarda satılmasıdır. Uyuşturucu üretimi, diğer tarım maddelerinin üretimi ile doğrudan rekabet eden ciddi bir kazanç kapısı oluşturmaktadır. Ancak yasadışı ekonomik faaliyetlerin varlığının en önemli sonucu, ekonomik gelişim sürecini kolaylaştırmaya yönelik hizmet veren siyasi, ekonomik ve hukuki kurumların istikrarı sağlamada elini zayıflatmasıdır.¹⁴⁹

Yasadışı faaliyetlerden elde edilen gelirlere kara para denilmektedir. Kara para, kanunların suç saydığı fiiller sonucu elde edilen para veya para yerine geçen evrak ve senetleri, mal veya gelirleri ile elde edilen öteki her türlü ekonomik menfaat ve değeri ifade eder.¹⁵⁰ Kara paraya yasal bir kimlik kazandırma amacıyla yapılan işlemlere ise "kara para aklama" denilmektedir.

Yasaların suç saydığı her türlü faaliyet kayıt dışı ekonomi içinde yer almaz. Nitekim, rüşvet, hırsızlık, kumar oynamak suretiyle elde edilen gelirler bu kazançları elde edenler açısından bakılınca gelir olmakla beraber ekonomiye katma değer yaratan, ekonomiyi genişleten özellik taşımazlar. Sadece daha önce yaratılmış olan gelirin el değiştirmesine sebep olan suçlardır. Bu sebeple bu tür faaliyetler sonucu elde edilen

¹⁴⁸ Mustafa Ali Sarılı, "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları Nedenleri Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler", **Bankacılar Dergisi**, 2002, Sayı:41, s.33.

¹⁴⁹ Fiege, a.g.m.

¹⁵⁰ Altuğ, a.g.e., s.210.

gelirler kayıt dışı ekonomiye dahil edilmemelidir. Dahil edildiğinde, yine GSMH tahmini gerçeği yansıtmayacak ve bu defa GSMH olduğundan daha yüksek tahmin edilecektir.¹⁵¹

Sonuç olarak kayıt dışı ekonominin boyutunun ölçülebilmesi için öncelikle sınırlarının belirlenmesi gerekli görülmüştür. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler yukarıda sayılan üç başlık altında toparlanmıştır. Bu faaliyetlerin bireylerin ekonomik ve sosyal yaşantılarına etkileri gibi GSMH üzerindeki etkileri de farklılık göstermektedir. Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin boyutuna ilişkin yapılacak tahminlerde bu durum göz önünde bulundurulmalıdır.

2.4- Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

2.4.1- Kayıt Dışı Ekonominin Boyutlarının Ölçülmesinde Kullanılan Tahmin Yöntemleri

Kayıt dışı ekonominin boyutlarını ölçmeye yönelik kullanılan bir çok yöntem bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu yöntemlerden bahsedilecektir. Kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için kullanılan yöntemleri doğrudan ve dolaylı yöntemler şeklinde sınıflandırmak mümkündür.¹⁵² Doğrudan ölçme yöntemlerinin temelini, kayıt dışı ekonominin tahmininde anket uygulamalarının kullanılması oluşturur. Söz konusu anketler, hanehalkı anketleri, işyeri anketleri, vergi anketleri, zaman kullanım anketleri gibi anketlerden oluşmaktadır.¹⁵³

Dolaylı yöntemler ise kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomide bıraktığı düşünülen izlerden hareketle kayıt dışılığın boyutunu tahmin etmeye yönelik olarak yapılan çalışmalardır. Bu yöntemlere dolaylı denilmesinin sebebi, başka amaçlar için hazırlanan milli muhasebe hesapları, parasal büyüklükler, demografik göstergeler, vergi istatistikleri gibi verilerin ve bu verilerdeki gelişmelerin analiz edilmesi esasına dayalı olmalarındandır.¹⁵⁴

¹⁵¹ G.A.Yılmaz, a.g.e., s.34.

¹⁵² Işık ve Acar, a.g.m., s.123.

¹⁵³ Uş, a.g.m., s.16.

¹⁵⁴ Ilgın, a.g.m., s.145-146.

2.4.1.1- Doğrudan Ölçme Yöntemleri

Bu yöntemler, ulusal düzeydeki anket verilerine dayalı olarak, kayıt dışı ekonominin tamamının veya alt sektörlerinin belli bir zamandaki büyüklüğünü tahmin etmeye yöneliktirler. Mikro ekonomik verilere dayalı olduklarından dolayı "mikro ölçümler" olarak adlandırıldıkları da olmuştur. Söz konusu yöntemler genellikle kayıt dışı ekonomide, üretici ve/veya tüketici olarak faaliyette bulunma olasılığı olan bireylerle kurulan ilişkiler veya gözlemlere bazen de yapılan denetimlere dayalıdır. Doğrudan yöntemlere örnek olarak; hane halkı anketleri, vergi uyum çalışmaları, vergi denetim çalışmaları ve mikro ekonomik sektörel çalışmalar verilebilir.¹⁵⁵

Kayıt dışı ekonomiyi anketler yolu ile doğrudan ölçme yönteminin güvenilirliği tartışmalıdır. Kayıt dışı faaliyetlerin önemli bir kısmının yasalara aykırı olması, kişi ve kuruluşların bu tür faaliyetleri ile ilgili bilgileri gizleme eğiliminde olması sonucunu da beraberinde getirmektedir. Bu sebeple, mikro yaklaşım olarak da adlandırılmakta olan doğrudan yaklaşımda, sorulara verilen cevapların doğruluğu nispetinde kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin bir veriye ulaşmak mümkün olmaktadır.¹⁵⁶

İkinci bir doğrudan yaklaşım vergi gelirlerinin, vergi daireleri ve sosyal güvenlik kurumlarınca yapılan denetimine dayandırılır. Vergi dairelerine beyan edilen gelir ile belirli denetimler sonucu ölçülen gelir karşılaştırılarak kayıt dışı ekonomi tahmin edilmeye çalışılır. Ancak vergi kaçağının tamamını belirlemek için yıllık olarak yapılan bu vergi denetimleri, hem yetersizdir ve hepsinden önemlisi vergiye tabi vergilendirilebilir faaliyetler sınırlandırılmaktadır. Her iki mikro metodunda en büyük dezavantajı (anketler ve vergi denetimi) kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin sınırlı tahminler sağlamasıdır. Hepsinden önemlisi, onların bütün kayıt dışı faaliyetleri kapsamı mümkün değildir. Ayrıca, her iki yöntem de kayıt dışı ekonominin uzun dönemdeki gelişimi ve büyümesine ilişkin bir tahminde bulunamaz. Bununla birlikte dikkate değer en büyük avantajı, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere kayıt dışı ekonomide çalışanların kompozisyonu, yapısı ve kayıt dışı ekonomi hakkında detaylı bir bilgi sunmasıdır.¹⁵⁷

¹⁵⁵ G.A. Yılmaz, a.g.e., s.117-118.

¹⁵⁶ Us, a.g.m., s.16.

¹⁵⁷ Çetintaş ve Vergil, a.g.m., s.21.

2.4.1.2- Dolaylı Ölçme Yöntemleri

Makro yaklaşım ya da gösterge yaklaşımı olarak nitelendirilebilecek olan dolaylı ölçme yöntemlerinde kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin bilgi vermesi muhtemel makroeekonomik gösterge değerlerinin zaman içerisindeki değişimi değerlendirilmektedir.¹⁵⁸ Kayıt dışı ekonomiyi dolaylı ölçme yöntemleri olarak, GSMH Yaklaşımı, İstihdam Yaklaşımı, Vergi İncelemeleri Yoluyla Ölçme Yaklaşımı ve Parasalcı Yaklaşım yöntemleri başlıkları altında incelenecektir.

2.4.1.2.1- Gayri Safi Milli Hasıla Yaklaşımı

GSMH yaklaşımı ile kayıt dışı ekonominin boyutunun tahmin edilmesine yönelik yapılan çalışmalarda, GSMH hesaplamalarında kullanılan üretim, gelir ve harcama yöntemlerinin verdiği sonuçlar göz önüne alınmaktadır. Kayıt dışı ekonominin söz konusu olmadığı bir ortamda bu üç yöntemle elde edilen GSMH'nın aynı olması gerekmektedir. GSMH yaklaşımı, harcama yöntemi ile ulaşılan GSMH'nın diğer yöntemlerin verdiği sonuçtan büyük çıkması durumunda bu farkın kayıt dışı ekonominin boyutuna ilişkin bir veri olacağı varsayımına dayanmaktadır.¹⁵⁹

Gelir-harcama farkına dayalı bu yaklaşım, kayıt dışı ekonomide çalışanların gelirlerini gizleyebileceği fakat harcamalarını gizleyemeyeceğini öngörmektedir. Bu da nispeten sağlam bir varsayımdır. Ancak, gelir ve harcamalar arasındaki farklılık gerek ölçüm hatalarından, gerekse kayıt dışı ekonomi ile ilgisiz nedenlerden kaynaklanabileceği için kesin değildir.¹⁶⁰ Örneğin döviz ve altın gibi tasarruf araçlarına yatırım eğiliminin yüksek olduğu dönemlerde ve yurt dışına transferlerin varlığında bu yaklaşım sağlıklı sonuç vermeyebilir.

2.4.1.2.2- İstihdam Yaklaşımı

Bu yöntemde, nüfusun sivil işgücü arzının ve istihdamın zaman içinde gelişimine bakılarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü hakkında tahminde bulunulmaya çalışılmaktadır. Bu yöntemde göre, işgücü arzındaki artış hızı ile istihdamın artış hızının aynı olması beklenmektedir. Eğer istihdam/nüfus oranı, işgücü/nüfus oranından daha

¹⁵⁸ Us, a.g.m., s.16-17.

¹⁵⁹ Çetintaş ve Vergil, a.g.m., s.21.

¹⁶⁰ Çetintaş ve Vergil, a.g.m., s.21.

yavaş artıyorsa, işgücünün istihdam edilemeyen kısmı ya işsizliğin artışına katkı sağlıyor ya da istihdamın kayıt dışı kesiminde yer alıyor demektir.¹⁶¹ Resmi istatistiklere göre çalışan kişi sayısı ile, sosyal güvenlik kuruluşlarına bağlı olarak çalışan kişi sayısı arasındaki fark da bir kısım istihdamın kayıt dışı yaratıldığının ciddi bir göstergesidir.¹⁶²

2.4.1.2.3- Vergi İncelemeleri Yoluyla Ölçme Yaklaşımı

Vergi incelemeleri yoluyla kayıt dışı ekonomiyi ölçme, vergi incelemeleri sırasında mükelleflerin beyan etmediği gelirlerin tespit edilmesi ile ortaya çıkan matrah farklılıklarının kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü yansıttığı varsayımından yola çıkılarak oluşturulmuş bir yaklaşımdır. Vergi incelemeleri yoluyla kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün ölçülmesinde, incelemelerde ortaya çıkan matrah farklılıkların istatistiksel yöntemlerle ekonominin geneline uygulanması ile, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tespiti sözkonusu olmaktadır.¹⁶³

Faturasız mal ve hizmet alım-satımı, kaçak işçi çalıştırma, vergisiz kira ve gayri menkul geliri elde etmek, yanlış beyanda bulunarak haksız yere indirim ve muafiyetlerden yararlanma gibi kayıt dışı ekonomiyi oluşturan faaliyetler gerçekte doğrudan veya dolaylı verginin kapsamına dahil edilmesi gerekli faaliyetleri oluşturmaktadır. Bu yöntemde, yapılan vergi incelemeleri sonucunda mükelleflerin beyan etmediği gelir tutarı esas alınarak kayıt dışı ekonomi tahmin edilmektedir. Mükelleflerin beyanlarının incelenmesi sırasında yanlışlık varsa düzeltilerek matrah farkları bulunur. İncelenen beyanlar nispetinde bir gelir büyüklüğü vergi kapsamına alınabilmektedir. Ancak, ülkemizde toplam mükellef beyanlarının %2-3'ü oranında bir miktar incelemeye konu olmaktadır.¹⁶⁴

¹⁶¹ Işık ve Acar, a.g.m., s.123.

¹⁶² Kıldış, a.g.m., s.15.

¹⁶³ Us, a.g.m., s.17-18.

¹⁶⁴ Işık ve Acar, a.g.m., s.124.

2.4.1.2.4- Parasalcı Yaklaşımlar

Parasalcı yaklaşımlarda, parasal istatistikler kullanılarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır.¹⁶⁵ Parasalcı yaklaşımlar, sabit oran yöntemi, ekonometrik yöntem ve mübadele yöntemi başlıkları altında incelenecektir.

2.4.1.2.4.1- Sabit Oran Yöntemi (Nakit Talebi Yöntemi)

İlk olarak 1958 yılında Philippe Cagan tarafından kullanılmış olan bu yöntem, 1977'de Guttman tarafından geliştirilmiştir. Yöntem bir takım varsayımlara dayandırılmaktadır. Söz konusu varsayımlar kısaca şunlardır;

i) Nominal milli gelir ve piyasadaki para miktarı arasındaki oran olarak tanımlanan paranın dolaşım hızının gerek kayıt dışı ekonomide gerekse kayıtlı ekonomide aynı olduğu kabul edilmektedir.¹⁶⁶

ii) Kayıt dışı ekonomideki işlemlerin tamamı nakit aracılığı ile gerçekleştirilir. Çek ve senet gibi vadeli ödeme araçları kullanılmamaktadır. Bu varsayımdan hareketle, kayıt dışı ekonomideki hareketler ile nakit ödemeler arasında birebir ilişki kurulmuş ve piyasadaki nakit oranındaki bir artış, kayıt dışı ekonomideki bir artışın işareti olarak değerlendirilmiştir.¹⁶⁷

iii) Dolaşımdaki paranın(C), mevduata(D) oranı kayıt dışı ekonomik faaliyetler olmadığı sürece sabittir. Yöntem uygulanırken, C/D oranının en düşük olduğu yılda kayıt dışı ekonominin sıfır olduğu varsayılır. Bu oranın artması kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin arttığını göstermektedir.¹⁶⁸

Bu yaklaşımın en önemli eksikliği, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde ödeme aracının nakit para olduğunu ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide aynı olduğunu kabul etmesidir. Oysa kayıt dışı ekonomide çek ve senet ile ödeme de yaygındır ve ayrıca paranın dolaşım hızı kayıtlı ekonomiye göre daha yüksektir.¹⁶⁹ Söz

¹⁶⁵ Sarılı, a.g.m., s.37.

¹⁶⁶ Işık ve Acar, a.g.m., s.124-125.

¹⁶⁷ G.A. Yılmaz, a.g.e., s.124-125.

¹⁶⁸ Işık ve Acar, a.g.m., s.125.

¹⁶⁹ Sarılı, a.g.m., s.37.

konusu eleştirilere rağmen kayıt dışı ekonominin boyutunun tahminine yönelik çalışmalarda sabit oran yöntemi en çok kullanılan yöntemlerden birisi olmuştur.

2.4.1.2.4.2- Ekonometrik Yöntem

Parasalcı yaklaşımın bu yönteminde, nakit para talebi ekonometrik bir denklem ile tahmin edilmektedir. Ekonometrik yaklaşımda, diğer parasalcı yaklaşımlarda olduğu gibi, kayıt dışı ekonomilerde işlemlerin nakit para ile yürütüldüğü ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomilerde aynı olduğu varsayılmaktadır.¹⁷⁰ Yöntemde kayıt dışı ekonominin en önemli nedeninin yüksek vergi oranları olduğu kabul edilmekte, bundan hareketle nakit talebinin vergilerin uygulandığı ve uygulanmadığı dönemlerde ayrı ayrı hesaplanarak bu farktan kayıt dışı ekonomi ile ilgili olan nakit para seviyesi elde edilmektedir.¹⁷¹

İlk olarak Tanzi tarafından geliştirilen bu yaklaşım para talebinin gelir vergilerine duyarlılığını ölçerek yasadışı amaçlar için kullanılan para miktarının tahmin edilmesine dayanmaktadır. Tanzi, para stokunun M2'deki payı ve gelir vergisi oranı dahil bir çok değişken arasındaki tahmin edilen ilişkiden, kayıt dışı ekonomide kullanılan nakit miktarını ölçmüştür. Kurduğu denklem vasıtasıyla önce 1976'daki para stoku değerini tahmin etmiş, daha sonrada bu değeri, para stokunun aynı yılda daha düşük bir gelir vergisi oranında hesaplanan değerinden çıkarmıştır. Yasadışı amaçlar için tutulan para miktarı tahmininden de, kayıt dışı ekonomideki yasadışı amaçlar için kullanılan paranın hızının, resmi ekonomide yasal amaçlar için kullanılan para miktarı ile aynı olduğunu varsayarak, 1929'dan itibaren kayıt dışı ekonomideki büyümeyi hesaplamıştır.¹⁷²

Yönteme yapılan eleştiriler, sabit oran yönteminde olduğu gibi, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde ödeme aracının nakit para olduğu ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide aynı olduğu varsayımları üzerinde yoğunlaşmıştır.¹⁷³

Yapılan eleştirilerden bir diğeri gelirin vergi otoritelerine olduğundan düşük gösterilmesine neden olan vergi dışı faktörlerin dikkate alınmaması ile ilgili olmuştur.

¹⁷⁰ Us, a.g.m., s.22.

¹⁷¹ Sarılı, a.g.m., s.37.

¹⁷² Çetintaş ve Vergil, a.g.m., s.22-23.

¹⁷³ G.A. Yılmaz, a.g.e., s.128-129.

Yasadışı faaliyetlerin yarattığı gelirlerin nakit talebinde meydana getireceği artışın bu modelde izlenemeyeceği ileri sürülmüştür. Bunun yanında modelin oluşturulmasında kullanılan faiz gelirleri üzerinden alınan vergi değişkeni ve ilave nakit talebini belirleyen marjinal vergi oranı olduğu ileri sürüldükten sonra, modelde marjinal vergi oranlarının yerine ortalama vergi oranlarının kullanılması da eleştiriler arasında yer almaktadır.¹⁷⁴

2.4.1.2.4.3- Mübadele (İşlem Hacmi) Yöntemi

Mübadele, bir diğer adıyla işlem hacmi yöntemi Fisher'in miktar teorisine dayanmaktadır. Söz konusu denklem $MV=PT$ şeklindedir. Denklemde M para hacmini, V paranın dolaşım hızını, P fiyatlar genel düzeyini T ise toplam işlem hacmini ifade etmektedir. Buna göre toplam harcamalar (PT), bu harcamalara konu olan mal ve hizmetlerin değerine (MV) eşittir.¹⁷⁵ Bu yaklaşıma göre işlem hacmi olan T ile GSMH arasındaki ilişki uzun vadede sabittir. Bundan hareketle belirli bir dönemde MV'nin belirlediği GSMH rakamı ile istatistiklerde açıklanan GSMH arasındaki fark kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü vermektedir.¹⁷⁶

Fiege tarafından 1979 yılında geliştirilen yöntem bir takım varsayımlara dayanmaktadır. Yöntem uygulanırken kayıt dışı ekonomik faaliyetin bulunmadığı, toplam işlem hacminin kayıtlı ekonomiye oranının normal olduğu bir yıl temel yıl olarak alınmaktadır. Teorik olarak güçlü görünmekle birlikte yöntemin uygulanmasında bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Kayıt dışı faaliyetin bulunmadığı ve işlem hacmi oranının normal olduğu bir temel yılın belirlenmesi kolay bir şey değildir. Ayrıca, toplam işlem hacminin kesin değerini belirlemek konusunda da güçlük çekilebilir.¹⁷⁷

2.4.1.2.5- Diğer Dolaylı Ölçme Yöntemleri

Kayıt dışı ekonominin boyutunu ölçmede kullanılan yöntemlerde, yukarıda verilenlerin dışında kullanılan yöntemlerden biri karma yöntemdir. Bu yöntem ilk olarak IRS tarafından Amerika'da kullanılmıştır. Yöntemde beyan dışı gelir toplamının kayıt dışı

¹⁷⁴ G.A.Yılmaz, a.g.e., s.129-130.

¹⁷⁵ Coşkun Can Aktan, "Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi" (http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasa_iktisat/monetarizm/aktan-monetarizm.htm Erişim: 22.01.2010)

¹⁷⁶ Us, a.g.m., s.21-22.

¹⁷⁷ Erkuş ve Karagöz, a.g.m., s.131.

ekonominin hacmine eşit olacağı kabul edilmiştir ve beyan dışı gelirin, beyannamelerde beyan edilmeyen yasal kaynaklı gelir, yasadışı kaynaklı beyan dışı gelir ve kayıt dışı üretim sonucunda beyan dışı kalmış gelirlerden ibaret olduğu kabul edilmiş ve bu bileşenlerden her birinin hacminin tespitinde farklı yöntemler uygulanmıştır.¹⁷⁸ Birbirinden farklı yöntemlerin aynı tahmin çalışması içerisinde kullanılması sebebiyle bu yönteme karma yöntem denilmektedir.

Kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemlerinden bir diğeri, üretim girdilerini esas alan ölçme yöntemidir. Bu yöntemde kayıt dışı ekonomi, fiziksel girdiler özellikle de elektrik kullanımındaki farklılıklar göz önüne alınarak tahmin edilmektedir. Resmi ulusal geliri üretmek için kullanılması gereken elektrik hesaplanır ve aşırı elektrik kullanımı kayıt dışı ekonomiye atfedilir.¹⁷⁹

Son olarak MIMIC yöntemi olarak bilinen çoklu sebepler çoklu göstergeler yöntemi açıklanacaktır. MIMIC (Multiple Indicator Multiple Causes) modelde kayıt dışı ekonominin; para, işgücü ve üretim piyasalarında bıraktığı izlerden sadece birinden değil, hepsinden eş anlı olarak faydalanılmaktadır. Bu göstergeleri, kayıtdışıya neden oldukları teorik olarak ileri sürülen vergi yükü, devletin dayattığı diğer yükler (düzenlemeler, bürokrasi ve kamu sektörü istihdam düzeyi v.s.), enflasyon, işsizlik ve vergi etiği gibi değişkenlerle bir istatistiksel çerçeve içinde ve birlikte ele almaktadır. MIMIC modeli, sonuçlarının istatistiksel testlere tabi tutulmasına izin vermesiyle de diğer modellerden ayrılmaktadır. Ancak, özellikle vergi etiği ve bürokratik yapılanma ya da kurumsal kalite gibi değişkenlere dair veri eksikliği, bu model yaklaşımını tartışma yaratmayacak kalitede verilerle her ekonomi için kullanılabilir olmaktan uzaklaştırmaktadır.¹⁸⁰

2.4.2- Kayıt Dışı Ekonominin Dünyadaki Boyutu

Kayıt dışı ekonominin olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik çalışmalar yapılabilmesi için öncelikle bir ülkedeki kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranını tahmin etmek gerekmektedir. Kayıt dışı ekonomi yalnızca az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin sorunu değildir bilakis bu konuda yapılan çalışmalara bakıldığında kimi

¹⁷⁸ G.A. Yılmaz, a.g.e., s.120.

¹⁷⁹ Çetintaş ve Vergil, a.g.m., s.23.

¹⁸⁰ Fatih Savaşan, "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri", **19. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Bursa: UÜ, 10-14 Mayıs 2004, s.51.

gelişmiş ülkelerdeki kayıt dışı ekonomi oranlarının diğer ülkelerden fazlaca farklı olmadığı görülmektedir. Ekonominin gelişmişliğinin yanısıra kayıt dışı ekonominin boyutunda, ülkelerin sosyal ve kültürel yapıları ya da hesaplama yöntemlerindeki farklılıklar gibi bir çok faktör belirleyici olmaktadır.¹⁸¹

Kayıt dışı ekonominin boyutunu ölçmeye yönelik ülke bazında yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak bütüncül bir analiz yapılabilmesi ve dünya genelinde kayıt dışı ekonominin boyutlarını ölçmeyi hedefleyen en güncel araştırmalardan biri olması sebebiyle çalışmamızda Schneider'in 2007 yılında hazırlamış olduğu ve 145 ülkeyi kapsayan araştırmanın¹⁸² sonuçlarına yer verilecektir.

2.4.2.1- Gelişmiş Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Çeşitli OECD ülkelerinde 1999-2005 dönemlerine ilişkin kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye (resmi GSMH) oranları, nakit talebi ve MIMIC yöntemleri kullanılarak tahmin etmeye çalışan araştırmanın sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4

OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı (1999-2005) (%)

	1999/00	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05
Almanya	16	16,3	16,8	16,1	15,3
Amerika	8,7	8,7	8,4	8,2	7,9
Avustralya	14,3	14,1	13,5	13,1	12,8
Avusturya	9,8	10,6	10,9	10,1	9,3
Belçika	22,2	22	21	20,4	19,6
Danimarka	18	17,9	17,3	16,7	16,1
Finlandiya	18,1	18	17,4	16,4	15,8
Fransa	15,2	15	14,5	13,8	13,2
Hollanda	13,1	13	12,6	12	11,1

¹⁸¹ Us, a.g.m., s.10.

¹⁸² Frederich Schneider, Shadow Economies and Corruption All Over The World: New Estimates For 145 Countries, (www.lawrence.edu/fast/finklerm/ShadEconomyCorruption_July2007.pdf Erişim: 04.03.2010)

İngiltere	12,7	12,5	12,2	11,7	10,3
İrlanda	15,9	15,7	15,3	14,8	14,1
İspanya	22,7	22,5	22	21,2	20,5
İsveç	19,2	19,1	18,3	17,2	16,3
İsviçre	8,6	9,4	9,4	9	8,5
İtalya	27,1	27	25,7	24,8	23,2
Japonya	11,2	11,1	10,8	9,4	8,8
Kanada	16	15,8	15,2	14,8	14,1
Norveç	19,1	19	18,4	17,6	16,8
Portekiz	22,7	22,5	21,9	21,1	20,4
Yeni Zelanda	12,8	12,6	12,3	11,6	10,9
Yunanistan	28,7	28,5	28,2	27,4	26,3
Ortalama	16,8	16,7	16,3	15,6	14,8

Kaynak : F.Schneider (2007) a.g.m., s.27.

Tablo 4'te yer alan veriler kayıt dışı ekonominin GSMH'ya oranlarının 21 OECD ülkesinde 1999 – 2005 yılları arasında genel olarak azalma eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. 1999/00 döneminde en düşük kayıt dışı ekonomi oranı İsviçre'de %8,6 olarak gözükürken, 2004/05 dönemine gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri'nin %7,9 oranla en düşük kayıt dışı ekonomi oranına sahip olduğu görülmektedir. 2004/05 dönemi sonuçları ele alındığında en düşük kayıt dışı ekonomi oranları sırasıyla Amerika (%7,9), İsviçre (%8,5) ve Japonya'dadır (%8,8).

Tabloya göre 2004/05 dönemi rakamlarında kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranı en yüksek olan ülkeler sırasıyla Yunanistan (%26,3), İtalya (%23,2) ve İspanya (%20,5) olarak gözükmektedir.

2.4.2.2- Dönüşen Ekonomilerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Eski Sovyetler Birliği'ne bağlı olan ülkeler ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, 1999-2005 dönemlerine ilişkin kayıt dışı ekonominin GSMH'ya oranı, nakit talebi ve MIMIC yöntemleri kullanılarak tahmin edilmiştir. Sonuçlar Tablo 5'de yer almaktadır.

Tablo 5

**Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ve Eski Sovyetler Birliği'ne Bağlı Olan
Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı
(1999-2005) (%)**

	1999/00	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05
Arnavutluk	33,4	34,6	35,3	35	34,3
Azerbaycan	60,6	61,1	61,3	60,8	59,4
Belarus	48,1	49,3	50,4	50,5	50,8
Bosna Hersek	34,1	35,4	36,7	36,2	35,3
Bulgaristan	36,9	37,1	38,3	37,4	36,5
Çek Cumhuriyeti	19,1	19,6	20,1	19,2	18,3
Ermenistan	46,3	47,8	49,1	48,4	47,6
Estonya	38,4	39,2	40,1	39,1	38,2
Gürcistan	67,3	67,6	68	67,3	66,4
Hırvatistan	33,4	34,2	35,4	34,7	34,1
Kazakistan	43,2	44,1	45,2	45,4	44,6
Kırgızistan	39,8	40,3	41,2	41,4	40,6
Letonya	39,9	40,7	41,3	40,4	39,4
Litvanya	30,3	31,4	32,6	31,3	30,2
Macaristan	25,1	25,7	26,2	25,3	24,3
Makedonya	34,1	35,1	36,3	36,8	36,9
Moldova	45,1	47,3	49,4	49,5	49,1
Özbekistan	34,1	35,7	37,2	36,3	35,4
Polonya	27,6	28,2	28,9	28,2	27,3
Romanya	34,4	36,1	37,4	36,2	35,4
Rusya	46,1	47,5	48,7	48,2	47,3
Sırbistan	36,4	37,3	39,1	38,2	37,3
Slovakya	18,9	19,3	20,2	19,1	18,2
Slovenya	27,1	28,3	29,4	28,2	27,3

Ukrayna	52,2	53,6	54,7	54,9	55,3
Ortalama	38,1	39,1	40,1	39,5	38,8

Kaynak : F.Schneider (2007) a.g.m., s.26.

Tablo 5'te yer alan veriler kayıt dışı ekonomi oranlarının, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve eski Sovyetler Birliği'ne bağlı olan ülkelerde 1999 – 2003 yılları arasında artmaktayken 2004 yılından sonra azalma eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. 2004/05 dönemi sonuçları ele alındığında en düşük kayıt dışı ekonomi oranı %18,2 ile Slovakya'da gözükürken bu ülkeyi %18,3 oranla Çek Cumhuriyeti ve %24,3 oranla Macaristan takip etmektedir.

Tabloya göre 2004/05 dönemi rakamlarında kayıt dışı ekonominin GSMH'ya oranı en yüksek olan ülkeler sırasıyla Gürcistan (%66,4), Azerbaycan (%59,4) ve Ukrayna'dır (%55,3).

2.4.2.3- Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Gelişmekte olan ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin GSMH'ya oranları, Afrika, Asya, Orta ve Güney Amerika kıtaları itibarıyla ele alınacaktır. Zira Schneider çalışmasını bu şekilde sınıflandırmaya dayalı olarak yayınlamıştır. Afrika kıtasından otuzüç ülkenin sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6

Afrika Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı (1999-2005) (%)

	1999/00	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05
Angola	43,2	44,1	45,2	45,3	45
Benin	47,3	48,2	49,1	49,3	49,8
Botsvana	33,4	33,9	34,6	34,2	33,8
Burkina Faso	41,4	42,6	43,3	43,8	43,1
Burundi	36,9	37,6	38,7	39,4	39,7
Cezayir	34,1	35	35,6	34,8	33,9

Çad	46,2	47,1	48	48,4	47,8
Dem. Kongo	48	48,8	49,7	50,4	50,8
Etiyopya	40,3	41,4	42,1	42,7	42
Fas	36,4	37,1	37,9	37,3	36,7
Fildişi Sahilleri	43,2	44,3	45,2	45,4	44,7
Gana	41,9	42,7	43,6	43,8	43,2
Gine	39,6	40,8	41,3	41,7	41
Güney Afrika	28,4	29,1	29,5	29	28,2
Kamerun	32,8	33,7	34,9	34,4	33,6
Kenya	34,3	35,1	36	35,4	34,8
Kongo Cumh.	48,2	49,1	50,1	50,5	51,1
Lesotho	31,3	32,4	33,3	32,8	32,3
Madagaskar	39,6	40,4	41,6	41,9	41,2
Malavi	40,3	41,2	42,1	42,7	41,9
Mali	42,3	43,9	44,7	44	43,2
Mısır	35,1	36	36,9	36,3	35,4
Moritanya	36,1	37,2	38	37,4	36,8
Mozambik	40,3	41,3	42,4	42,9	43,5
Namibya	31,4	32,6	33,4	33	32,4
Nijer	41,9	42,6	43,8	44,1	44,2
Nijerya	57,9	58,6	59,4	59,6	59,5
Orta Afr. Cumh.	44,3	45,4	46,1	46,3	46,9
Ruanda	40,3	41,4	42,2	42,4	41,6
Senegal	45,1	46,8	47,5	47,8	48,2
Sierra Leone	41,7	42,8	43,9	44,1	44,3
Tanzanya	58,3	59,4	60,2	59,1	58,2
Togo	35,1	39,2	40,4	40,6	39,4
Tunus	38,4	39,1	39,9	39,4	38,3
Uganda	43,1	44,6	45,4	45,8	44,9

Zambiya	48,9	49,7	50,8	50,2	49,3
Zimbabve	59,4	61	63,2	63,9	64,6
Ortalama	41,3	42,3	43,2	43,2	42,8

Kaynak : F.Schneider (2007) a.g.m., s.22-23.

Afrika ülkelerinde kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranları incelendiğinde, 1999-2005 dönemleri arasında bir artışın söz konusu olduğu görülmektedir. Ortalamada Afrika ülkelerinde 1999/00 döneminde GSMH'ya oranla %41,3 düzeyinde kayıt dışı ekonomi görülürken, bu oran 2004/05 döneminde %42,8 olarak gerçekleşmiştir. 2004/05 dönemi sonuçları ele alındığında en düşük kayıt dışı ekonomi oranı %28,2 ile Güney Afrika ülkesinde gözükürken bu ülkeyi %32,3 oranla Lesotho ve %32,4 oranla Namibya takip etmektedir.

Tablo 6'ya göre 2004/05 dönemi rakamlarında kayıt dışı ekonominin GSMH'ya oranı en yüksek olan ülkeler sırasıyla; Zimbabve (%64,6), Nijerya (%59,5) ve Tanzanya (%58,2) olarak gözükmektedir.

Tablo 7'de yirmiyedi Asya ülkesinde kayıt dışı ekonominin boyutları gösterilmektedir. Asya ülkelerinden İsrail, Hong Kong, Singapur gibi bazı ülkelerin gelişmiş ülkeler sınıfına girmesi, bazılarının da halen gelişmekte olan ülkeler arasında gösterilmesi bu ülkelerin birlikte tahlil edilmesini güçleştirmektedir. Gelişmiş ülkelerin varlığı ve bu ülkelerde kayıt dışı ekonominin düşük olması Asya ülkeleri ortalamasının Afrika ve Orta ve Güney Amerika ülkelerinin ortalamasından düşük olmasına neden olmaktadır.¹⁸³

Tablo 7

**Asya Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı
(1999-2005) (%)**

	1999/00	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05
B.A.E.	26,4	27,1	27,8	27,2	26,5
Bangladeş	35,6	36,5	37,7	38,3	38

¹⁸³ Schneider, a.g.m., s.23.

Bhutan	29,4	30,5	31,7	32,7	33,1
Endonezya	19,4	21,8	22,9	23,6	24
Filipinler	43,4	44,5	45,6	45,1	44,3
Güney Kore	27,5	28,1	28,8	28,2	27,6
Hindistan	23,1	24,2	25,6	25,9	25,1
Hong Kong	16,6	17,1	17,2	16,4	15,6
İran	18,9	19,4	19,9	20,2	19,7
İsrail	21,9	22,8	23,9	23,2	22,6
Kamboçya	50,1	51,3	52,4	52,9	52,2
Kuveyt	20,1	20,7	21,6	21,2	20,7
Lübnan	34,1	35,6	36,2	36,5	37,1
Malezya	31,1	31,6	32,2	32	31,4
Moğolistan	18,4	19,6	20,4	20,6	21,2
Nepal	38,4	39,7	40,8	40,2	39,3
Pakistan	36,8	37,9	38,7	39,2	39,5
Papua Yeni Gine	36,1	37,3	38,6	38	37,3
Singapur	13,1	13,4	13,7	13	12,1
Sri Lanka	44,6	45,9	47,2	48,3	48,8
Suriye	19,3	20,4	21,6	21,7	21,2
Suudi Arabistan	18,4	19,1	19,7	19,3	18,4
Tayland	52,6	53,4	54,1	54,3	53,6
Tayvan	25,4	26,6	27,7	27	26,3
Umman	18,9	19,4	19,8	19,2	18,6
Ürdün	19,4	20,5	21,6	21,2	20,4
Yemen	27,4	28,4	29,1	28,2	27,3
Ortalama	28,4	29,4	30,2	30,1	29,7

Kaynak : F.Schneider (2007) a.g.m., s.24.

Asya ülkelerinde kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranları incelendiğinde; 1999'dan 2003 yılına kadar olan dönemde artış, 2003-2005 dönemleri arasında ise azalış gözlemlenmiştir. Ortalamada Asya ülkelerinde 1999/00 döneminde

GSMH'ya oranla %28,4 düzeyinde kayıt dışı ekonomi görülürken, bu oran 2004/05 döneminde %29,7 olarak gerçekleşmiştir. 2004/05 dönemi sonuçları ele alındığında en düşük kayıt dışı ekonomi oranı %12,1 ile Singapur'da gözükürken, bu ülkeyi %15,6 oranla Hong Kong ve %18,4 oranla Suudi Arabistan takip etmektedir.

Tablo 7'ye göre 2004/05 dönemi rakamlarında kayıt dışı ekonominin GSMH'ya oranı en yüksek olan ülkeler sırasıyla Tayland (%53,6), Kamboçya (%52,2) ve Sri Lanka (%48,8) olarak gözükmektedir.

Son olarak Orta ve Güney Amerika ülkelerindeki kayıt dışı ekonominin boyutu incelenecektir. Tablo 8'de yirmibir Orta ve Güney Amerika ülkesinde, nakit talebi ve MIMIC yöntemleri kullanılarak hesaplanan, kayıt dışı ekonominin resmi GSMH'ya oranları gösterilmektedir.

Tablo 8

**Orta ve Güney Amerika Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı
Ekonomiye Oranı
(1999-2005) (%)**

	1999/00	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05
Arjantin	25,4	27,1	28,9	28,6	27,2
Bolivya	67,1	68,1	68,3	68	67,2
Brezilya	39,8	40,9	42,3	42,6	41,8
Şili	19,8	20,3	20,9	20,3	19,4
Kolombiya	39,1	41,3	43,4	43	42,7
Kosta Rika	26,2	27	27,8	27,1	26,3
Dominik Cumh.	32,1	33,4	34,1	34,4	34,8
Ekvador	34,4	35,1	36,7	36,1	35,2
El Salvador	46,3	47,1	48,3	48,1	47,2
Guatemala	51,5	51,9	52,4	51,1	50,3
Haiti	55,4	57,1	58,6	59,3	59,6
Honduras	49,6	50,8	51,6	50,8	49,3

Jamaika	36,4	37,8	38,9	39,2	38,4
Meksika	30,1	31,8	33,2	32,6	31,7
Nikaragua	45,2	46,9	48,2	48,8	48,1
Panama	64,1	65,1	65,3	64,1	62,2
Paraguay	27,4	29,2	31,4	32,4	33,1
Peru	59,9	60,3	60,9	59,1	58,2
Porto Riko	28,4	29,4	30,7	29,6	28,2
Uruguay	51,1	51,4	51,9	50,8	49,2
Venezuela	33,6	35,1	36,7	36,1	35,4
Ortalama	41,1	42,2	43,4	43	42,2

Kaynak : F.Schneider (2007) a.g.m., s.25.

Orta ve Güney Amerika ülkelerinde kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranları incelendiğinde 1999'dan 2003 yılına kadar olan dönemde artış, 2003-2005 dönemleri arasında ise azalış gözlemlenmiştir. Ortalamada Orta ve Güney Amerika ülkelerinde 1999/00 döneminde GSMH'ya oranla %41,1 düzeyinde kayıt dışı ekonomi görülürken, bu oran 2004/05 döneminde %42,2 olarak gerçekleşmiştir. 2004/05 dönemi sonuçları ele alındığında en düşük kayıt dışı ekonomi oranı %19,4 ile Şili'de gözükürken bu ülkeyi %26,3 oranla Kosta Rika ve %27,2 oranla Arjantin takip etmektedir.

Tablo 8'e göre 2004/05 dönemi rakamlarında kayıt dışı ekonominin GSMH'ya oranı en yüksek olan ülkeler sırasıyla Bolivya (%67,2), Panama (%62,2) ve Peru (%58,2) olarak gözükmektedir.

2.4.2.4- Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Kayıt dışılık, ekonominin tüm sektörlerine yayılabilen bu sebeple ölçümü oldukça zor ve karmaşık olan bir olgudur. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin varolduğu bir ekonomide, ekonomiye ilişkin göstergeler gerçeği yansıtmaktan uzaklaşacaktır. Kayıt dışı ekonomi sebebiyle devletin bu alandaki faaliyetleri izleyememesi öncelikle GSMH'nın doğru hesaplanamamasına, bunun da vergi yükü, kamu kesiminin

ekonomideki büyüklüğü, enflasyon ve işsizlik oranları gibi birçok ekonomik göstergelerde bozulmayı beraberce getirmesine neden olmaktadır.¹⁸⁴

Daha doğru istatistiklere ulaşmak ve bunlardan yola çıkarak daha gerçekçi tahmin ve analizlerde bulunmak amacıyla ülkemizde birçok araştırmacı kayıt dışı ekonominin boyutunu ölçmeye yönelik çalışmada bulunmuştur. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutuna ilişkin yapılan tahminlerde, kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranı için %1,5 ile %178,1 oranları arasında sonuçlara ulaşılmıştır. Sonuçlardaki farklılıklar, ülkemizdeki veri yetersizlikleri ve veriye ulaşmadaki zorlukların yanında, araştırmacıların farklı hesaplama yöntemleri kullanmalarından kaynaklanmaktadır.¹⁸⁵

Örneğin, Türkiye’de kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranı, ekonometrik yöntemle göre, Hakioglu (1987) tarafından 1984 yılı için %137.8 olarak tahmin edilirken, Kasnakoğlu (1993) tarafından 1990 yılı için %9.3 olarak tahmin edilmiştir. Temel ve diğerleri (1994) tarafından yapılan çalışmada ise büyüklük 1975-1992 dönemi için GSMH’nin %21.3’ü ile %6.3’ü arasında tahmin edilmiştir.¹⁸⁶ Yılmaz (1996) tarafından yapılan çalışmada ise Türkiye’de kayıt dışı ekonominin büyüklüğü 1994 yılı için resmi GSMH’ye oranla %37,7 olarak tahmin edilmiştir. Diğer araştırmacılarından Iğın (2002) parasal oran yöntemi ile yaptığı çalışmada bu oranı 2001 yılı için %66,2 olarak¹⁸⁷ tahmin ederken, Yurdakul (2008) Iğın’ın çalışmasını referans alarak yaptığı çalışmada 2006 yılı için kayıt dışı ekonomiyi %51,15 olarak tahmin etmiştir.¹⁸⁸ Öğünç ve Yılmaz (2000) çalışmasında nakit talebine ilişkin kurulan model yöntemi ile 1998 yılı için kayıt dışı ekonomi oranını %17,9 , aynı yıl için sabit oran yöntemi ile yaptıkları hesaplamada bu oranı %25,8 olarak bulmuşlardır.¹⁸⁹

Yine bir başka araştırmacı Us (2006) karma elektrik kullanımı yöntemini kullanarak 2003 yılı için Türkiye’de kayıt dışı ekonomi oranını %64 olarak¹⁹⁰ tahmin

¹⁸⁴ G.A. Yılmaz, a.g.e., s.117.

¹⁸⁵ Durmuş, a.g.m., s.150.

¹⁸⁶ Işık ve Acar, a.g.m., s.128.

¹⁸⁷ Iğın, a.g.m., s.150.

¹⁸⁸ Funda Yurdakul, "Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi: Bir Model Denemesi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı:63-4, 2008, s.209.

¹⁸⁹ Fethi Öğünç ve Gökhan Yılmaz, "Estimating The Underground Economy in Turkey", **TCMB**, Tartışma Metni, 2000 ss:21-25. (<http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/dpaper43.pdf> Erişim: 28.02.2010)

¹⁹⁰ Vuslat Us, "Türkiye Ekonomisinde Kayıtdışı Ekonomiyi Ölçmeye Yönelik Ampirik Çalışma: Elektrik Üretimi Yaklaşımı", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2006, Sayı:8-1, s.109.

ederken, Baldemir, Gökalp ve Avcı (2007) MIMIC yöntemini kullandıkları çalışmalarında 2003 yılı için bu oranı %10,8 olarak hesaplamışlardır.¹⁹¹

Çalışmamızın bir önceki bölümünde birçok ülke için yaptığı hesaplamalar verilen Schneider'ın nakit talebi ve MIMIC yöntemlerini kullanarak yaptığı tahminlerde Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi oranı Tablo 9'da gösterilmiştir. Yine Hesap Uzmanları Kurulunun aynı dönemlere ilişkin kayıt dışı ekonomi tahminleri¹⁹² de Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 9

**Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı
Schneider Tahminleri
(1999-2005) (%)**

	1999/00	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05
İşlem H. Ve MIMIC Yöntemi (%)	32,1	33,2	34,3	33,9	33,2

Kaynak : F.Schneider (2007), a.g.m., s.53.

Tablo 10

**Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı
Hesap Uzmanları Kurulu Tahminleri
(1999-2005) (%)**

	2000	2001	2002	2003	2004
Input-Output Yöntemi (%)	26,12	31,48	29,74	29,61	30,07

Kaynak : Kayıt dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010, Gelir İdaresi

Başkanlığı, 2008, s.8.

Son olarak Tablo 11'de Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutlarının yıllara göre genel seyri verilmiştir. Yılmaz (2006) tarafından 1970-2004 yılları için sabit oran

¹⁹¹ Ercan Baldemir, M.Faysal Gökalp ve Mehmet Avcı, "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin MIMIC Model ile Tahminlenmesi", 2007. (<http://www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o23s1.pdf> Erişim: 28.01.2010)

¹⁹² Bknz: **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010**, Gelir İdaresi Başkanlığı, Yayın No:87, 2009, s.53.

yöntemi kullanılarak hesaplanan kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranları tabloda gösterilmektedir.

Tablo 11

**Sabit Oran Yöntemi ile Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutu
(1970-2004) (%)**

Yıllar	Kayıtlı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı / Kayıtlı Ekonomi %	Kayıt Dışı Ekonomi Artış Oranı %
1970	207.814.800.000	10.285.413.140	4,9	
1971	261.072.600.000	5.988.083.693	2,2	-55
1972	314.139.600.000	2.897.702.500	0,9	-59
1973	399.088.600.000	0	0	
1974	537.677.600.000	1.065.206.105	1,9	190
1975	690.900.800.000	519.144.154	0,07	-2614
1976	868.065.800.000	262.693.533	3	4185
1977	1.108.270.700.000	926.379.369	8,3	176
1978	1.645.968.500.000	2.838.515.876	17,2	107
1979	2.876.522.900.000	7.701.404.651	26,7	55
1980	5.303.010.200.000	18.341.165.840	34,5	29
1981	8.022.745.300.000	34.993.024.700	43,6	26
1982	10.611.859.200.000	64.199.695.200	60,4	8,5
1983	13.933.008.100.000	35.049.618.750	25,1	-58,4
1984	22.167.739.900.000	16.081.290.360.000	72,5	188,8
1985	35.350.318.400.000	29.064.023.780.000	82,2	13,3
1986	51.184.759.300.000	26.871.122.690.000	52,4	-36,2
1987	75.019.388.000.000	39.394.803.300.000	52,5	0,19
1988	129.175.103.700.000	98.648.335.560.000	76,3	45,3
1989	230.369.937.100.000	197.990.202.300.000	85,9	12,5

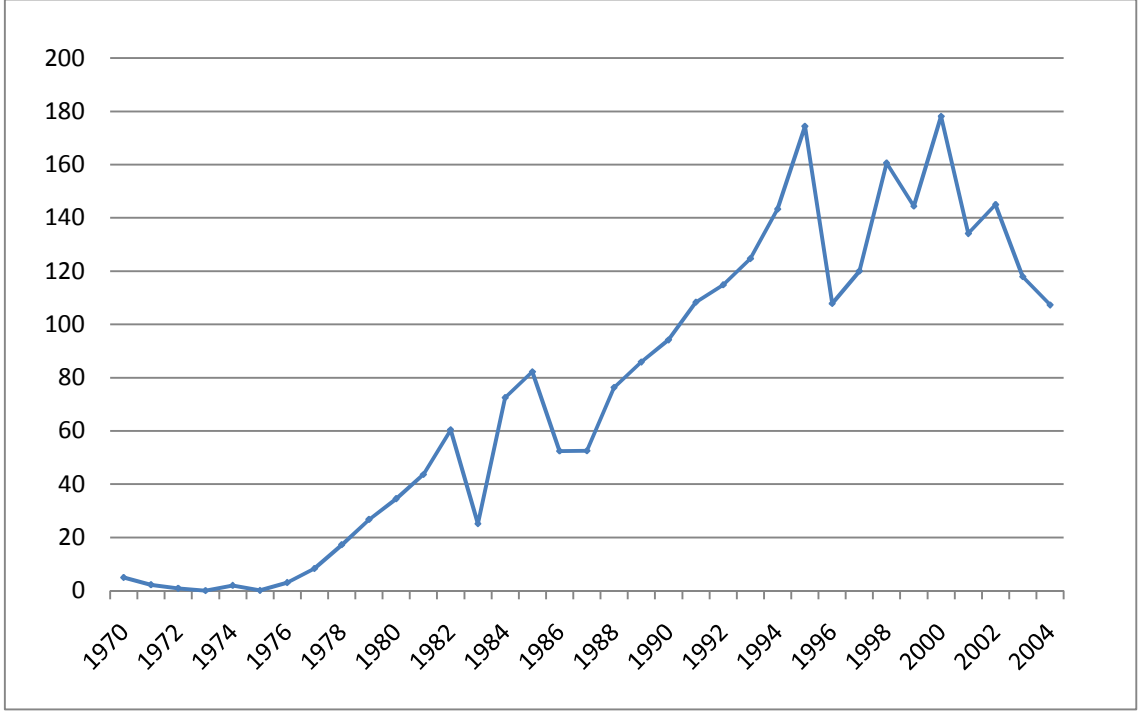
1990	397.177.547.400.000	374.173.657.800.000	94,2	9,6
1991	634.431.097.000.000	687.160.048.700.000	108,3	14,9
1992	1.103.843.422.900.000	1.267.145.934.000.000	114,8	6
1993	1.997.323.000.000.000	2.490.689.281.000.000	124,7	8,6
1994	3.887.903.000.000.000	5.573.114.208.000.000	143,3	14,9
1995	7.854.887.000.000.000	13.702.969.093.000.000	174,4	21,7
1996	14.978.067.000.000.000	16.154.031.411.000.000	107,8	-38,1
1997	29.393.262.000.000.000	35.278.822.989.000.000	120	11,3
1998	53.518.332.000.000.000	85.989.694.109.000.000	160,6	33,8
1999	78.282.967.000.000.000	113.079.000.000.000.000	144,4	-10
2000	125.596.129.000.000.000	223.746.000.000.000.000	178,1	23,3
2001	176.483.953.000.000.000	236.719.000.000.000.000	134,1	-24,7
2002	275.032.366.000.000.000	398.884.000.000.000.000	145	8,1
2003	356.680.888.000.000.000	420.536.000.000.000.000	117,9	-18,6
2004	428.932.343.000.000.000	460.465.000.000.000.000	107,3	-8,9

Kaynak : G.A. Yılmaz, (2006), s.145-146.

Sabit oran yöntemi kullanılarak hesaplanan tabloda C/D oranının en düşük görüldüğü 1973 yılı yöntemin özelliğine göre kayıt dışı ekonominin "0" olduğu yıl olarak kabul edilmiş, diğer yıllar buna dayalı olarak hesaplanmıştır. Tablo 11'e göre, 1970 yılında kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranı %4.9 iken 1973 yılına doğru gerileme göstermiştir. Tabloda görüldüğü üzere Türkiye'de kayıt dışı ekonomi 1976 yılından itibaren ciddi artışlar göstermiş, bu artış 1983, 1986, 1996, 1999, 2001, 2003 ve 2004 yılları haricinde sürekli devam etmiştir. Kayıtdışı ekonominin ülkemizdeki seyri incelendiğinde 1991 yılında ve bunu takip eden yıllarda kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiden daha büyük olduğu görülmektedir. Kayıt dışı ekonominin en yüksek olduğu yıl 2000 yılı olup bu dönemde kayıt dışı ekonominin GSMH'nın %178,1'i büyüklüğüne eriştiği görülmektedir. Son olarak 2004 yılı itibariye Türkiye'de kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranı %107,3 olarak tahmin edilmiştir.

Şekil 2

Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı (1970-2004) (%)

Kaynak : G.A. Yılmaz, (2006), s.147.

Şekil 2’de Yılmaz’ın (2006) bulgularıyla ülkemizde kayıt dışı ekonominin 1970-2004 yılları arasındaki kayıtlı ekonomiye oranı gösterilmiştir. Kayıt dışı ekonominin kriz yılları olan 1994-1995 ve 2000 yıllarında doruk noktasına ulaştığı görülmektedir. Kayıt dışı ekonominin seyri incelendiğinde ülkemizde ekonomik, sosyal ya da siyasi istikrarsızlıklar ile kayıt dışı ekonomi arasında bir bağlantı bulunduğu görülmektedir.¹⁹³

¹⁹³ G.A. Yılmaz, a.g.e., s.148

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAZI ÜLKELERDE VE TÜRKİYE'DE KREDİ KARTI KULLANIMI VE KAYIT DIŞI EKONOMİ İLİŞKİSİ

3.1- Bazı Ülkelerde ve Türkiye'de Kredi Kartı Kullanımı

3.1.1- Bazı Ülkelerde Kredi Kartı Kullanımı

Kredi kartı dünyada ilk kez turizm amaçlı olarak 1854 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Hotel Credit Letter Company adlı bir kuruluş tarafından kullanıma sunulmuştur. Modern anlamda kredi kartları ise ilk olarak 1950'li yıllarda yine Amerika Birleşik Devletleri'nde Diners Club kredi kartı firması tarafından basılmıştır. Diners Club kredi kartının piyasada kabul görmesi ve yoğun şekilde kullanılması üzerine 1958 yılında Bank of America; "Bank Americard" ve American Express Company ise "American Express" adları altında ilk uluslar arası kartları çıkarmışlardır.¹⁹⁴

Kredi kartlarının yoğun ilgi görmesi ve uluslar arası kullanımıyla birlikte birçok kuruluş kredi kartı çıkarmıştır. Daha sonra, bu kuruluşlar ortaya çıkan yoğun rekabet karşısında pazarda tutunabilmek amacıyla birleşerek ortak kredi kartı çıkarmak zorunda kalmışlar ve diğer ülkelerde bu kartları pazarlamak isteyen kuruluşlarla lisans sözleşmeleri imzalamak suretiyle bugünl uluslar arası kredi karyı organizasyonlarını oluşturmuşlardır.¹⁹⁵ Bu kuruluşlar günümüzde de kredi kartı piyasasının büyük bölümünü elinde bulunduran Visa, Mastercard, JCB, Diners Club ve American Express firmalarıdır.

Avrupa'da kredi kartlarının benimsenmesi ABD'de olduğu kadar hızlı gerçekleşmemiştir. Avrupa ülkeleri kart sistemine karşı çekingen davranmış, halk

¹⁹⁴ Yılmaz, a.g.e., s.4-5.

¹⁹⁵ Baydemir, a.g.e., s.1.

tarafından kredi kartları yerine geniş ölçüde kabul gören garantili çekler tercih edilmiştir; ancak ABD kaynaklı kredi kartı kuruluşlarının İngiltere’de uygulamaya koydukları esnek ve sifıra yakın faiz oranlarını içeren pazarlama kararlarıyla birlikte, kredi kartları, çek ve tüketici kredileri gibi geleneksel borçlanma araçları karşısında önemli gelişme göstermiştir.¹⁹⁶ 1970’li yıllardan sonra Avrupa’da da kredi kartı kullanımı her geçen gün yaygınlaşmış ve günümüz itibariyle dünya genelinde kayda değer bir ödeme şekli olarak yerini almıştır.

Kredi kartlarının yaygınlaşması ve kart pazarında oluşan rekabet, kartlı sistemin kısa vadeli düşük faizli kredi imkanı sunmasının yanında ek avantajlarla daha cazip hale dönüşmesini beraberinde getirmiştir. Kart çıkaran kuruluşların sunmakta olduğu taksit ve puan uygulamaları son dönemde kartlara olan ilginin artmasını tetikleyici pazarlama politikalarının başında gelmektedir. Kredi kartları piyasasında kızışan rekabet sonucunda 2009 yılında dünya genelinde en çok tercih edilen kartlar pazar payları itibariyle Visa (%64,8), Mastercard (%26,5) , American Express (%4,6), China Unionpay (%3,3), JCB (%0,7) ve Diners Club (%0,1) firmalarının kartlarıdır.¹⁹⁷

Kartlı sistemin işleyişindeki kolaylık ve ödemelerde banka garantörlüğünün olması işyerlerinde kart kabulünün artmasını sağlamış bu da çek ve benzeri vadeli ödeme araçlarının kullanımının zamanla azalmasına neden olmuştur. Bir ödeme aracı olarak kartların dünya genelindeki gelişiminin görülebilmesi amacıyla bazı ülkelerde 2004-2008 yılları arasında kartla gerçekleştirilen ödeme işlemi sayıları ve çekle gerçekleştirilen ödeme işlemi sayıları karşılaştırmalı olarak Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12

**Bazı Ülkeler İçin Kart ve Çek Ödemeleri İşlem Sayıları Karşılaştırması
(2004-2008) (Milyon)**

	Kartlı Ödemeler					Çek Ödemeleri				
	2004	2005	2006	2007	2008	2004	2005	2006	2007	2008
Belçika	671	739	797	861	934	19	16	13	11	9
Kanada	4.581	5.018	5.457	5.812	6.282	1.392	1.353	1.325	1.283	1.215
Fransa	4.650	5.244	5.615	6.145	6.543	4.134	3.916	3.827	3.650	3.487

¹⁹⁶ Kaya, a.g.e., s.14.

¹⁹⁷ The Nilson Report 2010, (<http://www.nilsonreport.com> Erişim: 12.03.2010)

Almanya	2.236	2.372	2.436	2.010	2.244	111	107	109	74	65
İtalya	1.106	1.196	1.237	1.329	1.396	487	466	454	426	385
Japonya	3.061	2.804	4.559	5.869	-	159	146	134	124	112
Hollanda	1.296	1.419	1.549	1.695	1.874	-	-	-	-	-
Singapur	121	139	154	169	182	87	86	84	86	83
İsveç	936	1.057	1.191	1.338	1.634	1	1	1	1	1
İsviçre	365	384	406	439	484	3	2	2	1	1
İngiltere	5.899	6.283	6.726	7.200	7.595	2.089	1.931	1.778	1.600	1.403
Amerika	38.806	42.949	48.394	53.859	58.116	34.933	32.704	30.521	28.248	26.639

Kaynak : Bank for International Settlements, Figures for 2008 (<http://www.bis.org> Erişim: 05.04.2010)

Tablo 12’de görüldüğü üzere, verilen ülkelerin tamamında kartlı işlemlerin sayısı her geçen yıl artmakla birlikte çekle yapılan ödeme işlemleri sürekli azalmaktadır. Çekli ödemelerin en yoğun olarak görüldüğü Amerika Birleşik Devletleri’nde 2008 yılında kredi kartları ve banka kartları ile gerçekleştirilen ödeme işlemi sayısı 58.116 milyon civarındayken, çekle gerçekleştirilen ödemeler ancak 26.639 milyon olarak gerçekleşmiştir. Rakamlar ABD’de kartlı ödeme işlemlerinin çekle yapılan ödeme işlemlerininin 2 katını aştığını göstermektedir.

Kart kullanımının ekonomiler içindeki büyüklüğünün daha iyi anlaşılabilmesi için Tablo 13’te bazı ülkeler için kartlı ödeme tutarlarının GSMH içindeki payı verilmiştir.

Tablo 13

**Bazı Ülkeler İçin Kartlı Ödeme Tutarlarının GSMH’ye Oranları
(2000-2008) (%)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Belçika	10,3	11,1	12,1	12,6	12,6	13,7	14,1	14,6	15,3
Kanada	19,6	19,5	22,3	23,1	23,7	25,3	26,3	27,4	28,8
Fransa	10,6	11,4	12,3	12,9	13,2	15,1	15,7	16,4	17,0
Almanya	5,3	5,7	6,2	6,5	6,8	7,1	7,0	5,8	6,1
İtalya	4,2	5,1	6,2	6,6	7,2	7,7	8,1	8,3	8,7
Japonya	4,4	4,7	5,1	5,5	6,0	6,6	7,0	7,8	-
Hollanda	10,5	11,1	12,0	12,3	12,6	13,3	13,8	14,2	14,6
Singapur	10,9	12,0	12,4	12,8	12,6	13,9	15,3	16,5	17,9
İsveç	9,6	11,5	15,5	14,9	18,8	19,5	19,6	20,7	22,7
İsviçre	10,6	12,5	13,3	13,6	12,7	14,2	14,3	14,6	14,9

İngiltere	16,9	18,9	20,1	22,1	24,3	25,1	25,9	27,1	28,1
Amerika	15,8	16,6	17,4	18,7	19,7	20,9	22,2	23,4	24,2

Kaynak : Bank for International Settlements, Figures for 2003, Figures for 2008
(<http://www.bis.org> Erişim: 05.04.2010)

2000-2008 yılları arasında kredi kartı ve banka kartı ile gerçekleştirilen ödemelerin tutarlarının GSMH içindeki paylarının verildiği Tablo 13'te yer alan ülkelerin tamamında kart kullanımının sürekli arttığı görülmektedir. Ülkeler arasında 2008 yılında GSMH'ya oranla %28,8 kartlı ödeme işleminin gerçekleştirildiği Kanada kart kullanımında diğer ülkelerin önüne geçmiş durumdadır. Kanada'yı %28,1 ile İngiltere takip ederken, kart kullanımının en düşük olduğu ülke olarak tabloda Almanya (%6,1) gözükmektedir. Verilen 11 ülkenin 2008 yılı ortalaması incelendiğinde toplam GSMH'nın yaklaşık %18'inin kartlı ödemelere konu olduğu görülmektedir. Yılların seyrine bakıldığında ve kart piyasasındaki yoğun rekabetin kart kullanıcılarına ve üye işyerlerine getireceği avantajlar göz önüne alındığında dünya genelinde kredi kartı kullanımındaki artışın devam edeceği değerlendirilmektedir.

3.1.2- Türkiye'de Kredi Kartı Kullanımı

Kredi kartları ülkemize ilk olarak 1968 yılında Diners Club ve Cart Blanche firmaları aracılığıyla girmiştir. Ancak Türkiye'de kredi kartı kullanımı, uzun süre istenilen boyutlara ulaşamamış ve yalnızca yurtdışı gezilerinde kullanılabilen bir ödeme aracı olarak kabul edilmiştir.¹⁹⁸ Kredi kartlarının ülkemizde yaygınlaşması 1980'li yılların ikinci yarısında başlamış ve son yıllarda yüksek bir ivme kazanmıştır.

Türkiye'de bankaların kredi kartı sektörüne girmesi 1980'li yıllarda başlamıştır. Bunun öncesinde piyasada olan kart firmalarının temsilcisi Anadolu Kredi Kartları A.Ş.'ydi. Çok şubeli bankaların Mastercard ve Visa markalı kredi kartlarını çıkarmaya başlaması ile birlikte kart kullanıcıları ve anlaşmalı işyerlerinin sayısında hızlı bir artış meydana gelmiştir. Ancak Türkiye'de kredi kartlarının gelişmesi bir ödeme aracı olmasından çok yüksek enflasyon nedeniyle faizsiz ucuz bir kredi niteliği taşımasına bağlanabilmektedir.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Baydemir, a.g.e., s.2.

¹⁹⁹ Yılmaz, a.g.e., s.7.

Türkiye’de kredi kartları pazarında kullanılan kartlar, bankaların lisans sözleşmeleri dahilinde çıkardığı, uluslar arası kuruluşlar olan Visa, Mastercard, Diners Club gibi dünyada da pazarı elinde bulunduran kart firmalarına aittir. Türkiye’de kredi kartı kullanımının hızla yaygınlaşması sonucu bazı bankalar bir araya gelerek 1990 yılında Bankalar Arası Kart Merkezi A.Ş.’yi kurmuşlardır. Bankalar Arası Kart Merkezi (BKM)’nin amacı kart sistemindeki ortak sorunlara çözüm bulmak ve kredi kartları ile ilgili kural ve standartları geliştirmektir. BKM vizyonunu “Kartlı ödeme sisteminin altyapısını tüm üyeler açısından, en düşük maliyetle geliştirmeyi amaçlayan, sistem seviyesinde servis sağlayıcısı olmak” şeklinde belirlemiştir.²⁰⁰ BKM’nin kuruluşu ile birlikte kartlı ödeme sistemlerinde bankalar arası birliktelik sağlanmış olup aynı zamanda kredi kartlarını teşvik eden programlar çerçevesinde Türkiye’de kart kullanımının artmasına katkıda bulunulmuştur.

Günümüzde ülkemizde kredi kartları genelde bankalar tarafından çıkarılmasına karşın iki taraflı kart sistemi de kullanılmaktadır. Kredi kartlarının yaygınlaşmasının ardından ülkemizde bireysel bankacılık sektörü de gittikçe uzmanlaşmaktadır. Türkiye’de bireysel sektör mevcut haliyle batı standartlarını yakalamakla kalmamış, bazı bakımlardan onlardan daha ileri düzeyde bir hizmet yelpazesi oluşturmayı başarmıştır.²⁰¹ Aynı başarı kredi kartlarının gelişiminde de söz konusu olmuştur. Örneğin, Avrupa’da ilk temassız kredi kartı kullanımı Türkiye’de başlamıştır. Bunun yanında mobil imza ve 3D Secure güvenlik sisteminin entegrasyonu ilk defa Türkiye’de yapılmıştır. Bu sayede mobil imza dünyada ilk kez kredi kartı işlemlerinde de kullanılmaya başlamıştır.²⁰²

Türkiye’de Bankalar Arası Kart Merkezi’nin aylık ve yıllık olarak yayınladığı kredi kartı ve banka kartı kullanım oranları incelendiğinde özellikle son yıllarda kart kullanımının hızla yaygınlaştığı açıkça görülmektedir. Aşağıda yer alan Tablo 14’te ülkemizde yıllara göre kredi ve banka kartları sayıları gösterilmektedir. Tablo 15’de ise Türkiye’de 1999-2009 yılları arasında kredi kartları ve banka kartları ile gerçekleştirilen işlemlerin toplam tutarları verilmiştir.

²⁰⁰ Bknz: Bankalar Arası Kart Merkezi A.Ş. Vizyon, (<http://www.bkm.com.tr/vizyon-strateji.aspx> Erişim: 08.03.2010)

²⁰¹ Yetim, a.g.e., s.5.

²⁰² Kaya, a.g.e., s.20.

Tablo 14

**Türkiye’de Kredi Kartı ve Bank Kartı Sayıları
(1999-2009) (Milyon)**

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Kredi Kartları	10,0	13,4	14,0	15,7	19,9	26,7	30,0	32,4	37,3	43,4	44,3
Banka Kartları	24,1	29,6	31,7	35,1	39,6	43,1	48,2	53,5	55,5	60,6	64,7
Toplam	34,1	43,0	45,7	50,8	59,5	69,8	78,2	85,9	92,8	104,0	109,0

Kaynak : BKM Raporlar (www.bkm.com.tr Erişim: 15.12.2009)

Türkiye’de 1999 yılında kredi ve banka kartlarının toplam sayısı 34 Milyon dolaylarındayken, 2009 yılına gelindiğinde toplam kart sayısının 109 Milyona ulaştığı görülmektedir. Tablo 14’te ülkemizde banka kartı sayısının, kredi kartlarından daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak kartlı işlemlerin cirosu incelendiğinde banka kartlarının alışveriş işlemlerinde ödeme aracı olarak yeteri kadar kullanılmadığı anlaşılabacaktır. Banka kartları kullanıcıların daha çok ATM cihazlarından para çekme maksadıyla kullandığı bir kart türüdür. Banka kartlarının alışverişte fazla kullanılmamasının sebebi, daha önce de belirtildiği gibi bu kartların kredi niteliği taşıması, yalnızca kart sahibinin banka hesabında var olan paranın el değiştirmesine aracılık ediyor olmasıdır.²⁰³

Tablo 15

**Türkiye’de Kredi Kartları ve Bank Kartları ile Gerçekleştirilen
Ödemelerin Cirosu
(1999-2009) (Milyon TL)**

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Kredi Kartları	5.315	10.498	15.128	25.613	40.334	65.688	86.494	109.159	142.787	186.549	204.742
Banka Kartları	14,43	31,16	55,86	123,24	230	449	897	1.510	2.335	2,435	4.917
Toplam	5.329	10.529	15.184	25.736	40.564	66.137	87.391	110.669	145.122	186.551	209.659

Kaynak : BKM Raporlar (www.bkm.com.tr Erişim: 15.12.2009)

²⁰³ Kaya, a.g.e., s.6.

Ülkemizde kredi kartları ve banka kartları ile yapılan işlemlerin tutarlarının verildiği Tablo 15'e göre, 1999 yılında 5.329.000.000 TL olan toplam kart cirosu 2009 yılında 209.659.000.000 TL'ye ulaşmıştır. Kartlı ödemelerin büyük bir kısmının kredi kartı ile gerçekleştiğinin anlaşıldığı tabloya göre kartla yapılan ödemeler her geçen yıl artmaktadır.

Ülkemizde kartlı ödeme sisteminin ne derece yaygınlaştığının daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla Türkiye'de kredi kartları ve banka kartları ile yapılan ödemelerin GSMH'ya oranı Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16

**Türkiye'de Kartlı Ödeme Tutarlarının GSMH'ye Oranı
(1999-2009) (%)**

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Kredi Kartları / GSMH	5,08	6,30	6,30	7,31	8,87	11,75	13,33	14,39	16,93	19,63	21,46
Banka Kartları / GSMH	0,01	0,02	0,02	0,04	0,05	0,08	0,14	0,20	0,28	0,00	0,52
Toplam Kartlı Ödeme / GSMH	5,10	6,32	6,32	7,34	8,92	11,83	13,47	14,59	17,21	19,63	21,98

Kaynak : TÜİK GSMH verileri (www.tuik.gov.tr Erişim: 18.11.2009) ; BKM Raporlar (www.bkm.com.tr Erişim: 15.12.2009)

Tablo 16'ya göre Türkiye'de kartlı ödeme tutarlarının GSMH içindeki payı sürekli artmaktadır. 1999 yılında toplam kartlı ödemeler GSMH'ya oranla %5,10 civarındayken 2004 yılında bu oran %11,83'e, 2009 yılında ise %21,98'e yükselmiştir. Yalnızca kredi kartı ile gerçekleşen ödeme işlemlerinin GSMH'ya oranına bakıldığında, bu oranın 1999 yılında %5,08 olarak gerçekleştiği, 2009 yılında ise %21,46 seviyelerine ulaştığı görülmektedir. Ülkemizde banka kartları ile gerçekleşen ödeme tutarlarının çok kısıtlı kaldığı, kartlı ödemelerin neredeyse tamamının kredi kartı ile yapıldığı da tablodan anlaşılabilir.

Sonuç olarak ülkemizde kredi kartı kullanımının yaygınlaşması son 10-15 yıl içerisinde gerçekleşmiş olsa da kartlı ödemelerin GSMH'ya oranları diğer ülkelerinkilerle kıyaslandığında (bkz. Tablo 13), kart kullanımında ülkemizin bazı Avrupa ülkelerinden dahi ilerde olduğu görülmektedir.

3.2- Kredi Kartlarının Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi

Kayıt dışı ekonominin özelliklerini açıklarken, bu alanda ekonomik faaliyetlerin nakit para veya takasla gerçekleştirildiğini belirtmiştik. Bunun nedeni nakit paranın vergi otoritelerince kontrol edilmesinin zor olmasıdır. Nakit para veya takasla gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerde ödeme delilleri ortadan kalkmaktadır. Ancak bir ekonomik faaliyette ödemenin, devlet otoritesince kontrol edilmesi mümkün olabilecek şekilde, nakit dışında bir ödeme aracı ile gerçekleşmesi söz konusu ekonomik faaliyetin kayıt dışı olmasını engellemektedir. Vergi idaresinin ekonomik faaliyeti kontrol ve takibini kolaylaştıran ödeme araçlarının başında kredi kartları gelmektedir.²⁰⁴ Çünkü kredi kartı ile gerçekleştirilen bir ödeme işleminde, ödemenin tahsilatı satışı yapan firmanın bankanın hesabı üzerinden gerçekleşecektir. Firmanın resmi banka hesabına muhasebe anlamında borç olarak kaydedilen gelir için firma yetkilileri fatura veya perakende satış fişi düzenlemek durumunda kalacaktır. Bu durum ekonomik faaliyetin kayıt altına alınmış olmasını sağlamaktadır.

Banka kartları da kredi kartları gibi ödeme işleminin banka hesabı üzerinden gerçekleşmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla banka kartı veya kredi kartı ile yapılan satış işlemlerinin kayıt dışı ekonominin engellenmesindeki rolü aynı olmaktadır. Ödeme aracı olarak kart kullanımı ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkinin görülebilmesi maksadıyla Tablo 17'de 13 ülkede 2000-2004 yılları arasında gerçekleşen kartlı ödemelerin GSMH'ya oranları ile aynı ülkelerde kayıt dışı ekonominin GSMH'ya oranları verilmiştir. Bütünlüğün sağlanması amacıyla tabloda yer alan 13 ülkenin tamamı için kayıt dışı ekonomi oranları Schneider (2007)'in tahminlerinden alınmıştır.

²⁰⁴ "Kayıt Dışıyla Mücadelede Kredi Kartı Gerçeği", **Capital Dergisi**, Kredi Kartı ve Ekonomi Özel Sayısı, Şubat 2008, s.28-29

Tablo 17

**Türkiye ve Çeşitli Ülkelerde Kartlı Ödeme Tutarları ve Kayıt Dışı
Ekonominin GSMH'ye Oranları
(2000-2004) (%)**

	2000		2001		2002		2003		2004	
	Kayıt Dışı / GSMH	Kartlı Öd. / GSMH	Kayıt Dışı / GSMH	Kartlı Öd. / GSMH	Kayıt Dışı / GSMH	Kartlı Öd. / GSMH	Kayıt Dışı / GSMH	Kartlı Öd. / GSMH	Kayıt Dışı / GSMH	Kartlı Öd. / GSMH
Belçika	22,2	10,3	22	11,1	21	12,1	20,4	12,6	19,6	12,6
Kanada	16	19,6	15,8	19,5	15,2	22,3	14,8	23,1	14,1	23,7
Fransa	15,2	10,6	15	11,4	14,5	12,3	13,8	12,9	13,2	13,2
Almanya	16	5,3	16,3	5,7	16,8	6,2	16,1	6,5	15,3	6,8
İtalya	27,1	4,2	27	5,1	25,7	6,2	24,8	6,6	23,2	7,2
Japonya	11,2	4,4	11,1	4,7	10,8	5,1	9,4	5,5	8,8	6,0
Hollanda	13,1	10,5	13	11,1	12,6	12,0	12	12,3	11,1	12,6
Singapur	13,1	10,9	13,4	12,0	13,7	12,4	13	12,8	12,1	12,6
İsveç	19,2	9,6	19,1	11,5	18,3	15,5	17,2	14,9	16,3	18,8
İsviçre	8,6	10,6	9,4	12,5	9,4	13,3	9	13,6	8,5	12,7
İngiltere	12,7	16,9	12,5	18,9	12,2	20,1	11,7	22,1	10,3	24,3
Amerika	8,7	15,8	8,7	16,6	8,4	17,4	8,2	18,7	7,9	19,7
Türkiye	32,1	6,3	33,2	6,3	34,3	7,3	33,9	8,9	33,2	11,8

Kaynak : Tablo 4, Tablo 7, Tablo 9, Tablo 13 ve Tablo 16'daki verilere dayalı olarak hazırlanmıştır.

Tablo 17 incelendiğinde verilen 13 ülkeden Belçika, Kanada, Fransa, İtalya, Japonya, Hollanda, İsveç, İngiltere ve Amerika'da ilgili dönemlerde kayıt dışı ekonomi oranları azalırken kartlı ödemelerin toplam tutarlarının GSMH'ya oranının arttığı görülmektedir. Türkiye'de ise 2000-2002 yılları arasında kart kullanımının kayıt dışı ekonomi ile birlikte arttığı ancak 2003-2004 yıllarında kayıt dışı ekonomi oranı düşerken

kartlı ödemelerin artmaya devam ettiği görülmektedir. Söz konusu oranların seyri, kredi kartları ile kayıt dışı ekonomi arasındaki teorik ilişkinin göstergelere yansıdığını göstermektedir. Bu ilişkinin ekonometrik analizi sonraki bölümlerde yapılacaktır.

Kredi kartlarının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle kredi kartlarının hukuki vasfı ve vergi incelemelerinde banka kayıtlarının neyi ifade ettiğinin incelenmesi gerekmektedir. Nitekim kredi kartları bu özellikleri taşıması sebebiyle kayıt dışı ekonomi üzerinde etkili olmaktadır.

Kredi kartı kullanımı, kayıt dışı ekonomi üzerindeki azaltıcı etkisiyle vergi hasılatının artmasını tetiklemektedir. Ülkemizde kayıt dışı ekonominin neden olduğu vergi kaybının, vergi türleri açısından incelenmesi, kredi kartlarının kayıt dışı ekonominin azaltılmasında ülkemizde ne derece önem taşıdığının anlaşılabilmesini sağlayacaktır. Kredi kartları, sistemin işleyişi dolayısıyla, kayıt dışı ekonominin neden olduğu vergi kaybından gelir ve kurumlar vergileri ile KDV kaybının azaltılmasında etkili olmaktadır. Bu vergi türlerinde ülkemizdeki vergi kaybı ve kredi kartlarının bu vergilerin hasılatına etkisinin yorumlanması alt bölümlerde yapılacaktır.

3.2.1- Kredi Kartlarının Hukuki Vasfı ve Vergilendirme İçin Delil Olma Niteliği

Borç karşılığında verilen ve ödeme günü ve miktarı belirli olan belgelere senet denilmektedir.²⁰⁵ Bu açıdan bakıldığında banka ve kredi kartlarının kullanımı sonucunda düzenlenen belgeler, hak ve yükümlülükleri ifade eden birer senettir. Ancak kredi kartları ve bu kartların kullanımı sonucunda düzenlenen belgeler, kambiyo senedi veya kıymetli evrak değildir. Çünkü kredi kartını kullanım hakkı yalnızca hamiline aittir. Yani kredi kartının veya bundan kaynaklanması söz konusu olabilecek hakkın devri mümkün değildir. Kredi kartına bağlı hakkını sadece kart sahibi bizzat kullanabilir.²⁰⁶ Bankalar tarafından, üye iş yerlerinde yapılan harcama bedelini ödeyebilmek için ya da ATM'lerden nakit para çekebilmek için kredi kartı sahiplerine PIN kodu verilir.²⁰⁷ Bankalar tarafından verilen PIN kodu yalnızca kart sahibine bildirildiğinden, PIN kodu kullanılarak yapılan bir kredi kartlı ödeme işleminde sorumluluk kart sahibine aittir. PIN

²⁰⁵ Mali Sözlük, (http://www.maliforum.com/sozluk/mali_sozluk.htm Erişim: 04.02.2010)

²⁰⁶ Cevdet Okan Bahar, "Banka ve Kredi Kartlarının Hukuki Vasfı, Kartlı Harcama Sisteminin Kayıt Dışı Olma Niteliği", **Yaklaşım Dergisi**, Şubat 2007, s.269.

²⁰⁷ Kaya, a.g.e., s.36.

kodu uygulaması dışında, harcama belgesi üzerine kart sahibinin imzası alınarak da kartlı işlem gerçekleştirilebilmektedir.

5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu'nun 15. maddesine göre, harcama belgesine kredi kartı şifresini girerek veya imzasını atarak onay veren kredi kartı hamili bu işlem ile üye iş yerine ve kredi kartını çıkaran finans kuruluşuna karşı iki ayrı irade açıklamasında bulunmuş olur. Hamil, üye iş yerine POS terminalinden çıkan belgede belirtilen tutarda bir ürünü ya da hizmeti aldığını, bu nedenle de borçlandığını ifade ederken, diğer taraftan kredi kartını piyasaya süren kuruluşa da borçlandığı tutarı üye iş yerine ödemesi için talimat verir. Üye iş yeri, harcama belgesini düzenledikten sonra; harcama belgelerini karşılayacak tutarda fatura veya eş değer bir belge düzenlemek zorundadır. Aksi takdirde Vergi Usul Kanunu'nun 353. Maddesi gereğince, verilmesi ve alınması icabeden fatura vb. evrakın düzenlenmemesi sebebiyle, evrak düzenlemek ve almak zorunda olanların herbirine özel usulsüzlük cezası kesilir.²⁰⁸ Bir başka deyişle, harcama belgeleri (slipler) sözleşme ile takviye edilmek suretiyle özel nitelik kazandırılmış birer adi senettir; müşteri ile finans kuruluşu arasındaki ilişkiyi yansıtan ve somut hale getiren belgelerdir.²⁰⁹ Daha önce de belirtildiği gibi, birer adi senet niteliğindeki harcama belgeleri, kart sahibinin hakkını devredememesi sebebiyle, kıymetli evraklardan değildir.²¹⁰

Banka ve kredi kartı sahiplerinin gerek bankalardaki mevduat ve gerekse kredi hesapları ile bu sistem içinde yaptıkları harcamalar da yazılı maddi delil olma niteliğindedir. Bu çerçevede banka ve finans kuruluşlarının düzenleyip takip ettikleri kayıtlar ile harcama belgeleri, kayıt dışı kalmış gelirleri belgelemek ve vergi tarh edebilmek açısından diğer delilleri takviye edici ya da başlı başına delil olabilme yeteneğine sahiptirler.²¹¹

Vergi Usul Yasası'nın üçüncü maddesinde yer alan düzenlemeden anlaşılacağı üzere "Vergilendirmede, vergiyi doğuran olay ve bu olaya ilişkin muamelelerin gerçek mahiyeti esastır." Bu bağlamda da vergiyi doğuran olay bu olaya ilişkin muamelelerin

²⁰⁸ Kaya, a.g.e., s.36.

²⁰⁹ Bahar, a.g.m., s.269.

²¹⁰ Bahar, a.g.m., 2.269.

²¹¹ Bahar, a.g.m., s.270.

gerçek mahiyeti yemin hariç her türlü delille ispatlanabilmektedir.²¹² Gelişmiş ülkelerde vergi denetimleri para hareketlerini izlemek suretiyle yapılır. Zira, para hareketleri büyük çoğunlukla bankalar üzerinden yapılır ve bu hareketler banka sisteminde iz bırakır. Bu nedenle daha sonra bu hareketlerin tespit edilmesi mümkündür.²¹³ Bu bilgilerden hareketle, bankalara ait kayıtların vergi incelemeleri sırasında delil olarak değerlendirilmesinden dolayı kredi kartı ile yapılan ödemeler, gelirin gerçek miktarı ile vergilendirilebilirliği açısından kolaylık sağlamaktadır.

Sonuç olarak kredi kartlarının verilmesine ve kullanımına ilişkin sözleşmeler ve kartlı sistemin işleyişi gereği, üye işyerinin kartla gerçekleşen ödeme işlemi sonucunda elde ettiği gelir, üye işyerinin banka hesabına aktarılmaktadır. Üye işyerinin banka hesabına giren tutar bu bağlamda resmîlik kazanmakta ve üye işyeri banka kayıtlarına giren geliri için fatura düzenleme zorunluluğunda kalmaktadır.

3.2.2- Kayıt Dışı Ekonominin Neden Olduğu Vergi Kaybı ve Kredi Kartları Kullanımı Yönünden İncelenmesi

3.2.2.1- Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi

Gelir Vergisi Kanununun 1. Maddesine göre; gerçek kişilerin gelirleri gelir vergisine tabidir ve gelir bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarıdır.²¹⁴ Söz konusu gelirler kanunda; ticari kazançlar, zirai kazançlar, ücretler, serbest meslek kazançları, gayrimenkul sermaye iratları, menkul sermaye iratları ve diğer kazanç ve iratlar olarak belirtilmiştir.²¹⁵ Gelir vergisi, vergi mükellefinin beyanına dayanılarak tarh olunan bir vergi türüdür. Bu beyan, mükellefin defter kayıtlarında yer alan yani bir belgeye dayandırarak elde ettiği gelirlerinden oluşmaktadır. Vergiye tabi kazancın tespiti ile ilgili hükümler Gelir Vergisi Kanunu'nda yer almış olup, mükellefin elde ettiği geliri belgeye dayandırmaması, söz konusu gelirin vergi dışı kalması sonucunu doğurmaktadır.

²¹² Veysi Seviğ, "Kredi Kartlarının Vergi Matrahına Etkisi: Özel Bir Durum", **Dünya Gazetesi**, 20.09.2006. (http://www.muhasabenet.net/eko_2009_kredi%20kartinin%20vergi%20matrahina%20etkisi.html Erişim: 25.06.2010)

²¹³ **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın no:87, Ankara-2009, s.16.

²¹⁴ 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 09/01/2003 – 4783 S.K. değişik 1. Maddesi.

²¹⁵ 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 09/01/2003 – 4783 S.K. değişik 2. Maddesi.

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 1. Maddesine göre; sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadi kamu kuruluşları, dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler, iş ortaklıkları gibi kurumlar, kazançları üzerinden kurumlar vergisine tabidirler. Kurum kazancı, gelir vergisinin konusuna giren gelir unsurlarından oluşmaktadır.²¹⁶ Bu doğrultuda, kredi kartı çıkaran ve sistemi işleten kurumların, kredi kartı sahipleri ve üye işyerlerinden elde ettikleri gelirler de kurumlar vergisine tabi olacaktır. Bu yönüyle kredi kartları sektörünün büyümesi vergi gelirlerinin artmasına neden olacaktır. Ancak kayıt dışı ekonominin engellenmesi yönünden bakıldığında bizi ilgilendiren, kurumlar vergisine tabi üye işyerlerinin kredi kartı aracılığıyla yaptıkları satışlardan elde edecekleri gelirin banka aracılığıyla resmiyet kazanıyor olmasıdır. Kurumlar vergisine tabi firmalar, kartlı satışları sonucunda elde ettikleri kurumlar vergisine konu olan gelirlerini, dönem sonunda gerçeği yansıtacak şekilde beyan edecek, bu sayede kayıt dışı ekonominin neden olduğu kurumlar vergisi kaybı azaltılmış olacaktır.

Kayıt dışı ekonominin beyandışı ekonomik faaliyetler bölümünde ele alındığı üzere, beyandışı ekonomik faaliyetler; gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerden vergi kanunlarına göre beyan edilmesi gerektiği halde beyan edilmeyenlerden oluşmaktadır.²¹⁷ Beyandışı ekonomik faaliyetlerde üretilen mal, üretim ve malın nihai tüketiciye ulaştırılması yasal yollardan gerçekleşmektedir.²¹⁸ Ancak vergi mükellefi, vergi yasalarında yer alan mali yüklerden tamamen ya da kısmen kaçınmak amacıyla, vergi idaresine kazancını gerçekleştiren kazancından daha düşük beyan etmektedir.

Gelir vergisi yasasına tabi olan bir üye işyerinde, kredi kartlarıyla yapılan satışlar da dahil bir takvim yılı içinde elde ettiği tüm gelirler gelir vergisine tabi olacaktır. Buna göre, üye işyerinin belirli bir dönemdeki mal ve hizmet üretim ya da satışı dolayısıyla katlandığı maliyet ve giderler indirilerek safi kazanç bulunacaktır.²¹⁹ Kredi kartları kullanılarak yapılan bir satış işleminde üye işyeri gelirini banka üzerinden elde edecektir. Bu sayede üye işyeri, herhangi bir vergi incelemesi durumunda cezaya tabi olmamak amacıyla banka kayıtlarına giren gelirin gerçeği yansıtacak şekilde beyan edilmesinde daha özenli olacaktır. Bir başka deyişle gelir vergisi mükellefi üye

²¹⁶ 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu 1. Maddesi.

²¹⁷ G.A. Yılmaz, a.g.e., s.28.

²¹⁸ Aykın, a.g.m.

²¹⁹ Baydemir, a.g.e., s.131.

işyeri, kredi kartı aracılığıyla elde ettiği gelirini olduğu gibi beyan edecek, bu durum da kayıt dışı ekonominin azalmasına katkıda bulunacaktır.

Kartlı gerçekleşen ödeme işlemleri, kayıt dışı ekonominin gelir ve kurumlar vergisi yönünden saf dışı edilmesinde birinci derecede önem taşımaktadır. Ülkemizde kayıt dışı ekonominin neden olduğu gelir vergileri kaybı göz önüne alındığında anlaşılmalı üye işyeri sayısının, dolayısıyla kredi kartı kullanımının yaygınlaştırılmasının ne kadar gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır. Tablo 18'de 1985-2004 yılları arasında Türkiye'de kayıt dışı ekonominin doğurduğu gelir vergileri kaybı verilmektedir. Tabloda gelir vergilerinin yıllık ortalama oranı kullanılmış, bu doğrultuda kanuni oranlardan hareketle kayıt dışı ekonominin doğurduğu gelir vergileri kaybı hesaplanmıştır.

Tablo 18

**Kanuni Oranlardan Hareketle Kayıt Dışı Ekonominin Doğurduğu Gelir Vergileri Kaybı (Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi)
(1985-2004) (Bin TL)**

Yıllar	Kayıt Dışı Ekonomi	Gelir Vergileri Ortalama Oranı (Kanuni Oran)	Gelir Vergileri Kaybı	Gerçekleşen Gelir Vergileri Hasılatı	Kaybın Gerçekleşen Hasılatı Oranı (%)
1985	29.064	32	9301	1772,7	524
1986	26.871	35	9405	3053,9	308
1987	39.395	35	13788	4424,4	312
1988	98.648	35	34527	6918,5	499
1989	197.990	35	69297	13468,5	514
1990	374.174	35	130961	23245,9	563
1991	687.160	35	240506	40418,5	595
1992	1.267.146	35	443501	70133,7	632
1993	2.490.689	35	871741	125748,2	693
1994	5.573.114	25	1393279	246579,5	565
1995	13.702.969	25	3425742	433036,3	791

1996	16.154.031	25	4038508	865354,5	466
1997	35.278.823	25	8819706	1896481,9	465
1998	85.989.694	25	21497424	4230135	508
1999	113.079.000	28	31662120	6537403,1	484
2000	223.746.000	23	51461580	10503316,1	489
2001	236.719.000	23	54445370	15647635	348
2002	398.884.000	23	91743320	19343160	474
2003	420.536.000	23	96723280	25716037	376
2004	460.465.000	23	105906950	29309952	361

Kaynak : G.A. Yılmaz, (2006), s.190.

Tablo 18'de Yılmaz (2006) tarafından tahmin edilmiş Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutundan yola çıkılarak 1985-2004 yılları arasında kayıt dışı ekonominin neden olduğu gelir vergileri kaybı verilmiştir. Buna göre Türkiye'de kayıt dışı ekonomi yalnızca 2004 yılında 105.906.950.000 TL tutarında gelir vergileri kaybını doğurmuştur. 2004 yılında gerçekleşen gelir vergileri hasılatı 29.309.952.000 TL'dir. Bu verilerden hareketle 2004 yılında kayıt dışı ekonomi nedeniyle oluşan gelir vergileri kaybı gerçekleşen gelir vergileri hasılatına oranla %361 olarak gözükmektedir. Gelir vergileri kaybının en yüksek olduğu yıl olan 2000 yılında ise bu oran %489 olarak hesaplanmıştır. Tabloya göre yapılan hesaplama göstermektedir ki; 1985-2004 yıllarının ortalamasında söz konusu kayıp gerçekleşen hasılatın yaklaşık 5 katıdır.

Kayıt dışı ekonominin doğurduğu gelir vergileri kaybının azaltılması için alınacak önlemlerin başında, kredi kartı kabul eden üye işyerlerinin sayısının artırılması ve kredi ve banka kartları gibi ödemelere resmiyet kazandıran ödeme araçlarının yaygınlaştırılması gelmektedir. Bu sayede mükelleflerin vergi beyanlarının gerçeği yansıtmasının yanında vergi incelemelerindeki şeffaflık sebebiyle kayıt dışı ile mücadelede vergi idaresinin eli güçlendirilmiş olacaktır.

3.2.2.2- Katma Değer Vergisi

Katma Değer Vergisi (KDV), ilköretim-tüketim zincirinin her aşamasında malların el değiştirmesi sırasında alınan ve indirim imkan tanımak suretiyle değer

artışını temel alan, çok aşamalı, genel bir satış vergisidir.²²⁰ Katma Değer Vergisi'ne tabi olan işlemler 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 1. Maddesinde belirtilmiştir.

Katma Değer Vergisi Yasasının 20-27'nci maddelerinde katma değer vergisi matrahının nasıl saptanacağına ilişkin kurallar yer almaktadır. Matrah, üzerinden katma değer vergisi hesaplanacak yani katma değer vergisi oranının uygulanacağı tutardır. Mal ve hizmet teslimlerinde katma değer vergisi matrahı bu mal ve hizmetin karşılığını oluşturan bedeldir.²²¹ Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 20. Maddesine göre; "Bedel deyimi, malı teslim alan ya da kendisine teslim yapılan ya da bunlar adına hareket edenlerden bu işlemler karşılığında her ne yolla olursa olsun, alınan ya da bunlarca borçlanılan para, mal ve diğer yollarla sağlanan ve para ile temsil edilebilen çıkar, hizmet ve değerler toplamını ifade eder."²²²

Kredi kartı sisteminde üye işyeri, mal ve hizmet bedelini kredi kartı ile tahsil etmektedir. Kredi kartı ile yapılan satış neticesinde mal veya hizmet bedelinin kısmen ya da tamamen daha sonra tahsil edilecek olması, KDV açısından matrahta bir değişikliğe neden olmamaktadır. Satışın vadeli olması sebebiyle vade farkı hesaplanacaksa KDV Kanunu'nun 24. Maddesi gereği bu tutar da matraha dahildir.²²³

Kredi kartı sisteminde, üye işyeri mal ya da hizmet satan konumundadır. Kredi kartı sistemi dahilinde gerçekleşen bir alışveriş işlemi alım bedelinin tamamının faturaya yansıtılması gerekliliği ve bu doğrultuda katma değer vergisinin gerçeği yansıtacak biçimde toplam bedel üzerinden hesaplanması, beyan dışı ekonomik faaliyetler kapsamına giren ve ülkemizde de sıkça karşılaşılan malın gerçek bedelinin yalnızca bir kısmına fatura düzenlenmesi yoluyla kayıt dışı ekonomiye neden olan işlemlerin engellenmesini sağlamaktadır.

Kredi kartlarının bu yönü ile kayıt dışı ekonominin engellenmesi üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla ülkemizde kayıt dışı ekonominin katma değer vergisi bakımından doğurduğu vergi kaybına ilişkin verilere yer verilecektir. Tablo 19

²²⁰ Mahfi Eğilmez, **Katma Değer Vergisi Teorisi-Uygulama**, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1983, s.21.

²²¹ Baydemir, a.g.e., s.138.

²²² 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 20. Maddesinin 2. Fıkrası.

²²³ 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 24. Maddesinin 3. Fıkrası.

1985-2004 yılları arasında Türkiye’de kanuni oranlardan hareketle kayıt dışı ekonominin doğurduğu KDV kaybını göstermektedir.

Tablo 19

**Kanuni Oranlardan Hareketle Kayıt Dışı Ekonominin Doğurduğu
KDV Kaybı
(1985-2004) (Bin TL)**

Yıllar	Kayıt Dışı Ekonomi	Ortalama KDV Oranı	KDV Kaybı	Gerçekleşen KDV Hasılatı	Kaybın Gerçekleşen Hasılatla Oranı (%)
1985	29.064	-	-	567	-
1986	26.871	10	2671	1040	257
1987	39.395	10	3939	1563	252
1988	98.648	10	9864	2661	370
1989	197.990	10	19799	4176	474
1990	374.174	11	41159	7650	538
1991	687.160	12	82459	14541	567
1992	1.267.146	12	151698	27053	561
1993	2.490.689	12	298883	50892	587
1994	5.573.114	15	835967	110918	754
1995	13.702.969	15	2055445	212119	969
1996	16.154.031	15	2423015	419167	578
1997	35.278.823	15	5291823	861262	614
1998	85.989.694	15	12898454	1589060	811
1999	113.079.000	15	16961850	2433262	697
2000	223.746.000	15	33561900	4487808	747
2001	236.719.000	15	35507850	7289543	487
2002	398.884.000	18	71799120	11542749	622
2003	420.536.000	18	75696480	15389547	492

2004	460.465.000	18	82883700	18666461	444
-------------	-------------	----	----------	----------	-----

Kaynak : G.A. Yılmaz, (2006), s.196.

Tablo 19'a göre Türkiye'de tahmin edilen kayıt dışı ekonomi 2004 yılında 82.833.700.000 TL tutarında KDV kaybına neden olmuştur. Aynı yıl gerçekleşen KDV hasılatı 18.666.461.000 TL'dir. Hesaplamalara göre 2004 yılında kayıt dışı ekonomi nedeniyle oluşan KDV kaybı gerçekleşen KDV hasılatının 4.4 katı olarak gözükmektedir. Tabloda yer alan dönemlerin ortalaması hesaplandığında ise söz konusu oranın %570 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Kredi kartlarının KDV hasılatı üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, Türkiye'de kayıt dışı ekonomi sebebiyle bu derece büyük boyutlara ulaşmış olan KDV kaybının azaltılmasında, kredi kartı ödeme sisteminin yaygınlaştırılmasının ve kartlı harcama tutarlarının artırılmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

3.2.3- Kredi Kartları ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisinin Araştırılması (Regresyon Analizi)

Kredi kartlarının, üye işyerlerine kartla alınan ödeme karşılığında gerçekleşen satış için fatura veya perakende satış fişi düzenleme zorunluluğu getirmesinin kayıt dışı ekonomiyi azaltacağı kabul edilegelen bir öngörüdür. Çalışmamızın bu bölümünde kartlı ödemelerin kayıt dışı ekonominin engellenmesindeki rolü bir regresyon analizi ile açıklanmaya çalışılacaktır.

3.2.3.1- Veri ve Yöntem

Literatürde, bir ekonomide kayıt dışılığın boyutu tahmin edilirken, kayıt dışı ekonominin kayıtlı yani resmi ekonomiye oranı bulunmaya çalışılmaktadır. Nitekim bu bulguyla kayıt dışı ekonominin mevcut ekonomide kapladığı alanın daha iyi anlaşılabilmesi hedeflenmektedir. Aynı şekilde bir ekonomide ödeme aracı olarak plastik kart kullanımının ne derece yaygınlaştığı değerlendirilirken, kartlı ödemelerin GSMH'ya oranından söz edilmektedir.

Ekonometrik analizde Tablo 17'de yer alan 13 ülkeye ait veriler, veri kümesini oluşturmaktadır. Bu verilerden Schneider (2007) tarafından tahmin edilmiş, kayıt dışı ekonomi kapsamına giren ekonomik faaliyetlerin tutarının söz konusu ülkelerin resmi

GSMH'sine oranları, bağımlı değişken olarak kullanılacaktır. Analizde tutarlılığın sağlanması amacıyla Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin boyutu da Schneider (2007)'in bulgularından alınmıştır.

Regresyonda bağımsız değişken, aynı ülkelerde gerçekleşen kartlı ödeme tutarlarının GSMH'ye oranlarına ait verilerdir. Kredi kartları ve banka kartlarının, bir ödeme aracı olarak kullanıldığında, her ikisinin de ödemenin banka üzerinden gerçekleşmesini sağlıyor olmasından yola çıkılarak analizde söz konusu ülkeler için kredi ve banka kartlarının toplam kullanımın oranlarına ait veriler kullanılacaktır. Söz konusu kayıt dışı ve kartlı ödeme verileri 2000, 2001, 2002, 2003 ve 2004 yıllarını kapsamaktadır.

Değişkenler zaman serisi verilerini ve farklı ülkeler için verileri içerdiği için model, panel veri seti şeklinde hazırlanmış ve bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini incelemeye yarayan varyans analizi için sabit etki modeli tercih edilmiştir. Sonuç olarak aşağıdaki model tahmin edilmiştir.

$$\left(\frac{\text{kayıtdışı}}{\text{GSMH}}\right)_{it} = \alpha_i + \beta \left(\frac{\text{kartkullanımı}}{\text{GSMH}}\right)_{it} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, \dots, N \text{ ve } t = 2000, \dots, 2004$$

Yukarıdaki modelde *kart kullanımı/GSMH* değişkenin katsayısı olan (β), kart kullanımının GSMH'ye oranı bir puan arttığında kayıt dışı ekonominin GSMH'ye oranının ne kadar değiştiğini göstermektedir ve model bu rakamın bütün ülkeler için aynı olduğu varsayımına dayanmaktadır. Modelde i ülkeleri, t ise yılları göstermektedir. Veri setimizde 13 ülke olduğu için $N=13$ 'tür.

Model ayrıca her bir ülke için ülkelere özgü sabit etkileri (α_i) içermektedir. Ülkere özgü sabit etkiler temelde, analizciler tarafından gözlenemeyen/ölçülemeyen fakat kayıt dışı ekonominin ülkeden ülkeye farklılık göstermesine yol açan faktörlerin dikkate alınmasını sağlamaktadır. Bu etkilere örnek olarak ülkenin hukuk sistemini, sosyal, kültürel yapısını ya da dini/etnik bileşeni verebiliriz.

Model, her ekonometrik modelde olduğu gibi ülkeler ve yıllar arasında değişen hata terimlerini (ε_{it}) içermektedir. Bu hata terimlerinin ülkeler ve yıllar arasında bağımsız ve aynı şekilde dağıldığını varsaymaktayız. Bu hata terimleri temelde kart kullanımı ve ülkelere özgü sabit etkiler dışında kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü

etkileyen fakat gözlemlenemeyen ve/veya ölçülemeyen değişkenleri içermektedir. Örneğin, Almanya'da 2002 yılında kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü etkileyecek bir kanun yürürlüğe konulmuşsa bu değişiklik ile ilgili veriler modelimizde olmadığı için, değişikliğin etkileri ilgili hata terimi ($\varepsilon_{\text{Almanya},2002}$) içerisine girecektir.

Yukarıdaki modeldeki parametreleri ($\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_N, \beta$) tahmin etmek için panel veri setleri için yaygın olarak başvurulan sabit etki panel veri yöntemini kullanıyoruz. Bu yöntem ülkelere özgü sabit etkilerin kart kullanımı ile korelasyonlu olması durumunda dahi doğru sonuçlar vermektedir. Örneğin bir ülkedeki hukuk sistemi ile kart kullanımı arasında korelasyon olabilir. Bu durumda sabit etki modeli dışındaki modeli (rassal etki panel veri yöntemi) kullandığımızda doğru sonuçlar alamayacağız. Sabit etki modelini uygularken, her ülke için bir kukla değişken kullandığımızda aslında tam olarak "en küçük kareler kukla değişken tahmini" (least-squares dummy variables estimation) kullanmaktayız. Bu tahmin yöntemi bilindiği üzere sabit etki panel veri yöntemi ile aynı sonuçları vermektedir.²²⁴

3.2.3.2- Ampirik Sonuçlar

Yukarıda yer alan veriler ile oluşturulan model STATA programı aracılığı ile hesaplanmış ve sabit etki panel veri analizimizin sonuçları Tablo 20'de verilmiştir. Tablo 20'de bizim ilgilendiğimiz temel parametre, *kayıtdışı/GSMH* değişkeninin katsayısıdır (β). Sonuçlarımız β 'nin -0.332 olarak tahmin edildiğini göstermektedir. Bu rakam *kart kullanımı/GSMH* oranı bir puan arttığında kayıtdışı ekonominin GSMH'ye oranının 0.33 puan azaldığına işaret etmektedir. Örneğin Türkiye'de kartlı ödemelerin GSMH'ya oranı %1 oranında fazla olmuş olsaydı, kayıt dışı ekonominin oranı %0.33 daha düşük olacaktı.

²²⁴ William H. Greene, **Econometric Analysis**, 5. Edition, Prentice Hall, New Jersey, 2002, s.287 (<http://wpage.unina.it/francesco.caracciolo/greene.pdf> Erişim: 27.06.2010)

Tablo 20**Ampirik Sonuçlar**

Bağımlı Değişken	(1) Kayıt Dışı
Kart Kullanımı	-0.332*** (0.000)
Ülkelere Özgü Sabit Etkiler	
Kanada	-2.574*** (0.001)
Fransa	-6.587*** (0.000)
Almanya	-6.812*** (0.000)
İtalya	2.568*** (0.000)
Japonya	-12.971*** (0.000)
Hollanda	-8.693*** (0.000)
Singapur	-7.847*** (0.000)
İsveç	-2.250*** (0.000)
İsviçre	-11.794*** (0.000)
İngiltere	-6.266*** (0.000)
Amerika	-10.702*** (0.000)
Türkiye	11.098*** (0.000)
Belçika	24.937*** (0.000)
Gözlem Sayısı	65
R-Kare	0.991

P-değerleri parantez içerisinde verilmiştir. *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

Tablo 20'de parametrelerin altında parantez içersinde p-değerleri sunulmuştur. P-değerleri temel olarak tahmin edilen katsayının istatistiksel olarak ne kadar güçlü tahmin edildiğini göstermektedir. P değerinin sifıra yakın olması parametrenin istatistiksel

olarak çok güçlü olduğunu anlamına gelmekte, 1'e yakın olması istatistiksel olarak anlamlı olmadığına işaret etmektedir. Daha formel şekilde açıklamak gerekirse, örneğin p-değerinin 0.05'in altında olması sonuçların %95 güven düzeyinde, parametrenin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Modelin istatistiksel olarak ne kadar açıklayıcı olduğunu gösteren önemli bir diğer gösterge de R-kare'dir. R-kare bağımsız değişkendeki değişimin yüzde kaçının model tarafından açıklandığını göstermektedir. Bizim modelimizde R-kare %99 olarak çıkmaktadır. Ülkeler için kukla değişkenleri koymadan bu regresyon analizini yaptığımızda R-kare %40 olarak çıkmaktadır. Bu sonuç kart kullanımındaki değişimin tek başına kayıt dışı ekonominin büyüklüğündeki ülkeler ve zaman içerisindeki değişikliklerinin %40'ni açıkladığı anlamına gelmektedir. Bu oldukça yüksek bir orandır.

Son olarak ÷lkere özgü sabit etkilerin tahmin edilmesinde Belçika baz ÷lke olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla diğer ÷lkelerin yanındaki katsayılar Belçika'nin kat sayısından ne kadar yüksek ya da fazla olduğunu göstermektedir. Örneğin Türkiye'nin sabit etkisini hesaplamak için Türkiye'nin katsayısıyla Belçika'nin katsayısını topluyoruz: $24.937+11.098 = 36.0353$. Bu rakam kart kullanımı göz ardı edildiğinde bu ÷lkeler arasında ortalamada kayıt dışı/GSMH oranı en yüksek ÷lkenin Türkiye olduğunu göstermektedir. Diğer ÷lkeler için söz konusu rakam tabloda olduğu sırayla, Kanada 22.363, Fransa 18.350, Almanya 18.125, İtalya 27.505, Japonya 11.966, Hollanda 16.244, Singapur 17.090, İsveç 22.687, İsviçre 13.143, İngiltere 18.671, Amerika 14.235 ve Belçika 24.937'dir. Bu anlamda en düşük ÷lke ise Japonya'dır.

SONUÇ

Bankaların ve kart çıkaran kuruluşların, kar getirici ve müşteri portföyünü genişletici bir ürün olarak tasarlayıp geliştirdiği kredi kartları, kısa süre içerisinde tahmin edilenin ötesinde rağbet görmüş ve yine tahmin edilenden fazlasına etki edebilen büyük bir sektöre dönüşmüştür. Kullanıcı açısından bakıldığında kredi kartları; bir prestij kaynağı, nakit taşımamanın getirdiği riskleri azaltan, yurtdışına çıkıldığında ödemelerde kolaylık sağlayan ve en önemlisi ekonomik sıkıntı çeken kullanıcılara belirli bir süre ekonomik destek sağlayan bir plastik kart türüdür. Kartlı ödeme sistemine dahil olan işyerleri açısından bakıldığında ise kredi kartları; müşteri sayısını artıran, taksit uygulamasıyla vadeli satışlarda tahsilat riskini sıfıra indiren ve cironun yükselmesini sağlayan bir tahsilat yöntemidir. Kart sahiplerine ve sisteme dahil olan işyerlerine getirdiği avantaj ve kolaylıklar, kredi kartlarının tüm dünyada kabul görmesine neden olmuştur.

Kullanıcılarca kabul gören ve talebi artan kredi kartları, kısa süre içerisinde kart sektöründe rekabeti doğurmuştur. Kart çıkaran kuruluşlar ve bankalardan oluşan kart sektöründe artan rekabet, kart sahibi olmanın ve kartı ödemelerde kullanmanın külfetini azaltırken bilakis kartlı ödemeyi nakit ödemeden çok daha cazip hale getiren birçok yeniliği beraberinde getirmiştir. Kızışan rekabetin getirdiği yenilikler, bir başka deyişle avantajlar, kart kullanımının daha da yaygınlaşmasını sağlamıştır. Yıllar boyunca marjinal bir ödeme aracı olarak görülen kredi kartlarındaki bu hızlı gelişimle günümüzde kartlı ödemelerin hacmi, ülke ekonomisini kayda değer oranda etkileyebilecek boyutlara ulaşmıştır.

Örneğin, kredi kartlarının sahip olduğu özellikler nedeniyle tüketicilerin ödeme hacmini genişletiyor olması harcama eğilimini artırmakta bu da toplam talepte bir yükselişe neden olmaktadır. Toplam talepteki bu artış üretimle desteklendiği durumda milli gelir artacaktır. Aksi halde, yani toplam talepteki artış herhangi bir şekilde toplam arzdaki artışla desteklenmediğinde, fiyat artışları söz konusu olabilmektedir. Literatürde, kredi kartlarının enflasyonu artırabileceği öngörülürken, ilgili bölümde yer verdiğimiz ampirik çalışmalara ait sonuçlar kredi kartlarının enflasyona neden olduğu tezini doğrulamamaktadır.

Kredi kartları, yapısı dolayısıyla, para yerine kullanılan bir araçtır. Bilindiği üzere bir ekonomideki toplam para miktarındaki artış veya azalmalar ekonominin genel seyrini etkilemektedir. Tüketicilerin harcamalarında kredi kartı kullanması, piyasadaki paranın bir süreliğine bankada mevduat olarak kalmasına, bu durum da söz konusu mevduatın krediler aracılığıyla bankalar tarafından tekrar ekonomiye dahil edilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla para yerine kullanılan kredi kartları ve kart kullanımındaki artış para arzının artmasına neden olmaktadır. Kredi kartlarının diğer parasal etkileri paranın tedavül hızını ve para talebini azaltmasıdır. Bu bilgilerden hareketle, bir ekonomiye toplam para miktarı üzerinden yapılacak müdahalelerde kartlı ödemelerin dikkate alınması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Kredi kartları, tüketim harcamalarını artırmasıyla birlikte, üye işyerlerinde gerçekleşen satışların ödemelerinin bankada birikmesine ve ek mevduat oluşumuna neden olmaktadır. Bankalarda biriken mevduat, faiz oranlarının düşmesini sağlamakta, bu da yatırımı artırmaktadır. Tüketim harcamalarındaki ve yatırımdaki artış istihdama olumlu etki yapacaktır. Bir başka deyişle kredi kartları, ülke ekonomisinde istihdamı ve faiz oranlarını etkileyebilmektedir.

Kredi kartlarının, sayılan makro ekonomik etkilerinin yanında, ülke ekonomisi için belirleyici rol üstlendiği alanlardan birisi de kayıt dışı ekonomidir. Türkiye için yapılan tahminlerden yola çıkıldığında kayıt dışı ekonominin ulaştığı boyutlarla ülkemizde ekonomik istikrarın sağlanmasında en büyük engellerden birisini oluşturduğu görülmektedir. Kayıt dışı ekonomi, büyüklüğü derecesinde vergi kaybına neden olmakta, bu da istikrar ve refahın sağlanmasında devletin elini zayıflatmaktadır. Yapılan bazı tahminlere göre ülkemizde kayıt dışı ekonomi, kayıtlı ekonominin üzerinde gerçekleşmektedir.

Kredi kartı kullanımı, tahsilatın banka üzerinden gerçekleşmesini sağlayarak kayıt dışı ekonomi üzerinde doğrudan etki yapmaktadır. Kredi kartı kullanılması sebebiyle banka üzerinden gerçekleşen para hareketleri, işyerinin satıştan elde ettiği kazancın doğal olarak resmiyet kazanmasını sağlamaktadır. Banka kayıtlarına giren bir tutarın takibi ve kontrolü kolaylaşmaktadır. Vergi incelemelerinde delil olma niteliği taşıyan banka kayıtları, işyerlerinin kartlı sistem üzerinden yaptıkları satışlar için fatura ya da perakende satış fişi düzenlemesini zorunlu kılmaktadır.

Kredi kartlarının kayıt dışı ekonominin azaltılması üzerindeki olumlu etkisi e-ticaretin yaygınlaşmasıyla daha belirgin hale gelecektir. İnternet veya diğer sanal sistemler üzerinden gerçekleşen alışveriş işlemlerinde kredi kartları kullanılmaktadır. Doğal olarak yaygınlaşan e-ticaretle birlikte kart kullanımı daha da artacak, bu da kayıt dışı ekonominin azaltılmasında etkin rol oynayacaktır. Bir başka deyişle işyerlerinde gerçekleşen kartlı ödemelerle olduğu gibi sanal ortamlarda gerçekleşen satışlarla da kayıt dışı ekonominin önü kesilmiş olacaktır.

Bu bilgiler dahilinde, kayıt dışı ekonominin ve neden olduğu vergi kaybının azaltılmasında kredi kartlarının iki önemli rol oynadığı görülmektedir. Bunlardan birincisi; üye işyerlerinin gelirlerini banka üzerinden tahsil etmeleri ile devletin gelir ve kurumlar vergisi kaybının azaltılacak olması, ikincisi ise iş yerlerinin kartlı satış işlemlerine fatura veya perakende satış fişi düzenlemeleri ile KDV kaybının önlenecek olmasıdır.

Kayıt dışı ekonominin azaltılması açısından bakıldığında banka kartları da kredi kartları ile aynı özellikleri barındırmaktadır. Çünkü kredi kartları gibi, banka kartları da ödemeye bankanın aracılık etmesini sağlar. Dolayısıyla bir ödeme aracı olarak banka veya kredi kartı kullanılması kayıt dışı ekonomi üzerinde aynı etkiyi yapacaktır.

2009 yılı itibariyle ülkemizde 44,3 milyon adet kredi kartı, 64,7 milyon adet banka kartı bulunmaktadır. Kartlı ödemelerin tutarlarına bakıldığında ise 2009 yılında 204.742 milyon TL tutarında kredi kartlı ile ödeme gerçekleşirken, banka kartları ile yapılan ödemeler 4.917 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bu durum banka kartlarının bir ödeme aracı olarak yeterince rağbet görmediğini göstermektedir. Kayıt dışı ekonomi açısından iki kart türünün de aynı özellikleri taşıdığı göz önüne alındığında, ülkemizde banka kartları ile ödeme bilincinin geliştirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Çalışmamızda kartlı ödemelerin kayıt dışı ekonominin azaltılmasındaki rolünü tespiti yönelik olarak bir regresyon analizi yapılmıştır. Kredi kartları ve banka kartları ile gerçekleşen ödeme işlemlerinin tutarlarının GSMH'ye oranları ile kayıt dışı ekonominin GSMH'ye oranlarının karşılaştırılmasından yola çıkılarak sabit etki modeli ile yapılan ekonometrik analiz göstermiştir ki; bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki vardır ve kartlı ödemeler/GSMH'deki %1'lik artış kayıt dışı ekonomi/GSMH'yi %0.33 oranında

azaltmaktadır. Analizin bulgularına göre kredi ve banka kartlarının kullanımı, kayıt dışı ekonomiyi %40 oranında açıklamaktadır.

Sonuç olarak yaygınlaşan kart kullanımı kayıt dışı ile mücadelede bulunmaz bir fırsat oluşturmuştur. Ülkemizin kronikleşmiş sorunlarından biri olan kayıt dışı ekonominin azaltılması, yapılacak diğer düzenlemeler yanında kart kullanımının daha da yaygınlaştırılmasıyla mümkün olacaktır. Teknik altyapıyla ilgili olarak atılması gereken adımların başında POS cihazlarına yazarkasa niteliği kazandırılması gelmektedir. Bu cihazlar kredi kartlı satış gerçekleştirmesine rağmen usulsüzlük yapan işyerlerinin vergi denetimine ihtiyaç duyulmadan önünün kesilmesini sağlayacaktır. Ayrıca bankalar ile vergi idareleri arasında bilgi alışverişini ve karşılaştırmasını sağlayan otomasyon sistemlerinin geliştirilmesi, vergi denetiminde yaşanan zaman ve verim kaybını azaltacak, aynı doğrultuda vergi gelirlerinin artmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ALTUĞ, Osman. **Kayıtdışı Ekonomi**. 2. Baskı. İstanbul: Türkmen Kitabevi, 1999.

AYDIN, Savaş, **Kredi Kartları**. Ankara: İş Bankası Yayınları, 1994.

BAYDEMİR, Mehmet. **Her Yönüyle Kredi Kartları**. İstanbul: Yazarın Kendi Yayını, 2004.

ÇIKRIKÇI, Mustafa. **Finansal Kurumlar ve Piyasalar**. Trabzon: Akademi Kitabevi, 2005.

ÇIRPAN, Belgin. **Kredi Kartları**. İstanbul: Yazarın Kendi Yayını, 2000.

EĞİLMEZ, Mahfi. **Katma Değer Vergisi Teorisi-Uygulama**. Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1983.

GREENE, William H. **Econometric Analysis**. 5. Edition. New Jersey: Prentice Hall, 2002. (<http://wpage.unina.it/francesco.caracciolo/greene.pdf> Erişim: 27.06.2010)

HATİBOĞLU, Zeyyat. **Para Kredi ve Bankacılık**. İstanbul: Alagöz Yayınları, 1967.

KAYA, Feridun. **Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması**. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, 2009.

KUTLAR, Aziz. **Ekonometrik Zaman Serileri Teori ve Uygulama**. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 2000.

ÖZSOYLU, Ahmet Fazıl. **Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi**. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1996.

PARASIZ, İlker. **Para Banka ve Finansal Piyasalar**. 6.Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi, 1997.

TEOMAN, Ömer, **Hukuki Yönden Kredi Kartı Uygulaması**. 2. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayın, 1996.

YETİM, Sedat. **Kredi Kartları ve Tüketici Kredileri**. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları No:69, 1997.

YILMAZ, Eyyüp. **Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması ve Ekonomik Etkileri**. İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2000.

YILMAZ, Gülay Akgül. **Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları**. İstanbul: ISMMMO, 2006.

Sürekli Yayınlar

ALTAN, Mikail ve İbrahim Emre Göktürk. "Türkiye'de Kredi Kartlarının Toplam Özel Nihai Harcamalara Etkisi :Bir Çoklu Regresyon Analizi". **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Sayı:18, 2007, ss:25-47. (<http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/dergi> Erişim: 28.11.2009)

AYGÖREN, Hakan ve Süleyman Uyar. "Alternatif Ödeme Araçları Muhasebeleştirilmesi". **Analiz Dergisi**. Sayı :16, Ekim 2006. (<http://www.tmsk.org.tr/makaleler> Erişim : 26.11.2009)

AYKIN, Hasan. "Kayıtdışı Ekonominin Yaygın Olduğu Ortamda Kara Para İle Etkin Mücadele Mümkün Mü?". **Yaklaşım Dergisi**. Sayı:183, 2008. (<http://www.mmd.org.tr/eserler> Erişim: 12.01.2010)

BAHAR, Cevdet Okan . "Banka ve Kredi Kartlarının Hukuki Vasfı, Kartlı Harcama Sisteminin Kayıt Dışılığı Önlemeye Etkileri". **Yaklaşım Dergisi**. Sayı:170, Şubat 2007, ss:267-270.

Capital Dergisi. "Kayıt Dışıyla Mücadelede Kredi Kartı Gerçeği". Kredi Kartı ve Ekonomi Özel Sayısı. Şubat 2008, ss:28-29.

ÇAVUŞ, Mustafa Fedai. "Bireysel Finansmanın Temininde Kredi Kartları Türkiye'de Kredi Kartı Kullanımı Üzerine Bir Araştırma". **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Sayı:15, 2006, ss:173-187.

ÇELEBİCAN, Gürkan. "Mevduat Sertifikaları". **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. Cilt: 36, Sayı:1, 1979, ss:271-294.

ÇETİNTAŞ, Hakan ve Hasan Vergil. "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini". **Doğuş Üniversitesi Dergisi**. Sayı:4, 2003, ss:15-30.

DEMİRDAĞ, Levent ve Mehmet Baydemir, "Kredi Kartları ve Uygulaması", **Mali Çözüm Dergisi**. Sayı:41, 1997, ss:49-56.

DOĞRUSÖZ, A. Bumin. "Kayıtdışı Ekonomi İle Mücadelede Para Hareketlerinin İzlenme Araçları". **Yaklaşım Dergisi**. Sayı:191, Kasım 2008, ss:54-56.

DURMUŞ, Mustafa. "Kayıt dışı Ekonominin Bazı Mali Yönleri: Türkiye Örneği". **TİSK Akademi Dergisi**. Cilt:1 Sayı:1, 2006, ss:141-159.

EKİNCİ, Hakan. "Kredi Kartı ile Yapılan Satışlarda Belge Düzeni". *E-Yaklaşım Dergisi*, Haziran 2008. (http://212.57.26.2/anasayfa/bas_yay_tak/dergi/200806.htm Erişim: 20.11.2009)

ERKUŞ, Hakan ve Kadir Karagöz. "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini". **Maliye Dergisi**. Sayı:156 , Ocak-Haziran 2009, ss:126-140.

FIEGE, Edgar L. "Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economics Approach". **World Development**. Vol:18, No:7, 1990. (<http://129.3.20.41/eps/dev/papers/0312/0312003.pdf> Erişim:12.01.2010)

GÜNDÜZ, Fatih. "Kredi Kartı İle Yapılan Satışların Vergi İncelemesi Açısından Değerlendirilmesi". **Yaklaşım Dergisi**. Sayı:176, Ağustos 2007, ss:221-228

ILGIN, Yılmaz. "Kayıtdışı Ekonomiye Tahmin Yöntemleri ve Türkiye'de Durum". **Planlama Dergisi**. Özel Sayı DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı, ss:145-146. (<http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/ilginy/kayitdis.pdf> Erişim : 29.12.2009)

İŞİK, Nihat ve Mustafa Acar, "Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri Boyutları Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme". **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**. Sayı:21, Temmuz-Aralık 2003, ss:117-136.

KILDİŞ, Yusuf. "Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal – Uluslar Arası Boyutu ve Çözüm Önerileri". **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt:2, Sayı:2, 2000, s.35 (<http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi05/kildis.htm> Erişim : 23.11.2009)

KÖKLÜ, Sibel. "Kredi Kartı Enflasyonu Düşürür Mü?". **Capital Dergisi**. Kredi Kartı ve Ekonomi Özel Sayısı, Şubat 2008, ss:30-32

ÖNDER, İzzettin. "Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:23-24. (<http://kayitdisiekonomi.com/makale/detay.asp?id=24> Erişim: 14.01.2010)

ÖZTEK, Selçuk. "Genel Olarak Tüketici Kredileri ve Tüketici Kredilerinde Kişisel Teminatlar". **Bankacılar Dergisi**. Sayı:67, 2008. (<http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Dergiler/Dokumanlar/467.pdf> Erişim: 27.06.2010)

SARILI, Mustafa Ali. "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları Nedenleri Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler". **Bankacılar Dergisi**. Sayı:41, 2002, ss:32-50

ŞENGÖZ, Yunus. "Kredi Kartı ile Mal ve Hizmet Satışlarında Kayıtdışılık ve Önlenmesi". **Vergi Sorunları Dergisi**. Sayı:226, Temmuz 2007, ss:13-24

ŞİŞMAN, Bülent. "Kredi Kartı İle Yapılan Satışlarda Pos Cihazı İle Yazarkasaların Uyumlu Olmamasının Yarattığı Sonuçlar". **Yaklaşım Dergisi**. Sayı:223, Aralık-2007 ss:33-38

TUĞAY, Osman ve Nermin Başgül. "Önemli Bir Finansman Kaynağı Olarak Kredi Kartları: Kredi Kartlarının Kart Sahiplerinin Harcamaları Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Burdur İlinde Bir Araştırma". **Süleyman Demirel Ün. İİBF Dergisi**, Cilt:12, Sayı:3, 2007, ss:215-226.

US, Vuşat. "Türkiye Ekonomisinde Kayıtdışı Ekonomiye Ölçmeye Yönelik Amprik Çalışma: Elektrik Üretimi Yaklaşımı", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:8-1, 2006, ss:95-111.

UZGÖREN, Nevin, Gülçin Ceylan ve Ergin Uzgören. "Türkiye'de Kredi Kartı Kullanımını Etkileyen Faktörleri Belirlemeye Yönelik Bir Model Çalışması". **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**. Sayı:14, 2007, ss:247-256.

YURDAKUL, Funda. "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi: Bir Model Denemesi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. Sayı:63-4, 2008, ss:205-221.

Diğer Yayınlar

AKTAN, Coşkun Can. "Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi". (http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/monetarizm/aktan-monetarizm.htm Erişim: 22.01.2010)

AYDEMİR, Birol. "Türkiye'de Katma Değer Vergisi Uygulamasının Değerlendirilmesi ve Efektik Katma Değer Vergisi Oranlarının Hesaplanması". DPT Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü. Ankara, 1996. (<http://ekutup.dpt.gov.tr/vergi/aydemirb/kdv.html> Erişim: 04.02.2010)

BALDEMİR, Ercan, M. Faysal Gökalp ve Mehmet Avcı, "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin MIMIC Model ile Tahminlenmesi", 2007. (<http://www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o23s1.pdf> Erişim: 28.01.2010)

BECKER, Kristina Flodman. "The Informal Economy". **Fact Finding Study**. Sida, March 2004. (<http://rru.worldbank.org/Documents/PapersLinks/Sida.pdf> Erişim: 02.01.2010)

BEŞER, Ahmet. "Türkiye'de Kredi Kartı Sistemi ve Ekonomik Etkileri". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. İstanbul Üniversitesi, SBE, 1993.

BEYBUR, Mustafa. "Girişimcilik-Kobi İlişkisi Bağlamında Banka Kredilerinin Girişimcilik(Kobi) Sektörü Üzerindeki Etkileri". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Dicle Üniversitesi, SBE, 2009.

Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı. **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010**. Yayın no:87, Ankara, 2009.

KILDİŞ, Yusuf. "Kayıt Dışı Ekonomi". (http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/maliye-genel Erişim: 21.12.2009)

KİREMİTÇİ, Ali Rıza. "Yerel Yönetimlerin Para ve Sermaye Piyasalarından Fon Sağlama İmkanları". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. İstanbul Üniversitesi, SBE, 2007.

Mali Sözlük, (http://www.maliforum.com/sozluk/mali_sozluk.htm Erişim: 04.02.2010)

ÖĞÜNÇ, Fethi ve Gökhan Yılmaz. "Estimating The Underground Economy in Turkey". **Tartışma Metni**. TC Merkez Bankası. 2000. (<http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/dpaper43.pdf> Erişim: 28.02.2010)

ÖNDER, Timur. "Para Politikası : Amaçları, Araçları ve Türkiye Uygulaması". **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**. TCMB, Ankara, 2005. (<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/timuronder.pdf> Erişim : 10.12.2009)

ÖZDEMİR, Serap "Kayıtdışı Ekonominin Tanımları". (http://www.malihukuk.net/pdf/kayitdisi_ekonomi_tanim.pdf Erişim: 02.01.2010)

SAVAŞAN, Fatih. "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri", **19. Türkiye Maliye Sempozyumu**. Bursa: UÜ, 10-14 Mayıs 2004.

SEVİĞ, Veysi. "Kredi Kartlarının Vergi Matrahına Etkisi: Özel Bir Durum", Dünya Gazetesi, 20.09.2006. (http://www.muhasebenet.net/eko_2009_kredi%20kartinin%20vergi%20matrahina%20etkisi.html Erişim: 25.06.2010)

SCHNEIDER, Frederich. "Shadow Economies and Corruption All Over The World: New Estimates For 145 Countries". (www.lawrence.edu/fast/finklerm/ShadEconomyCorruption_July2007.pdf Erişim: 04.03.2010)

SCHNEIDER, Frederich. "The Shadow Economy in Europe: Using Payment Systems to combat the Shadow Economy". Johannes Kepler Universitat. Austria. (http://www.atkearney.ch/download/pdf_shadow_economy_in_europe.pdf Erişim: 08.03.2010)

TCMB. "Enflasyon Kitapçığı". 2004, (<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/enflasyon.pdf> Erişim: 18.12.2009)

TCMB İstatistik Genel Müdürlüğü. "Ödemeler Dengesi İstatistikleri Tanım ve Türkiye Uygulaması". (<http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf> Erişim : 07.01.2010)

TUNCER, Pelin Neval. "Elektronik Paranın Banknot Kullanımına Olası Etkileri", **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, TCMB, Ankara, 2004. (<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/pelinnevaltuncer.pdf> Erişim 12.12.2009)

US, Vuslat. "Kayıt dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği". **Tartışma Metni**. Türkiye Ekonomi Kurumu. Haziran 2004.

Yenişafak Gazetesi. "Bankalar Kredi Kartı Ücreti Alamayacak". 13.07.2008, (<http://yenisafak.com.tr/Ekonomi/?i=128639> Erişim : 08.01.2010)

YILMAZ, Gülay Akgül. "Yeraltı Ekonomisi ve Vergi Kaybı". **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Marmara Üniversitesi, SBE, 1996.

İnternet Kaynakları

Bankalar Arası Kart Merkezi (www.bkm.com.tr)

Bank for International Settlements (www.bis.org)

Gelir İdaresi Başkanlığı (www.gib.gov.tr)

Organisation for Economic Co-operation and Development (www.oecd.org)

TC Merkez Bankası (www.tcmb.gov.tr)

The Nilson Report (www.nilsonreport.com)

Türkiye Bankalar Birliği (www.tbb.org.tr)

Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr)

U.S. Bureau of Labor Statistics (www.bls.gov)